GEORG G. IGGERS

BİLİMSEL NESNELLİKTEN POSTMODERNİZME
YİRMİNCİ YÜZYILDA TARİHYAZIMI

Çeviri
Gül Çağalı Güven

K U R A M 6
TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 96

BİLİMSEL NESNELLİKTEN POSTMODERNİZME

YİRMİNCİ YÜZYILDA TARİHYAZIMI

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
Yayınıdır

Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
Barbaros Bulvarı
80700 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32

Özgün Adı
Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert
© Vandenhoeck & Ruprecht, Georg G. Iggers, 2.,
durchges. Auflage, Göttingen, 1996
Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge
© Wesleyan University Press, Middletown/U.S.A., 1997

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

Yayıma Hazırlayan
Ali Berktay

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Baskı
Numune Matbaacılık
(0212) 629 02 02

İstanbul, Haziran 2000

ISBN 975-333-129-0

Georg G. Iggers, entelektüel tarih ve Avrupa tarihyazımı alanlarında uluslararası çapta kabul edilen bir otoritedir. Başlıca kitapları: New Directions in Historiography *(1975, 1984) ve* The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present *(1968, 1983). Iggers halen Buffalo'daki State University of New York'da Tarih Profesörü olarak görevlidir.*

Wilma'ya

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu kitabın bir Almanca versiyonu 1993'te yayımlandı ve bu arada Çinceye, Japoncaya ve İspanyolcaya çevrildi. Almanca metin, Nisan 1990'da "Rasyonalite ve Tarih" üzerine Philadelphia Felsefe Konsorsiyumu'ndaki bir panelde sunduğum, tarihsel araştırmalara yönelik postmodernist meydan okuma sorununu ele alan bir bildiriye dayanıyordu. Elinizdeki bu İngilizce baskı, Almanca metnin bir çevirisi değil, ek okuma ve tartışmaları içermesinin yanı sıra, son üç yıldır Almanca metne karşı edindiğim eleştirel bir mesafenin sonucu olarak ortaya çıkan, pek çok yönden farklı bir kitap.

İki gözlemime değinmek istiyorum: Elinizdeki kitap, kapsamı açısından uluslararası tarihsel düşüncenin bir karşılaştırmalı incelemesi olmakla birlikte, benim okuyabildiğim dillerle sınırlı olmak gibi bir kısıtlılığı var. Bu nedenle de, tercüme edilmiş Polonyaca ve Rusça yapıtlara kimi zaman gönderme yapmakla birlikte, odağını Büyük Britanya ve Kuzey Amerika, Fransa ve Belçika, Almanca konuşulan Orta Avrupa ve İtalya oluşturuyor. Ama bu noktada bile, yazarlar arasında yaptığım tercih, zorunlu olarak son derece seçici nitelikte ve temelde, tarih araştırmacılığında önemli eğilimleri örnekleyen tarihçilerde odaklanıyor.

Geçen altı yıl boyunca, tezlerimi sınamama izin veren ve el yazmasının ilk versiyonları üzerine yorumlarını esirgemeyen öğrencilerime ve meslekdaşlarıma gönül borcu duyuyorum. Leipzig Üniversitesi'ne konuk olduğum 1992 yazında, Almanca el yazmasının müsveddesini okuyup yorum yaptıkları için yürüttüğüm seminer çalışması katılımcılarına; yine el yazmasını okudukları ve önerilerde bulundukları için Atlas Okyanusu'nun her iki yakası ile Japonya'daki meslekdaş ve dostlarıma da özellikle teşekkür etmek istiyorum: Werner Berthold, Gerald Diesener, Christoph Dipper, Wolfgang Ernst, Dagmar Friedrich, Akira Hayashima, Wolfgang Hardtwig, Frank Klaar, Wolfgang Küttler, Jonathan Knudsen, Iris Pilling,

Lutz Raphael, Anne-Katrin Richter, Hans Schleier, Ulrich Schneckener, Fernando Sanchez Marcos, Christian Simon, B. Strath, Rudolf von Thadden, Wiebke von Thadden, Edoardo Tortarolo, Johan van der Zande ve Peter Walther. Yakın dönem İtalyan sosyal ve kültürel tarihi üzerine yararlı önerileri için Ottavia Niccoli'ye minnettarım. Göttingen'deki Max Planck Tarih Enstitüsü'nde, bu kitabın hem Almanca, hem de İngilizce versiyonlarının önemli kesimlerini yazmak açısından son derece sıcak ve teşvik edici bir ortam buldum. Enstitü bana yalnız kusursuz bir kütüphaneye ulaşma olanağı sağlamakla kalmadı, aynı zamanda bu kitabı, çoğu bölümlerini orada okuyan araştırmacılarla tartışma fırsatı da sağladı. Bu araştırmacılar arasında Hans-Erich Bödeker, Alf Lüdtke, Otto Gerhard Oexle, Jürgen Schlumbohm ve Rudolf Vierhaus bulunuyordu. Beni Bielefeld'deki Disiplinlerarası Araştırmalar Merkezi'ndeki bir dizi kolokyuma davet eden Jörn Rüsen ile yaptığım konuşmalar da paha biçilmez nitelikteydi. Alman tarafında, Vandenhoeck & Ruprecht'te Almanca metnin yayımlanmasından önce benimle defalarca görüşen ve keskin eleştirilerini sunan Winfried Hellmann, bir editör olarak çok titiz çalıştı. Çok kısa bir sürede İngilizce el yazmasını okuyan ve kitaba dahil ettiğim değerli önerilerde bulunan Peter Burke'e ve Max Planck Enstitüsü'nden Albert Cremer ile Steffen Kaudelka'ya ve Mission Historique Française en Allemagne'dan, İngilizce versiyonun *Annales* bölümünü okuyan Patrice Veit'e büyük teşekkür borçluyum. Bilgisayardaki yardımları nedeniyle Max Planck Enstitüsü'nden Karl Sieverling'e teşekkür etmek isterim. State University'deki Lockwood Kütüphanesi'nden Charles Daniello sık sık kaynakça bilgileri sağladı. Buffalo'daki asistanım Song-Ho Ha'ya, bana sunduğu son derece hassas sekreterlik ve bilimsel yardımları için müteşekkirim. Buffalo'daki State University of New York, öğretim programımı kitabımın araştırma ve yazma aşamaları için bana azami zaman bırakacak şekilde düzenledi. Woodrow Wilson Merkezi, bu kitabın da bir parçası olduğu, daha geniş bir proje için destek verdi; Alexander von Humboldt Vakfı da Almanya'da iki buçuk yıl geçirmeme olanak veren mali desteği sağladı. Almanca ve İngilizce tüm versiyonları üslup ve mantıksal tutarlılık açısından okuyan ve bir İngilizce çeviri taslağı hazırlayan karım Wilma'ya özellikle teşekkür borçluyum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR *v*

GİRİŞ *1*

ERKEN EVRE: PROFESYONEL BİR DİSİPLİN OLARAK TARİHİN DOĞUŞU *21*

BİRİNCİ BÖLÜM
BİR TARİHSEL ARAŞTIRMACILIK MODELİ:
KLASİK HİSTORİSİZM *23*

İKİNCİ BÖLÜM
KLASİK HİSTORİSİZMİN BUNALIMI *32*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALMANYA'DA EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH İLE TARİHSEL SOSYOLOJİNİN BAŞLANGICI *37*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AMERİKAN TOPLUMSAL TARİH GELENEKLERİ *42*

ORTA EVRE: SOSYAL BİLİMLERİN MEYDAN OKUMASI *49*

BEŞİNCİ BÖLÜM
FRANSA: *ANNALES* EKOLÜ *51*

ALTINCI BÖLÜM
FEDERAL ALMANYA: ELEŞTİRİ KURAMI VE TOPLUMSAL TARİH *66*

YEDİNCİ BÖLÜM
MARKSİST TARİH BİLİMİ: TARİHSEL MATERYALİZMDEN ELEŞTİREL ANTROPOLOJİYE 79

TARİH VE POSTMODERNİZMİN MEYDAN OKUMASI 97

SEKİZİNCİ BÖLÜM
LAWRENCE STONE VE "ANLATININ DİRİLİŞİ" 99

DOKUZUNCU BÖLÜM
MAKRO-TARİHTEN MİKRO-TARİHE: GÜNDELİK YAŞAM TARİHİ 103

ONUNCU BÖLÜM
"DİLBİLİMSEL YÖNELİŞ": BİLİMSEL BİR DİSİPLİN OLARAK TARİHİN SONU MU? 121

ON BİRİNCİ BÖLÜM
1990'LARIN PERSPEKTİFİNDEN 138

ON İKİNCİ BÖLÜM
SON SÖZ 145

OKUMA ÖNERİLERİ 152

DİZİN 155

GİRİŞ

Yirmi yılı aşkın bir süre önce, o dönemde Avrupa'daki tarihsel çalışmaların mevcut durumuna ilişkin küçük bir kitap yayımladım; bu kitapta, sosyal bilimlerde geleneksel araştırma yöntemlerinin yerlerini, daha yeni tarihsel araştırma biçimlerine nasıl bıraktığını göstermeye çalıştım.[1] Bütün ülkelerdeki tarihçiler, tarih incelemelerinin 19. yüzyıl başlarında profesyonel bir disiplin haline gelmesinden beri uluslararası düzeyde yürütülen araştırma çalışmalarının ne 20. yüzyılın ikinci yarısının sosyal ve siyasal koşullarıyla, ne de modern bir bilimin talepleriyle çakışmadığı konusunda geniş ölçüde hemfikirdi. Bu geçen süre içinde, tarih ve tarihyazımı üzerine fikirler derinlemesine bir değişime uğradı. Bu nedenle, elinizdeki kitabın, deyim yerindeyse 1975'teki çalışmamı güncelleştirecek bir devam kitabı olarak görülmemesi gerekir. Bu kitap, temelde, tarihçilerin düşünüş ve uygulamalarında kendini göstermekte olan köklü değişiklikler içinden seçilmiş bir diziyi ele alacak. Bunlar eski tarihsel araştırma ve tarihsel yazma biçimleri ile birçok süreklilik göstermekle birlikte, temel bir yeni yönelimin gerçekleşmiş olduğunu söylememiz gerekiyor.

Tarihin 19. yüzyılda profesyonel bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana tarihsel araştırma ve yazmanın dayandığı temel varsayımlar, son yirmi yıldan beri gittikçe artan bir ölçüde sorgulanmaktadır. Bu varsayımların birçoğu, kesintisiz Batı tarihyazımı geleneğinin, klasik antikçağdaki başlangıcına dek uzanır. 19. yüzyılda yeni olan şey, tarih araştırmalarının profesyonelleşmesi ile bu araştırmaların üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde yoğunlaşması olmuştu. Profesyonelleşme sürecinin merkezinde, tarihin bilimsel konumuna ilişkin sağlam inanç bulunuyordu. Hiç kuşkusuz, tarihçilerin *bilim* kavramı, genellemeler ve soyut yasalar biçimindeki bilginin peşinde koşan doğabilimcilerin sahip olduğu bilim kavrayışın-

1 Georg G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, Middletown, Conn., 1975, 1984.

dan farklıydı. Tarihçiler için, tarih doğadan temelli bir farklılık gösteriyordu; zira bu disiplin, tarihi yapan kadın ve erkeklerin niyetlerinde, toplumları bir arada tutan değerlerde ve âdetlerde ifadesini bulan anlamlarla uğraşıyordu. Tarih, zamandaki somut kişileri ve somut kültürleri ele alıyordu. Fakat tarihçiler, profesyonelleşmiş bilimlerde görülen, yöntembilimsel olarak denetlenebilen araştırmanın nesnel bilgiyi mümkün kıldığına yönelik iyimserliği genel olarak paylaşıyordu. Diğer bilim insanları gibi, onlara göre de gerçek, bilginin nesnel bir gerçeklikle örtüşmesinden oluşuyordu; tarihçi için bu nesnel gerçeklik, geçmişin "fiilen ortaya çıktığı şekilde" kurulması anlamına geliyordu.[2] Tarihin kendini bilimsel bir disiplin olarak tanımlaması, tarihçinin kendi çalışmasında bilimsel ve edebi söylem arasında, profesyonel tarihçiler ile amatörler arasında keskin bir ayrım yapmasını gerektiriyordu. Tarihçiler, araştırmalarının ne ölçüde tarihin akışına ilişkin varsayımlarına ve araştırma sonuçlarını önceden belirleyen toplumun yapısına dayandığını pek önemsemiyorlardı.

Gelgelelim, tarihin kurumsallaşmış bir disipline dönüşmüş olması, tarih yazmanın daha eski biçimleriyle olan süreklilikleri göz ardı etmemize yol açmamalıdır. 19. yüzyıl tarihyazımı, klasik Yunan antikçağının büyük tarihçilerine dek uzanan bir gelenek üzerinde yükseliyordu. Bu disiplin, mit ile gerçek arasındaki ayrımı Thukydides'le paylaşıyordu; bunun yanı sıra, bilimsel olmasına ve dolayısıyla tarih yazmanın retorik dışı karakterini vurgulamasına karşın, tarihin daima bir anlatı biçiminde yazılması gerektiğini kabul etmesi bakımından, klasik tarih yazma geleneğini sürdürüyordu. Bununla birlikte, Hayden White[3] ve daha sonraki başka tarih kuramcılarının da işaret ettiği gibi, tarihsel anlatı, görgül olarak geçerliliği kanıtlanmış olgu veya olaylardan yola çıkarken, bunları tutarlı bir anlatıya dönüştürmek üzere zorunlu olarak hayali adımlar atılmasını gerektirir. Bu nedenle, kurgusal bir unsurun bütün tarihsel söyleme girmesi kaçınılmazdır.

Dolayısıyla, 19. yüzyılın "bilimsel" tarihi ile daha önceki edebi tarih gelenekleri arasındaki kopuş hiçbir şekilde 19. yüzyıl tarihçilerinin çoğunun zannettiği kadar büyük değildi. "Bilimsel" tarihsel söylem edebi hayal gücünü içerdiği gibi, daha eski edebi gelenek de gerçeği, sahih bir geçmişin yeniden kurulmasında arıyordu. Leopold von Ranke'den bu yana

---

2 Bkz. Leopold von Ranke, "Preface to the First Edition of *Histories of the Latin and Germanic Nations*", Leopold von Ranke, *Theory and Practice of History* içinde, Georg G. Iggers ve Konrad von Moltke (ed.), Indianapolis, 1973, s. 137.

3 Bkz. Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore, 1973; *The Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, Baltimore, 1982; *The Content of Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Baltimore, 1987.

"bilimsel" yönelim, Thukydides'ten Gibbon'a değin süren edebi gelenekle şu üç temel varsayımı paylaşıyordu: (1) Her ikisi de, tarihin gerçekten var olan kişileri ve gerçekten icra edilmiş eylemleri ortaya koyduğunu benimsemesiyle, gerçekle-örtüşme kuramını kabul ediyordu. (2) Her ikisi de, insani eylemlerin aktörlerin niyetlerine ayna tuttuğunu kabul ediyor ve tutarlı bir tarihsel anlatı kurmak istiyorsa, tarihçinin görevinin, bu niyetleri kavramak olduğunu öngörüyordu. (3) Her ikisi de, sonraki olayların tutarlı bir silsile içinde öncekileri izlediği tek boyutlu, diakronik bir zaman içinde ilerliyordu. Bu gerçeklik, kasıtlılık ve silsile varsayımları, Herodot ve Thukydides'den Ranke'ye, Ranke'den de 20. yüzyılın epeyi ileri yıllarına değin tarih yazmanın yapısını belirledi. Son yılların tarihsel düşüncesinde yavaş yavaş sorgulanmaya başlayan da işte bu varsayımlardır.

20. yüzyılın tarih düşüncesinde çok farklı iki yönelimi ayırt edebileceğimize inanıyorum. İlk yönelim, 19. yüzyıl profesyonel tarihyazımının anlatıya dayalı, olay-yönelimli niteliğinin, 20. yüzyılda sosyal bilim-yönelimli tarihsel araştırma ve yazma biçimlerine doğru dönüşümüyle kendini gösteriyordu. Bu yönelimle geleneksel tarihyazımının ana varsayımlarına meydan okunuyor, ama yukarıda ana hatları verilen temel varsayımlara dokunulmuyordu. Nicel sosyolojik ve ekonomik yaklaşımlardan ve *Annales* ekolünün yapısalcılığından, Marksist sınıf çözümlemesine değin uzanan çeşit çeşit sosyal bilim-yönelimli tarih türleri, metodolojik ve ideolojik yelpazede yerlerini aldılar. Farklı yollarla da olsa, bu yaklaşımların hepsi, tarihsel araştırmayı doğabilimlerine çok daha yakın bir modele dönüştürmeye çalışıyordu. Geleneksel tarihyazımı, soyut genellemelere indirgenmeye karşı koyan bireylerin aracılığına ve kasıtlılık unsurlarına odaklanmış iken, tarihin sosyal bilim-yönelimli yeni biçimleri toplumsal yapıların ve toplumsal değişim süreçlerinin altını çiziyordu. Bununla birlikte, daha eski tarihyazımı ile iki anahtar kavramı paylaşıyorlardı. Bu kavramlardan biri, tarihin gerçek bir konu ile uğraştığı önermesiydi; bu konunun, tarihçiler tarafından formüle edilen anlatılar ile örtüşmesi de gerekiyordu. Kabul etmek gerekir ki, bu gerçeklik dolaysız olarak yakalanamazdı; ona ulaşmanın tek yolu, bütün bilimlerde olduğu gibi, her şeye rağmen nesnel bilgiye ulaşmayı amaçlayan tarihçilerin kavramlarına ve zihinsel yapıtlarına başvurmaktan geçiyordu. Yeni sosyal bilim yaklaşımları, daha eski tarihyazımını çeşitli noktalarda eleştiriyordu: Bu tarihyazımının, tarihin konusunu oluşturmak üzere, çok dar bir biçimde bireyler, özellikle de "büyük adamlar" ve olaylar üzerinde odaklandığını, bunların yer aldığı daha geniş bağlamı ise göz ardı ettiğini öne sürüyordu. Bu anlamda, ister Marksist, ister Parsons'cu, isterse *Annales*'ci olsun, sosyal bilim yaklaşımları tarihin demokratikleştirilmesini, nüfusun daha geniş kesimlerini içer-

mesini ve tarihsel perspektifin siyasetten topluma doğru genişletilmesini temsil ediyorlardı. Bu yaklaşımlar, daha eski yaklaşımlara bilimsel olduklarından için değil, yeterince bilimsel olmadıkları için karşıydılar. Daha eski bu yaklaşımın temel varsayımlarından birine, yani tarihin genellemelerle değil, özgüllüklerle ilgilendiğine, amacının "açıklamak" değil "anlamak" olduğu varsayımına meydan okuyorlar ve bunun yerine, tarih dahil bütün bilimlerin nedensel açıklamaları içermesi gerektiğini öne sürüyorlardı.

Eski gelenek ile sosyal bilim yaklaşımları arasında ikinci bir noktada daha görüş birliği bulunuyordu. Her ikisi de tek çizgili zaman kavramı ile çalışıyor, tarihte bir süreklilik ve yön olduğunu, aslına bakılırsa bir tarihler çokluğunun tersine, tek bir *tarih* bulunduğunu kabul ediyordu. Bu tarih kavramı, daha önceki geleneksel tarihyazımında, sonraki sosyal bilim yaklaşımlarından farklı bir biçim alıyordu. Ranke, evrensel bir tarih şemasının varlığını kabul eden bir tarih felsefesi kavramını reddetmiş, ama gene de tarihin bir iç tutarlılığı ve gelişimi bulunduğunu kabul etmiş[4] ve Batı tarihine imtiyazlı bir konum vermişti. Sosyal bilim tarihçileri de, en azından, modern çağ tarihinin belirgin bir yönde hareket ettiğine inanma eğilimi gösteriyorlardı. Tarihin yönüne iyicil nitelik kazandıran bir ilerleme fikrini kabul eden pek az tarihçi varken, tarihsel gelişmeye tutarlılık kazandıran "çağdaşlaşma" ya da tedrici "akılcılaşma" kavramını büyük çoğunluğu benimsiyordu. Bu noktada da modern Batı dünyası tarihi imtiyazlı bir konumdaydı. Dünya tarihi Batılılaşma ile örtüşüyordu.

19. yüzyıl sonlarından itibaren, felsefi düşüncede bu varsayımlara gittikçe daha çok meydan okunmaya başladı. Bununla birlikte, bu meydan okumadan kaynaklanan kuşkular tarihçilerin çalışmalarını ancak son çeyrek yüzyılda ciddi bir biçimde etkiledi. Tarihsel düşüncenin bu yeniden yönelimi, toplumda ve kültürde kendini gösteren köklü değişiklikleri yansıtıyordu. Bir anlamda, Ranke tarafından başlatılan profesyonel tarihyazımı paradigması, evrensel düzeyde tarihsel araştırma standardı olarak kabul edildiği dönemde, çağın toplumsal ve siyasal gerçeklikleriyle uyumsuz hale gelmişti bile. Ranke, Fransız Devrimi'nin ve Napoléon dönemini takip eden restorasyon çağının çocuğuydu. Onun devlet kavramı, 1848 öncesi Prusya'sının siyasal gerçekliklerine dayanıyordu; bunlar, temsili kurumların oluşturulmasından ve kaçınılmaz toplumsal sonuçlarıyla birlikte sanayileşmenin gerçekleşmesinden önceki gerçekliklerdi. Siyasetin birincil konumu üzerindeki vurgunun, ekonomik ve toplumsal güçlerden görece soyutlanmış olmasının ve neredeyse tek başına devletin resmi belgelerine da-

4 Bkz. Leopold von Ranke, "On the Character of Historical Science," *The Theory and Practice of History* içinde, s. 33-46; "The Great Powers," *age.*, s. 100.

yanmasının nedeni de buydu. 19. yüzyılda Fransa'da,[5] Birleşik Devletler'de[6] ve başka yerlerde profesyonel tarihyazımı modeline dönüştüğü zamana gelindiğinde, bu paradigmanın varsaydığı toplumsal ve siyasal koşullar köklü bir biçimde dönüşüme uğramıştı bile.

Yüzyıl dönümüne gelindiğinde, Fransa, Belçika, Birleşik Devletler, İskandinavya, hatta Almanya'daki tarihçiler, Ranke'ci paradigmayı eleştirmeye, toplumsal ve ekonomik etkenleri de hesaba katan bir tarih anlayışının gerektiğini öne sürmeye başladılar.[7] Böyle bir tarih, olaylara ve tek tek önder kişiliklere yoğunlaşmaktan uzaklaşarak, bu olay ve kişilerin ortaya çıktığı toplumsal koşullara odaklanmayı gerektiriyordu. Demokratikleşme ve bir kitle toplumunun doğuşu da, nüfusun daha geniş kesimleri ile bunların maruz kaldığı koşulları hesaba katan bir tarihyazımını zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla, farklı bakış açılarından, Birleşik Devletler'deki Yeni Tarihçiler, Fransa'da Henri Berr'in ve Belçika'da Henri Pirenne'in[8] çevresinde toplanan tarihçiler ile genelde Kıta Avrupa'sında Marksistler, kendi farklı perspektifleri içinde, tarihçilerin çalışmasının ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri kendilerine özgü sosyal bilim kavramlarına yöneldiler. Geleneksel siyasal ve diplomatik tarih biçimleri 1945'ten sonraki dönemde bile uzun bir süre meslekte egemenliklerini korudular, ama toplumsal tarihe gittikçe artan bir önem verildi. Özellikle 1945'ten sonra, sistemli sosyal bilimler tarihçilerin çalışmalarında gitgide artan bir rol oynamaya başladı. Benim yirmi yıl önce yayımlanan kitabımın ortaya koyduğu dönüşüm işte buydu.

Bununla birlikte, sosyal bilim tarihinin dayandığı modern dünyanın doğası ve yönüne ilişkin iyimserlik, geç sanayi dünyasına ait toplumsal var oluşun yapısındaki köklü değişikler sonucu, derinlemesine bir sarsıntıya uğradı. Sosyal bilim-yönelimli tarihçiler, modern dünyayı Ranke ekolünden çok daha dinamik bir biçimde kavrıyorlardı. Sürekli ekonomik büyümeyi ve toplumun düzenine bilimsel akılcılık uygulamasını, modern var oluşu tanımlayan pozitif değerler olarak görüyorlardı.

Oysa tarihin akışıyla ilgili bu varsayımlar, daha 19. yüzyılın ikinci yarı-

---

5 Bkz. William Keylor, *Academy and Community: The Foundation of the French Historical Profession*, Cambridge, Mass., 1975.

6 Bkz. John Higham, *History: Professional Scholarship in America*, Baltimore, 1983; Peter Novick, *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*, Cambridge, 1988.

7 Bkz., sözgelimi, "Historical Science" bölümü, *Congress of the Arts and Sciences: Universal Exposition, St. Louis, 1904* içinde, c. 2, Boston, 1906.

8 Bkz. Bryce Lyon, *Henri Pirenne: A Biographical and Intellectual Study*, Gent, 1974.

sında, Jacob Burckhardt[9] ve Friedrich Nietzsche tarafından yıkıcı bir eleştiriye tabi tutulmuştu.[10] Modern kültürün durumu üzerine 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca, bu kötümser değinmeler, felsefi tartışmalarda ve düşüncelerde tekrar tekrar kendini gösterdi; ama tarihçileri ciddi bir biçimde etkilemesi 1960'lara değin söz konusu bile değildi. Pek çok açıdan 1960'lar, modern toplum ve kültürde çok uzun bir süredir hazırlanmakta olan bunalım bilincinin öne çıktığı bir dönüm noktası oldu. 2. Dünya Savaşı'nın hazırladığı koşullar, ancak o zaman açık seçik görülür bir hale geldi; bunların arasında sömürge imparatorluklarının sonu ve Batılı olmayan halkların da bir tarihe sahip olduklarına yönelik farkındalığın yükselişi de yer alıyordu.[11] Batılı toplumlar içinde, 1950'lerdeki yazılarda yeniden dile getirilen[12] eski ulusal mutabakat (consensus) kavramları, yerleşik ulus-devletler içindeki çeşitliliklerin daha çok bilincine varılmasına yerlerini bıraktılar. Michael Harrington'ın *The Other America* (Öteki Amerika) başlıklı çalışması,[13] Amerikan toplumunun Daniel Boorstin[14] gibi tarihçiler ve Daniel Bell[15] gibi sosyologların ortaya koyduğu iyimser görüşlerden çok farklı bir resmini sunuyordu. Ne ki, cinsiyet, ırk, etnik farklılık ve yaşam tarzı gibi diğer bölümlenmelerin gittikçe daha çok bilincine varılan bir ortamda, Marksist sınıf kavramları yetersiz gibi görünüyordu. Bir sanayi toplumundan bir iletişim toplumuna doğru gerçekleşen dönüşüm, bu bilinci daha da etkiledi. İlk kez, istikrarlı bir çevreyi tehdit eden ekonomik büyümenin olumsuz yönleri hakkında güçlü bir bilinç oluştu. Kitle kıyımının tam etkisi, 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra değil, yeni bir kuşağın eleştirel bir duruş edinmesini sağlayan belirli bir mesafenin alınmasının ardından kamusal farkındalığa girebildi. Uygarlaşma sürecinin yıkıcı nitelikleri giderek farkındalığın merkezine yerleşti.

Tarihçi açısından, bu bilinç dönüşümünün çeşitli sonuçları oldu. Bu

---

9 Bkz. Burckhardt, *Reflections on History*, Indianapolis, 1979 ve *Briefe*, 10 c., Basel, 1949-86.

10 Örn. Friedrich Nietzsche, "On the Uses and Disadvantages of History for Life," *Untimely Mediations* içinde, Cambridge, 1983. Ayrıca bkz. Allan Megill, *Prophets of Extremity: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, Berkeley, 1985.

11 Erik Wolf, *Europe and the People Without History*, Berkeley, 1982.

12 John Higham, "Beyond Consensus: The Historian as Moral Critic," *American Historical Review* 57 (1961-62), s. 609-25.

13 Michael Harrington, *The Other America: Poverty in the United States*, Baltimore, 1962.

14 Bkz. Daniel Boorstin, *The Genius of American Politics*, Chicago, 1953.

15 Daniel Bell, *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, New York, 1960.

dönüşüm, en başta, "büyük anlatı"nın sonunu getirdi.[16] Batı, gittikçe artan biçimde, içlerinden hiçbiri öncelik iddia edemeyecek olan bir dizi uygarlıktan yalnızca biri olarak görülmeye başlandı. Aynı şekilde modernlik, benzersiz olma özelliğini yitirdi. Oswald Spengler, bir uygarlıklar çoğulluğu bulunduğundan görece erken bir dönemde söz etmişti; ama ona göre bu uygarlıkların her birinin kendine özgü bir gelişme örüntüsü de vardı.[17] Marc Bloch ve Fernand Braudel, daha 1930'larda ve 1940'larda, bir olaylar silsilesini izleyen anlatıya dayalı bir tarihten, özgül bir zaman aralığı içinde incelenen koşullara dayalı bir tarih anlayışına dönmüşlerdi.[18] Farklı bir bakış açısından, Burckhardt da buna benzer bir şey yapmaya çalıştı.[19] Aslına bakılırsa, Braudel'in 16. yüzyılı üç farklı zaman perspektifinden incelerken altını çizdiği üzere, sınırları belirli bir çağ bile bütünlüklü bir birim oluşturmuyordu.[20] Nesnel bir varlık olarak Newtoncu anlamda zaman veya Kantçı anlamda evrensel bir düşünce kategorisi artık mevcut değildi. Braudel'e göre, tarihçi ister doğal ya da toplumsal, ekonomik ve kültürel tarihin tedrici değişimlere uğradığı muazzam yapıları ele alsın, isterse siyasal tarihin hızlı nabzını tutsun, tarihsel zaman, araştırma konusuna göre değişiyor, her konunun farklı bir hızı ve ritmi oluyordu. Dahası, verili bir toplumsal çerçeve içinde bile, farklılaşan zaman kavramları bir arada var oluyor veya birbiriyle rekabet ediyordu: Jacques Le Goff ortaçağda dönemin ruhbanının zamanı ile tüccarının zamanı birbirinden ayırıyor[21] veya Edward P. Thompson, doğmakta olan sanayi kapitalizmi çağında, sanayi öncesi zamanla sanayi zamanının çatıştığını ileri sürüyordu.[22] Başta kadınlar ve etnik azınlıklar olmak üzere, eskiden tarihsel anlatıya dahil edilmeyen nüfusun çeşitli kesimlerinin talepleri, kimi zaman daha geniş bir anlatının, ama sık sık da ondan kopuk, yeni yeni tarihlerin yaratılmasına yol açtı.

---

16 Bkz. Allan Megill, "'Grand Narratives' and the Discipline of History," *A New Philosophy of History* içinde, Frank Ankersmit ve Hans Kellner (ed.), Chicago, 1995, s. 151-73.

17 Oswald Spengler, *The Decline of the West,* 2 c., New York, 1926.

18 Marc Bloch, *La Société féodale,* 2 c., Paris, 1939-40, İngilizce: *Feudal Society,* Chicago, 1964; Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II,* Paris, 1949, genişletilmiş 2. bas., 2 c. (Paris, 1966), İngilizce: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, 2 c., New York, 1972-74.

19 Öm., *The Civilization of the Renaissance in Italy,* New York, 1945.

20 Bkz. Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World.*

21 Bkz. Jacques Le Goff, *Time, Work and Culture in the Middle Ages,* Chicago, 1980.

22 Edward P. Thompson, "Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism," *Past and Present* 38 (1967), s. 56-97.

Tarihin konusunun bu şekilde parçalanması, kendi içinde tarihsel ilginin yadsınması anlamına gelmez. Pek çok açıdan bakıldığında, tarih yazmanın kapsamı son otuz yılda çok genişlemiş durumdadır. Aslına bakılırsa, daha yeni dönemlerde yazılan tarihler, siyasal ve toplumsal seçkinler üzerinde yoğunlaşan geleneksel tarihyazımına meydan okuyor ve nüfusun çok uzu zamandır ihmal edilmiş kesimlerinin de tarihe dahil edilmesini talep ediyordu. Bu yeni tarihler, yalnız kadınları içermekle kalmayıp, aynı zamanda feminist bir bakış açısını da gündeme getiren "aşağıdan yukarıya bir tarih" sunuyorlardı. Bunun yanı sıra, tarihin merkezine kişisellikten uzak, büyük yapıları yerleştiren, dolayısıyla mevcut iktidar ilişkilerini kendilerinden önceki siyasal tarihten daha fazla sorgulamayan sosyal bilim yaklaşımlarına da meydan okuyorlardı. Sosyal bilim-yönelimli tarih, siyaset araştırmalarını, toplum araştırmaları ile nasıl ikame ettiyse, yeni tarih de gündelik yaşamın ve gündelik deneyimin koşulları olarak anlaşılan kültür araştırmalarına yöneldi. Bu bakış açısından, iktidar ve sömürünün kaynağı olarak siyaset ve ekonominin merkezî rolü üzerindeki Marksist vurgu, yaşayan insanların gerçek ilgi ve kaygılarına karşı fazlasıyla vurdumduymaz kalıyordu. Geçtiğimiz otuz yıl, tarihsel ilgide bir azalmadan çok, tarih yazmada gerçek bir patlamaya tanık oldu; nüfusun değişik kesimleri, kendi kimliklerini daha geniş, geleneksel, ulusal bütünlerden ayrı bir şekilde ortaya çıkarmaya uğraştılar.

Nesnel tarihsel bir araştırma yürütmenin mümkün olup olmadığının sorgulanması, daha da ciddi bir meydan okumaydı. Modern Batı uygarlığının niteliği hakkında duyulan düş kırıklığı, modern bilimsel bakışa karşı giderek derinleşen bir tepkiye yol açtı. Claude Lévi-Strauss gibi antropologlar, modern bilimsel akılcılığın, yaşamla uzlaşmaya varmak açısından, "yabanıl" mitik düşünceye göre hiçbir üstünlüğü olmadığını söylediler.[23] Ranke'nin 1820'lerdeki kaynak eleştirisi sistemleştirmesinden, Robert Fogel'in 1970'lerde, tarihi nicel kuramsal modellerle işleyen bir bilime dönüştürme çabalarına değin,[24] tarihçiler, tarihsel araştırmanın açıkça tanımlanmış araştırma yöntemleriyle ulaşılabilecek hedefleri olduğunu kabul etmişlerdi. Bu güven, tarihsel ve edebi söylem arasındaki ve kendisini bilim insanı olarak gören bir tarihçi ile yapıtının edebi niteliklerinin daha çok farkında olan popüler bir tarih yazarı arasındaki katı ayırım çizgisiyle de örtüşüyordu. Nietzsche, daha *Tragedyanın Doğuşu* (1872) ve *Tarihin Yaşam İçin Yararları ve Sakıncaları* (1874) gibi erken dönem

---

23 Claude Lévi-Strauss, *Savage Mind*, Chicago, 1968.

24 Bkz. Robert Fogel ve Geoffrey Elton, *Two Ways to the Post? Two Views of History*, New Heaven, 1983.

eserlerinde, tarihsel araştırma ve bilimsel tarihyazımının mümkün olduğu düşüncesinin yanı sıra, bunun yararlılığına da karşı çıkmıştı. Nietzsche, araştırmanın amacının tarihçinin ilgi ve eğilimleri ile belirlendiğini düşünüyordu; bunun yanı sıra, Sokrates ve Eflatun'dan bu yana Batı felsefesinin dayandığı, düşünen kişinin öznelliğine bağlı olmayan nesnel bir gerçek bulunduğu inancının da hiçbir iler tutar yanı bulunmadığına inanıyordu. Tıpkı kendisinden önce Marx için olduğu gibi, Nietzsche için de bilgi, iktidarı kullanmanın bir aracıydı.[25] Fakat Marx'ın, bilginin içine sızan ideolojik etkenlerin maskesini düşürmenin kişiyi nesnel bilgiye götüreceğine yönelik güvenini Nietzsche paylaşmıyordu. Sokrates'ten bu yana felsefi aklın tarihi, bir akıldışılık biçimi, yetke ve iktidarı kabul ettirmenin etkili bir aracı olarak görünüyordu ona. Dolayısıyla mantığın, sözgelimi, Sokratesçi mantığın, mantık-öncesine, yani mitik ya da şiirsel düşünceye üstünlüğüne karşı çıkıyordu.

Son otuz kırk yıldan beri, gittikçe artan sayıda tarihçi bu noktadan yola çıkarak, tarihin bilimden ziyade edebiyata yakın olduğu kanısına vardı. Bu düşünce ayrıca, modern tarihsel bilimselliğin dayandığı varsayımlara meydan okuyordu. Tarihin hiçbir nesnesi olmaması yüzünden, tarihsel araştırmalarda nesnelliğin olanaksız olduğu düşüncesi gittikçe geçerlilik kazanıyordu. Buna uygun olarak, tarihçi daima içinde düşündüğü dünyanın mahkûmudur, dolayısıyla düşünceleri ve algılamaları kullandığı dilin kategorileri tarafından koşullanır. Bu anlamda dil gerçekliği biçimlendirir, ama ona gönderme yapmaz.[26] Ferdinand de Saussure' n 1916'da yayımlanan, dili kendi kendine yeterli bir sistem olarak gören *Course in General Linguistics*[27] (Genel Dilbilim Dersleri) adlı yapıtında, dilin temel kavramları ilk olarak ifade edilmişti, ama bu düşünce özellikle dilbilim ve edebiyat kuramında ancak 1960'lardan itibaren geçerlilik kazandı.[28] 1960'larda Roland Barthes[29] ve 1970'lerde Hayden White,[30] tarihsel metinlerin edebi karakterinin ve kaçınılmaz olarak barındırdıkları kurgusal unsurların altını çizdiler. De Saussure'ün kendine yeterli bir işaretler sistemi olarak dil kavramını daha da geliştiren Jacques Derrida ve Paul de Man gibi Fransa'daki ve Birleşik Devletler'deki edebiyat kuramcıları, dilin gerçekli-

25 Bkz. Megill, *Prophets of Extremity*.

26 Bkz. bölüm 10.

27 Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics*, Londra, 1983.

28 Bkz. Art Berman, *From the New Criticism to Deconstruction: The Reception of Structuralism and Post-Structuralism*, Urbana, 1988.

29 Bkz. Roland Barthes, "The Discourse of History," çev. Stephen Bann, *Comparative Criticism: A Yearbook* içinde, c. 3 (1981), s. 3-28.

30 Bkz. yukarda, not 3.

ğe gönderme yapmaktan çok, onu oluştı rduğunu ileri sürdüler.] Buna göre, tarihçi metinlerle çalışır; ne var ki, bu metinler bir dış dünyaya gönderme yapmaz. Derrida'nın çok ünlü vecizesinde dile getirdiği gibi, "metnin dışında hiçbir şey yoktur."[31] Metnin yazılı ya da sözlü bir biçime sahip olması gerekmez. Clifford Geertz gibi antropologların belirttiği üzere, kültürler de birer metindir.[32] Ama metinler yalnız gönderme-dışı (*nonreferential*) olmakla kalmaz, aynı zamanda tek anlamlı da değildirler. Her metin sayısız şekillerde okunabilir. Yalnız metin çokkatmanlı ve çelişkili olduğu için değil, yazardan bağımsız olarak var olduğu için yazarın niyetinin artık hiçbir önemi yoktur. Bu kavramlaştırma tarihe uygulandığında, her tarihsel yapıtın son çözümlemede, edebi eleştiri kategorileriyle muhakeme edilmesi gereken, edebi bir yapıt olduğu anlamına gelir.

Barthes'ın 1960'larda formüle etmesinden itibaren, bu düşünce Fransız ve Amerikan edebiyat kuramında kesintisiz olarak izlenen bir tartışma çizgisi olmuştur. Barthes tarih ile edebiyat arasındaki ayrımı yadsıyor ve böylelikle, Aristoteles tarafından *Poetika*'da formüle edilmesinden bu yana Batı düşüncesinde genellikle kabul edilen gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı da yadsımış oluyordu. Tarihsel gerçekçiliğin bu eleştirisi, modern topluma ve kültüre yönelik bir eleştiriyle bağlantılandırılmış durumdadır. Bu doğrultuda Barthes, "tarihsel söylemin gerçekçiliği, genel kültürel kalıbın (...) insanlar tarafından kendi özgürlüklerinden ve anlamın yapıcıları olarak rollerinden kaçmak için kullanılan 'gerçeğin' yabancılaştırmacı fetişizmine işaret eden ... bir parçası" olduğundan yakınıyordu.[33] Benzer bir çizgide, Hayden White ise "tarihsel anlatıları, en açık biçimde oldukları şey olarak kabul etmekteki isteksizliğe" değiniyordu: Tarihsel anlatılar, "içerikleri *bulunmuş* olmaktan ziyade *yaratılmış* olan, biçimleri ise pozitif bilimlerdekinden çok edebiyattaki karşılıklarıyla ortak yönlere sahip, sözel kurgulardır."[34] Modern toplumda varsayılan yetkenin eleştirisini daha da ileri götüren Hans Kellner "Hiç kuşku yok ki, 'gerçek' ve 'gerçeklik', çağımızın başat yetkeci silahl rıdır" diyordu.[35] Bunun anlamı, tarihçilerin klasik antikçağdan beri ve daha da özgül olarak, tarihsel çalışmaların profesyonel-

31 Jacques Derrida, *Of Grammatology*, Baltimore, 1976, s. 158.

32 Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York, 1973.

33 Bkz. Lionel Gossman, "History and Literature: Reproduction of Signification," *Writing of History: Literary Form and Historical Understanding* içinde, Robert H. Canary ve Henry Kozicki (ed.), Madison, 1978, s. 32-33.

34 Hayden White, "The Historical Text as Literary Artifact," *The Tropics of Discourse* içinde, s. 82.

35 Hans Kellner, "The Politics of Interpretation," *The Politics of Interpretation* içinde, W. J. T. Mitchell (ed.), Chicago, 1982, s. 301.

leştiği dönemden bu yana sürdürdükleri ta ihsel araştırma tarzının olumsuzlanmasıdır. Robert Berkhofer'in işaret ettiği gibi: "Normal tarihçiler, anlatıların doğası üzerine görüşler yerine, olgulara *başvurarak* farklı yorumları uzlaştırmaya çalıştıkları için, uygulamada, olgusallığın (*factuality*) bir çeşit zorunlu gerçekliğe sahip olduğunu kabul etmek durumundadırlar." Olgusallığı reddettiği için, "çağdaş edebiyat kuramı, mevcut tarihsel uygulamanın entelektüel temelinin ta kendisini inkâr eder."[36]

Yine de, metinlerin özerkliği üzerinde ısrar ederek tarihsel gerçekçiliği eleştiren kuramcılar, kendilerine göre ancak dilbilimsel bir yapıntı olabilecek somut bir tarihsel konuyla boy ölçüşmek üzere, kuramsal ifadelerin ötesine çok ender olarak geçebildiler. Kendisini "Yeni Historisizm"[37] olarak tanımlayan hareketin yandaşları, edebiyatı ve kültürü tarihsel bir bağlamda daha dolaysız biçimde ele aldılar; özellikle Elizabeth çağı İngiltere'sinde[38] olduğu gibi, Yeni Dünya'nın ilk sakinleriyle Avrupalıların karşı karşıya gelişine, dönemin edebi ürünleri aracılığıyla yaklaştılar.[39] Bu iki grup, dilin merkeziliğinin ve geçirimsizliğinin yanı sıra, kültürlere simgesel anlam ağları olarak yaklaşan antropolojik kavramlar açısından postmodernist edebiyat kuramının temel varsayımlarını paylaşıyordu. Buna karşılık, Yeni Historisistler metinlerin özerkliği kavramını reddediyor ve daha çok, metinleri, kısmen Foucault'cu, kısmen de Marksist açıdan kavranan iktidar ilişkilerini yansıtan karmaşık simgesel uzlaşmaların bir parçası olarak görüyorlardı. Çözümlemelerinin temelini oluşturan metinleri biçimlendiren kültürel diyalektik geniş anlamda toplumu da biçimlendiriyordu ve bu toplum içinde erken mode n dönemden beri kapitalist pazar güçleri faaliyetteydi. Bu güçler, sosyolog Pierre Bourdieu için olduğu gibi, onların gözünde de malzeme değil, kültürel pazarlık konusu simgesel serma-

---

36 Robert Berkhofer, "The Challenge of Poetics to (Normal) Historical Practice," *Poetics Today* 9 (1988), s. 435-52. Berkhofer'in burada tarihsel gerçekçilik konusunda bütünüyle eleştirel olduğu kesinlikle söylenemez.

37 Bkz. John H. Zammito, "Are We Being Theoretical Yet? The New Historicism, The New Philasophy of History, and 'Practicing Historians' ", *The Journal of Modern History* 65 (1993), s. 783-814; Jan R. Veenstra, "The New Historicism of Stephen Greenblatt: On Poetics of Culture and the Interpretation of Shakespeare," *History and Theory* 34 (1995), s. 174-98. Ayrıca bkz. H. Aram Veeser, (ed.), *The New Historicism*, New York, 1989.

38 Bkz. Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, Chicago, 1980; *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Elizabethan England*, Oxford, 1988; Greenblatt (ed.), *The Power of Forms in the English Renaissance*, Norman, Okla., 1982.

39 Bkz. Stephen Greenblatt, *Marvellous Possessions: The Wonder of the New World*, Chicago, 1991.

ye biçimini alıyordu. Bütün edebi ve kültürel metinlerin çokanlamlılığının altını çizerek, "olağan tarih" uygulamalarına karşı, postmodernist edebiyat kuramının uygulamacıları gibi eleştirel bir tutum takındılar. Hedefleri, Yeni Historisizm hareketinin başlatıcısı olan Stephen Greenblatt'ın "Kültür Poetikası" adını verdiği şeye ulaşmaktı.[40]

1970'lerden günümüze değin tarihe ilişkin kuramsal tartışmalara egemen olan, tarihsel araştırmanın kabul görmüş yöntemlerine yönelik köktenci eleştirilerin tarih yazma üzerindeki etkisi, önemli olmakla birlikte, sınırlı düzeyde kaldı. Bu eleştirinin önermelerinin kabul edilmesi, anlamlı tarih yazmanın imkânsızlığının kabullenilmesi demekti. Tarihin edebi niteliklere sahip olduğu açıktır. Tarihçi, F. A. Ankersmit'in ileri sürmüş olduğu gibi,[41] tarihsel imgeleri yaratmak için daima metaforlar kullanır. Gerek Ranke'ci yaklaşımın, gerek sosyal bilim yöneliminin modern tarihyazımı olarak adlandırdığı şey ile postmodern duruş arasındaki fark, bu ikincisinin, her bir tarihsel metnin metaforik, referans kabul edilemez niteliği üzerinde ısrar etmesine karşın, ilkinin tarihçinin nesrinden ya da şiirinden ayrı, bir tarihsel öz bulunduğuna ilişkin yanıltıcı bir kanıya sahip olmasıdır. Hans Kellner, benzer bir kulvarda ilerleyerek, modern tarih bilimini, tarihi bir retorik biçimi olarak gören modern-öncesi tarih biliminin bir sapması olarak kabul eder.[42]

Ama sorunun bu kadar basit olmadığı da çok açıktır. Çünkü profesyonelleşme döneminden önceki tarihçiler bile, tarihe bir emsal, yaşam dersleri içeren bir kaynak olarak bakıyor, kendilerini gerçek bir öykü anlatmaya adamış retorikçiler olarak görüyorlardı. Sözgelimi 1995'te Montreal'de gerçekleştirilen Uluslararası Tarih Kongresi'ndeki "Fictionality, Narrativity, Objectivity" (Kurgusallık, Anlatısallık, Nesnellik) panelinde görüldüğü gibi, son dönem tartışmalarındaki ana akım bu konuda daha ortada bir tavır alıyor ve Roger Chartier'nin[43] formüle ettiği gibi, şu kabulü yapıyorlardı:

---

40 Stephen Greenblatt, *Learnings to Curse: Essays in Early Modern Culture*, New York, 1990 içinde: "Towards a Poetics of Culture".

41 F. A. Ankersmit, "History and Postmodernism", *History and Theory* 28 (1989), s. 137-53, yeni baskı: Ankersmit, *History and Tropology*, Berkeley, 1994, içinde; ayrıca Ankersmit, "Historicism: An Attempt at Synthesis", *History and Theory* 34 (1995), s. 143-61; Georg G. Iggers, "Comments", *age.*, s. 162-67 ve Ankersmit'in yanıtı, *age.* içinde, s. 168-73.

42 Bkz. Kellner'ın henüz yayımlanmamış bildirisi: "Fictionality, Narrativity, Objectivity," Montreal'deki Uluslararası Tarih Kongresi, 27 Ağustos - 3 Eylül 1995; ayrıca bkz. Kellner, *Language and Historical Representation: Getting the Language Crooked*, Madison, 1989; Kellner ve F. R. Ankersmit (ed.), *A New Philosophy of History*, Chicago, 1995.

43 Bkz. *Actes/Proceedings*, 18. Uluslararası Tarih Bilimleri Kongresi, Montreal, 1995, s. 159-82.

> Pek çok anlatı biçimleri arasında bir tanesi olan tarih, gerçekle özel bir ilişkiyi sürdürmesi açısından gene de tektir. Daha kesin olarak söylemek gerekirse, tarihin anlatısal yapısı, gerçekten var olan bir geçmişi yeniden canlandırmayı amaçlar. Tarihsel metinden önce var olan ve onun dışında bulunan, metnin anlaşılabilir bir dökümünü verme işlevini üstlendiği böyle bir gerçeklikle olan ilişkisi ... tarihi oluşturur ve onun masal ya da rivayetten ayrılmasını sağlar.[44]

Gerçek ile yalan arasındaki bu ayrım, tarihçinin eseri açısından temel olmayı sürdürür. Gerçek kavramı son dönemde eleştirel düşüncenin yaşadığı süreç içinde ölçüsüz derecede karmaşık hale gelmiştir. "Tarihsel bilginin mutlak bir nesnelliği ve bilimselliği önermesi"nin, "artık çekincesiz kabul edilemeyeceği" kesindir.[45] Buna karşın, gerçek kavramından ve onunla birlikte, tarihçinin yanıltmacadan kaçınma ve onu ortaya çıkarma görevinden vazgeçilmiş olduğu kesinlikle söylenemez. Eğitimli bir profesyonel olarak tarihçi, geçmiş gerçekliğin ulaşılabilir bütün kaynakları üzerinde eleştirel olarak çalışmaya devam eder. Tarihsel araştırmada akılcılık ile akıldışılık arasındaki fark, soyut bir gerçek kavramına ya da nesnelliğe değil, "bir yorumlama topluluğu, profesyonel ölçülere sahip bir uygulama disiplini olarak tarih düşüncesine" dayanır.[46]

Son dönem edebi, dilbilimsel ve tarihsel düşüncede geçmişin gerçekliğinden kaçış, modern uygarlığın yabancılaştırmacılığına yönelik derin bir hoşnutsuzluğu yansıtır. Bilim bu uygarlıkta merkezi bir rol işgal ettiği için, modern bilimsel tarih geleneği de dahil olmak üzere, bütün bilimsel yaklaşımlar saldırıların hedefi haline geldi. Bu eleştirinin siyasal sonuçları da vardı elbette. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Burckhardt, Nietzsche ve daha sonra Heidegger ile birlikte, Aydınlanma'nın hümanist mirasının seçkinci, antidemokratik bir bakış açısından reddi ile başlamış olan hareket, 1945'ten sonra Jean-Paul Sartre ve Frankfurt Okulu (Theodor Adorno ve Max Horkheimer) gibi düşünürler tarafından devam ettirilmiştir; genel olarak daha çok sol ile özdeşleşmiş konumdaki bu düşünürler, Aydınlanma'nın insanoğlunu özgürleştirici bir araç olarak akıl ve bilime olan inancını kabul etmeyip, tam tersine bunları insanları denetleme ve yönlendirme araçları olarak görüyorlardı.[47] Nasıl ki Aydınlanma, insanları mitlerden ve yanılsamalardan kurtarmaya çalışmışsa, kendilerinin yaşama ve gerçekliğe rasyonel yaklaşım olarak değerlendirdikleri Aydınlanma'nın

---

44 Roger Chartier, *age.*, s. 174.

45 *Age.*

46 Zammito, "Are We Being Theoritical Yet?", s. 804.

47 Bkz. Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, New York, 1975.

eleştirisi de insanoğlunu etik anlamsızlıktan özgürleştirmenin peşinde koşuyordu. Bilimsel akıl ansızın bir canavara dönüşmüştü. Foucault ve Derrida'nın üzerinde birleştikleri gibi, Sokrates'ten bu yana Batılı felsefe geleneği soyut aklı merkeze yerleştirerek egemenlik kalıplarını meşrulaştırmış[48] ve feminist bir bakış açısından yazan Joan Scott'a göre, bu gelenek aynı zamanda ortak söylemin dilinde, ataerkil yetkeyi de kurumsallaştırmıştı.[49]

Bu postmodern eleştiri önemli geçerli noktalar içeriyordu ve üniter bir tarih kavramının akla uygun olmadığını, tarihin yalnız sürekliliğin değil, aynı zamanda kopuşların da damgasını taşıdığını kanıtladı. Eleştirmenler, haklı olarak profesyonel tarihsel bilimselliğin başat söyleminin temelini oluşturan ideolojik varsayımları hedef alıyorlar. Bunun yanı sıra, yine haklı olarak, onun uzman yetkesiyle konuşma konusundaki abartılı iddialarına da meydan okuyorlar. Bununla birlikte, herhangi bir rasyonel tarih söyleminin olanaklılığı sorununu yadsıdıkları ve tarihsel gerçek ile birlikte tarihsel yanlışlık kavramı sorununu sorguladıkları zaman, pire için yorganı da yakma eğilimi gösteriyorlar. Böylelikle her zaman kurgusal unsurlar içermek zorunda olan tarihsel söylem ile çoğunlukla gerçekliği yorumlamak peşinde olan kurgu arasındaki akışkan sınırı kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda dürüst bilim insanlığı ile propaganda arasındaki çizgiyi de yok etmiş oluyorlar. Sınırların bu şekilde bulanıklaştırılması, tarihsel bir olay olarak 2. Dünya Savaşı'ndaki kitle katliamı üzerine yapılan son tartışmalarda özellikle bir sorun haline gelmiştir.[50] Tarihi su katılmamış bir yaratıcı edebiyata indirgemenin çelişkileri, Hayden White'ın, etik bir bakış açısından kitle katliamının gerçekliğini yadsımanın kabul edilemez olmakla birlikte, tarihsel bir anlatıda bunun var olduğunu nesnel olarak saptamanın olanaksızlığını kabul etmesinde apaçık kendini gösterir.[51]

Postmodernist meydan okumanın tarih düşüncesi ve yazımı üzerinde önemli bir etkisi olmakla birlikte, bu etki eski kavramlar ve uygulamalarla olan süreklilikleri tahrip etmeksizin gerçekleşti. Postmodernizm, sınai büyümeye, yükselen ekonomik beklentilere ve geleneksel orta sınıf kurallarına ilişkin eski kesin kabullerin sarsıldığı, dönüşüm halindeki bir toplumu ve kültürü yansıtır. Bu durum, son yirmi yılın tarihyazımına da yansımıştır. Tarihin konusu, toplumsal yapılardan ve süreçlerden, geniş anlamda gündelik yaşam kültürüne doğru kaymıştır. Bireylere, ama bu kez üstün

48 Bkz. Megill, *Prophets of Extremity*.

49 Bkz. Joan Scott, *Gender and the Politics of History*, New York, 1988.

50 Bkz. Saul Friedlaender (ed.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the Final Solution*, Cambridge, Mass., 1992.

51 Hayden White, "Historical Emplotment and the Problem of Truth," *age.*, s. 37-53.

ve güçlü olanlara değil de, sıradan insanlara yepyeni bir dikkat yöneltildikçe, tarih yeniden insani bir çehreye büründü: Bir tarihçiler ekolü, makro-tarihsel ve makro-toplumsal süreçler araştırmasını, kendilerinin mikro-tarih dedikleri, somut bireylerden oluşan küçük toplumsal birimler üzerinde yoğunlaşan çalışmalarla ikame ettiler. Gündelik yaşamın kültürü üzerindeki bu yeni vurgu, tarihi Clifford Geertz'in antropolojisi ile çok yakın bir temasa soktu. "Max Weber'le birlikte, insanın kendi ördüğü anlam ağlarına takılıp kalmış bir hayvan olduğuna inanan" Geertz, "kültürü bu ağlar olarak alır ve dolayısıyla, onun çözümlemesini de yasa peşinde koşan deneysel bir bilim olarak değil, anlam arayışındaki yorumlayıcı bir bilim olarak görür. Bu bilim bir açımlamadır (ve)... toplumsal ifadeleri yorumlar; (bu toplumsal ifadeler) yüzeyde anlaşılması zor, bilmece niteliğinde olgulardır" ve kültür araştırmacısı da onların peşindedir. Dolayısıyla yeni kültürel tarih, tıpkı klasik historisizmin "yorumbilgisi" (*hermeneutics*) gibi, açıklamayla değil "açımlama" ile, yani metin olarak kullandığı toplumsal ifadelerin anlamını yeniden kurma girişimiyle ilgilenir.[52]

Yine de yeni tarihin yorumbilgisi, Ranke'ci ekolün yorum anlayışından farklıydı. İkincisi, yalnız farklı bir konuyu, yani büyük siyasal kurumlar çerçevesi içindeki önder kişilikleri ele almakla kalmıyordu; aynı zamanda metinlerin, sadece filolojik çözümleme aracılığıyla yeniden kurulabilecek açık bir anlam da içerdiğini kabul ediyordu. Ranke ve ekolü, açıklayıcı bilimlerdeki konu ve yöntemlerden farklılaşsa bile, yine de tarihin somut bir bilim olduğuna ilişkin inancını koruyordu. Yeni kültürel tarihe göre ise, devlet, kilise ve dünya pazarı gibi merkezi kurumlar çökmüştü ve metinlerin anlamı artık saydam olmayıp, çelişkiler ve kopuşlarla damgalanmış durumdaydı.

Bütün bunlar, nesnellik ve bilimsel yöntem kavramlarına karşı yöneltilen ve sonunda tarihsel ve kurgusal anlatı arasındaki ayrımı ortadan kaldıran postmodernist saldırıları destekledi. Ne var ki -benim bu kitapta ele aldığım- son yirmi yılın tarihyazımının incelenmesi daha çok, tarihçilerin, bir yandan bilimin sahip olduğu yetkeye olan inançlarında çok daha ihti-

---

52 Clifford Geertz, "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture," *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York, 1973, s. 5; ayrıca bkz. kültür tanımı için, "Religion as a Cultural System" başlıklı makale, *age.*, s. 89: "Bağlı olduğum kültür kavramı ne çoklu göndergelere, ne de görebildiğim kadarıyla, alışılmadık bir müphemliğe sahiptir: Bu kavram, tarihsel olarak aktarılan, simgelerde cisimleşen bir anlamlar örüntüsüne, insanların yaşama ilişkin tevarüs edilen bilgi ve tutumlarını ilettikleri, sürdürdükleri ve geliştirdikleri simgesel biçimlerde ifade edilen bir kavramlar sistemine işaret eder."

yatlı duruma gelirken, diğer yandan da, gerçek olan ve hayal edilmemiş bir geçmiş üstünde çalıştıkları kanısını koruduklarını düşündürüyor; her ne kadar bu gerçek geçmişe sadece tarihçinin zihni aracılığıyla ulaşılabilse de, bu çaba bir araştırma mantığının sonucu olan yöntemleri ve yaklaşımları gerektirmektedir. Postmodern düşünce profesyonel bilim insanının yetkesini gittikçe artan ölçülerde sorgulamaya girişirken, tarihsel çalışmanın profesyonelleşmenin gittikçe yoğunlaşan baskısını hissediyor olması çok şaşırtıcıdır. 20. yüzyıl sonlarında, Tarih Atölyesi (*History Workshop*) hareketi[53] tarafından, üniversiteler dışında ilgili yurttaşlara kendi köklerini araştırmaları çağrısı yapılmış olmasına karşılık, aslına bakılırsa yeni kültürel tarih neredeyse tümüyle üniversitelerde yürütüldü. Tarihsel çalışmada bilimsel etik anlayışına yönelik meydan okumanın büyük bir bölümü, dış disiplinlerden -tarihi yaratıcı edebiyata indirgemek isteyen edebiyat kuramcıları ve eleştirmenlerinden- geldi. Daha da şaşırtıcı olan, bir zamanlar gazete ve dergilerde yazan bağımsız entelektüellerin alanı olan edebiyat eleştirisinin, gittikçe artan ölçülerde, akademik alanın sınırları içine hapsolmasıydı. Her ne kadar felsefi düzeyde bazı temel yeniden yönelimler var olsa da, bir mevki ve başarılı bir kariyer sahibi olmak için gerekli referanslar ve ölçütler de dahil olmak üzere, akademik kültür, 19. yüzyılın başlarında Alman üniversitelerinde profesyonel tarihyazımının başlamasından günümüze değin çarpıcı bir şekilde değişmeden kaldı. Dolayısıyla, bir yana bırakılmasına yönelik çağrılara karşın, bilimsel etik uygulamada varlığını korudu.

Anlamlı bir tarihsel çalışma yapılmak isteniyorsa, bu, temel bir noktaydı. Tarih, öğrenilen bir beceri olmayı sürdürüyordu. 1970'lerin ve 1980'lerin tarihçileri, siyasal ve toplumsal davranışların anlaşılmasında kültürün önemini antropologlardan öğrendiler. Bunun sonucunda, Fransız Devrimi araştırmaları yepyeni bir yön kazandı. Georges Lefebvre[54] ve Albert Soboul'un[55] Marksist çözümlemesi ile 20. yüzyıl ortasında Alfred Cobban'ın[56] anti-Marksist çözümlemesine yol göstermiş sınıfsal ve ekonomik etkenler üzerindeki vurgu, 1980'lerde ve 1990'ların başında Fran-

---

53 *History Workshop* hareketi üzerine, bkz. aşağıda, s. 90-95.

54 Georges Lefebvre, *The French Revolution*, 2 c., New York, 1970; ayrıca Lefebvre, *The Coming of the French Revolution*, Princeton, 1989.

55 Albert Soboul, *The French Revolution 1787-1799*, Londra, 1989; ayrıca Soboul, *The Parisian Sans Culottes and the French Revolution*, Westport, 1979.

56 Alfred Cobban, *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge, 1968.

çois Furet,[57] Lynn Hunt,[58] William Sewell[59] ve Simon Schama'nın[60] yazılarında kültür, dil, simgeler ve ritüeller üzerine çok daha güçlü bir vurguya yerini bıraktı. Ne var ki, nihai olarak yeni kültür tarihçileri de, tıpkı geleneksel öncülleri gibi, arşivlere gitmek zorundaydı. Daha önceki sosyal bilim yaklaşımlarının varsayımlarına karşı son derece eleştirel olmalarına karşın, yerel kültüre ilişkin yorumlayıcı yeniden canlandırmalarına bir temel yaratmak üzere, çoğunlukla modern bilgisayar tekniklerini kullanarak, görgül bulgulardan da yararlandılar.

1970'lerin ve 1980'lerin çalışmaları genellikle siyaset ve daha genel toplumsal süreçler pahasına, kültürün öneminin altını çizerlerken, 1989'dan bu yana gelişen olaylar, siyasetin ve toplumsal süreçlerin de ihmale gelmeyeceğini ortaya koymuş durumdadır. Yüzyılımızın büyük kötülüklerinin ardından, Batı uygarlığına herhangi bir özel üstünlük vermek ya da tarihi üniter bir süreç olarak görmek konusunda modernizasyon kuramının peşinden gitmek güçleşmiş olsa bile, bu kuramın betimlediği güçlerin modern dünyada gerçekten etkin oldukları da açıktır. Hiç kuşkusuz modernizasyon kuramı, modern dünyayı, selim, iyi huylu bir sürecin sonucu, "tarihin sonu"[61] olarak görmekte genellikle aşırı derecede iyimserdir. Dahası, Sovyet imparatorluğunun çöküşü, yalnızca siyasal, ekonomik ya da kültürel çözümlemeye bağlı kalmanın elverişsizliğini ortaya koymuşken, daha önceki milliyetçi ve dinsel tutumların kalıcılığı ve bunların modern koşullar altında son yıllardaki etnik çatışmalar ve dinsel köktencilik patlamaları olarak tezahür ederek dönüşüme uğramış olması, modernizasyon kuramının sınırlarını daha da açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu kuramın yerine hem kültürel, hem de kurumsal yönleri göz önünde bulunduran geniş bir tarihsel yaklaşım gerekmektedir. Geleneksel bilimin ve geleneksel tarihyazımının postmodern eleştirisinin, tarihsel düşüncede ve uygulamada önemli düzeltmeler yaptığını da kabul etmeliyiz. Bu eleştiri, tarihçinin gerçekliği yeniden yakalamaya yönelik kararlılığını ya da bir araştırma mantığına olan inancını tahrip etmemiş, ama her ikisinin de karmaşıklığını ortaya koymuştur. Tarihyazımının

---

57 François Furet, *Interpreting the French Revolution*, Cambridge, 1981; ayrıca Furet ve Mona Ozouf (ed.), *The Transformation of Political Culture*, 3 c., Oxford, 1989.

58 Lynn Hunt, *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*, Berkeley, 1986.

59 William Sewell, *Work and Revolution in France, The Language of Labor from the Old Regime to 1848*, Cambridge, 1980.

60 Simon Schama, *Citizens*, New York, 1990.

61 Bkz. E. G. Fukuyama, "The End of History?", *The National Interest* 9 (Yaz 1989), s. 3-18; ayrıca bkz. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, 1992.

tarihinde gördüğümüz, belki de, süregiden bir diyalogdur ve bu diyalog hiçbir zaman nihai noktaya ulaşmamakla birlikte, bakış açısının genişlemesine katkıda bulunmaktadır.

□□□

Öykümüz, tarihsel araştırmaların 19. yüzyılda profesyonelleşmesi ile başlıyor. Tarihyazımı bundan çok daha eskidir elbette. Bütün kültürlerde insanoğlu geçmişiyle ilgilenmiştir, ama bunu yaparken kullanılan yöntemler birbirinden son derece farklı olmuştur. Dolayısıyla yazılı tarih hem Batı dünyasında (İslam dünyası da dahil olmak üzere), hem de Doğu Asya'da önemli bir rol oynamıştır, ama tarihin yazılı olmayan biçimlerinin, anıtların, simgelerin ve halk geleneklerinin rolü de daha önemsiz değildir. Batı'da en azından Herodot ve Thukydides, Doğu'da da Ssu'ma Chi'en'in (Sima Qian) çağı kadar erken bir dönemde, tarihi efsaneden ayırmaya ve geçmişteki olayların gerçekçi bir betimlemesini yapmaya yönelik bilinçli bir çaba gösterildi. Bununla birlikte tarihe, kesinlik açısından doğabilimlerine benzer bir bilim statüsü verme iddiası ortaya çıkmadı. Geçmiş gerçekliği sahih ve dürüst bir şekilde, ama bir yandan da estetik olarak şık bir üslupla yeniden ele geçirmenin peşinde koşan edebi bir tür olarak tarih yazımı, klasik Batı ve Doğu Asya antikçağlarından görece yakın dönemlere değin varlığını korudu. Ancak 19. yüzyıldadır ki, tarih kendisini profesyonel olarak eğitilmiş tarihçiler tarafından icra edilen bir "bilim" olarak gören, profesyonelleşmiş bir disipline dönüştü.

Kıta Avrupa'sında, aynı zamanda Doğu Asya dillerinde de, tarihi edebi bir uğraşıdan ayırt etmek için yaygın bir biçimde kullanılan "tarih bilimi" (*Geschichtswissenschaft*) terimi karşısında, İngilizce konuşanlar belirgin bir huzursuzluk duyarlar. Bu terim İngilizcede yaygın değildir; bu dilde bilim sözcüğü, genellikle sistemli doğabilimlerine ya da "sosyal bilimler"de görülen sistemli yaklaşım ile soyutlama düşkünlüğünde olduğu gibi, doğabilimlerini örnek alan bir araştırma ve açıklama mantığına işaret eder. Kıtada konuşulan dillerde, *Wissenschaft* (Almanca), *science* (Fransızca), *scienza* (İtalyanca), *ciencia* (İspanyolca) ya da *nauk* (Rusça) sözcüğü, bir bilim insanları topluluğu tarafından kabul edilen araştırma yöntemlerinin kılavuzluğu altında, beşeri bilimler de dahil olmak üzere, herhangi bir bilgi alanına sistemli bir yaklaşıma işaret eder.

Elinizdeki kitapta bu terimi modern tarih disiplinine gönderme yapmak üzere kullanacağız. Bu anlamda tarih biliminin doğuşu, tarihin üniversitelerde öğretilen ve yapılan profesyonel bir disiplin olarak kurumsallaşmasıyla örtüşüyordu. İnsani davranıştaki irade, kasıtlılık ve anlam unsurları yüzünden, bu disiplin hiçbir zaman doğabilimlerinin ya da çözüm-

lemeci sosyal bilimlerin kavramsal katılığına sahip olmamıştır; çünkü bu unsurlar, pozitif bilimlerde bilginin yer aldığı soyutlama derecesini yadsır. Bununla birlikte, sahip oldukları geçerlilik açısından tıpkı diğer disiplinlerdeki gibi sınanabilen sonuçları, bilim insanları tarafından genel olarak paylaşılan bir bilimsel araştırma mantığına bağlı kalmayı gerektirir. Bu mantık, ayrıca, bilim insanından, tüm bilimsel söylemde olduğu gibi, açıklamayı içeren, tutarlı bir anlatı yaratmak üzere, kaynakları tarafından verilen ham verilerin ötesine geçmeyi de bekler. Tarihyazımında, açıklamanın doğası, apaçık bir biçimde, pozitif bilimlerdekinden farklılaşır; çünkü yalnız araştırmasının nesnelerinin niyetini ve bireyselliğini değil, tarihsel çalışmalarda araştırmacının öznelliğinin, pozitif bilimlerdekinden daha büyük olduğu açık olan rolünü de hesaba katmak zorundadır. Thomas Kuhn, fizikte bile, bilimsel çalışmayı oluşturan kavramların, yalnızca disiplinin içinden gelen gelişmelerin ve tartışmaların sonucu olmayıp, bilimsel yapıtın içinde oluşturulduğu kültürün daha geniş entelektüel akımlarına da yakından bağlı olduğunu ileri sürmüştür.[62] Bu düşünce, bilimsel muhakemeden öznellik unsurlarını belirgin bir biçimde çıkarmaya çalışan fizik gibi bir disiplinde geçerli ise, öznelliğin rolünü, bilimsel araştırmada kaçınılmaz bir unsur olarak tanıyan tarihte haydi haydi geçerlidir.

Yukarıdaki görüş, bilim insanının ya da tarihçinin eserinin, birincil olarak toplumsal etkenler açısından açıklanabileceğini ya da onun birincil olarak ideolojik bir işlev olduğunu ileri sürmek anlamına gelmez. Ama bilimin, özellikle de insani değerler ve niyetler ile öylesine yakından bağlantılı "tarih bilimi"nin, uygulandığı sosyokültürel ve siyasal çerçeve içinde görülmesi gerekir. Tarihyazımının yalnızca tarih disiplininin içsel etkenlerini göz önünde bulunduran bir tarihini yazmak olanaksızdır. Bir dizi tarihsel olgunun, bu disiplinde, üzerinde mutabakata varılmış eleştirel ölçüler aracılığıyla açıklanabileceği akıl alır bir şeydir: Ne ki, bu olgular, olayların ve gelişmenin daha geniş bir bağlamına yerleştirildiğinde, aynı mutabakata çok zor ulaşılabilir. Daha önce işaret ettiğim gibi, bilim -ki bu tarih bilimini de içerir- bir disiplinin bir dizi soyutlanmış içsel düşünce süreçlerine asla indirgenemez; bunun tersine, bilimsel kurumlar çerçevesi içinde çalışan ve gerçekliğin doğası ile ilgili olarak, çok sayıda çağdaşlarıyla paylaştıkları varsayımlara sahip olan canlı insanlar eliyle yapılır. Bilim, başlangıcından beri araştırma uygulamalarını ve iletişim biçimlerini paylaşan bir bilim insanları topluluğunu varsaymıştır. Bu nedenledir ki, tarihyazımı tarihini, bilimsel araştırmanın yapıldığı toplumsal ve entelektüel ortamdan ve kurumlardan koparmak olanaksızdır.

62 Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, 2. bas., Chicago, 1970.

Bu kitaptaki üç kısım, tarihin bilimsel bir disiplin olarak kurulmasını, sosyal bilimlerin geleneksel bilim insanlığına meydan okumasını, son olarak da, postmodernist düşünce tarafından sosyal bilim yaklaşımlarının eleştirisini ve bunun tarihçinin çalışması üzerindeki etkisini ele alacak.

ERKEN EVRE: PROFESYONEL BİR DİSİPLİN OLARAK TARİHİN DOĞUŞU

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR TARİHSEL ARAŞTIRMACILIK MODELİ: KLASİK HİSTORİSİZM

Batı dünyasında, 19. yüzyılın başında, bir yandan tarih araştırmasını profesyonel bir disipline dönüştürürken genel olarak tarihsel araştırma, yazma ve düşünce yöntemini farklılaştıran köklü bir değişim gerçekleşti. O zamana değin, tarih yazmanın iki başat geleneği olagelmişti: Birinin temel özelliği eğitimli ve antik, ötekininki ise edebi olması idi. Ancak ara sıra, sözgelimi 18. yüzyılın büyük İngiliz tarihçileri olan Gibbon, Hume ve Robertson'ın eserlerinde olduğu gibi, bazı tarih çalışmalarının bu iki geleneği birleştirdiği oluyordu. Alman üniversitelerinde ortaya çıkan yeni tarih disiplini, tarihin eğitimli yönünü vurguluyor, ama aynı zamanda, eğitimi dar antikçilikten özgürleştiyordu; ayrıca, en iyi uygulayıcıları, tarihin edebi niteliği anlayışını ortaya koyabiliyordu. Yeni tarih mesleğinin belirli kamusal ihtiyaçlara ve siyasal amaçlara hizmet ettiğini unutmamak gerekir; bu nedenle, araştırma sonuçlarının, tarih bilincini kendi eliyle biçimlendirmeye çalıştığı ve tarihsel kimliği için tarihçilere güvenen bir kamuya iletilmesi önem taşıyordu. Dolayısıyla, önyargılardan ve değer yargılarından özgür olmayı gerektiren mesleğin bilimsel ethosu ile belirli bir toplumsal düzeni sorgulamaksızın doğru kabul eden mesleğin siyasal işlevi arasında daha baştan itibaren bir gerilim oluştu.

Bu gerilim, 19. yüzyıl üniversitesinin kendisi için koyduğu eğitsel misyona da yansıdı. Bu üniversitenin ilkörneği, Prusya'nın 1806 ve 1807'de Napoléon karşısında uğradığı feci yenilgiyi izleyen reform çağında, orta ve yüksek eğitimde Wilhelm von Humboldt tarafından yürütülen yeniden örgütlenmenin bir parçası olarak 1810'da kurulan Berlin Üniversitesi'ydi. Kimi zaman "yukarıdan aşağıya devrim" olarak betimlenen bu reformlar, Fransız Devrimi'nin eski monarşik, bürokratik, askeri ve aristokratik yapı-

sının büyük bölümünü koruyan bir siyasal çerçeve içinde gerçekleştirdiği türden modern ekonomik, yasal ve toplumsal koşulların temellerini attılar. Ağırlıklı olarak üniversite eğitimli orta sınıftan istihdam edilen mülkiye sınıfı, temsili kurumların ancak cemaat düzeyinde işlev görebildiği bir siyasal düzende merkezi bir rol oynadı. Humboldt, bilgili ve sadık yurttaşlardan oluşan bir toplumun temelini oluşturacak kapsamlı bir entelektüel ve estetik eğitim (bu eğitimin özü *Bildung*[1] olarak isimlendirilecektir) sağlama amacıyla *Gymnasia* ve üniversiteyi ıslah etmek istiyordu. Reformların demokratik olması kesinlikle düşünülmemişti. Humanist eğitim, ağırlıklı olarak Latin ve özellikle de Grek klasiklerine bağlılığıyla, eğitimli *Bürgertum* [burjuvazi] ile genel nüfus arasındaki uçurumu derinleştirmekle kalmadı, fakat aynı zamanda Fritz Ringer'in Çinli mandarinlerle karşılaştırdığı daha yüksek bir kamu hizmetlisi sınıfı da yarattı.[2]

Yeni üniversite, bu *Wissenschaft* ve *Bildung* birleşimine vücut verdi. Eski rejimin, birincil işlevi öğretim olan üniversitelerinin tersine, Berlin Üniversitesi, öğretimin araştırma yoluyla verildiği bir merkez olacaktı. Leopold Ranke, 1825'te Berlin Üniversitesi'ne bu niyetle davet edildi. Frankfurt/Oder'deki *Gymnasium*'da genç bir öğretmen olan Ranke, belgelerin eleştirel bir gözle incelenmesi temelinde, Avrupa siyasetindeki büyük dönüşümü yeniden canlandırmayı amaçladığı bir itabı henüz yayımlamıştı: Uluslararası siyasette birincil bir etken olarak modern devlet sistemlerinin doğuşu ve 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarındaki İtalyan savaşları sırasında büyük güçler arasında oluşan denge.[3] Kitaba yapılan yöntembilimsel bir ekte,[4] biraz da haksız bir biçimde, İtalyan savaşlarının daha önce yazılmış bütün tarihlerini (Guicciardini'nin klasik eserleri de dahil olmak üzere), kanıtları eleştirel bir gözle incelemek konusun-

1 *Bildung,* kolaylıkla tercüme edilemeyecek ve Alman entelektüel kültürü çerçevesi içinde görülmesi gereken bir terimdir. Yaygın olarak "kültür" ya da "eğitim" olarak çevrilir, ama bu çeviriler bu terimi açıklamaya yetmez. Fritz Ringer bir tanımlama yapmaya çalışır: "Öğrenimin, saygı duyulan metinlerle kurulan yorumlayıcı etkileşim aracılığıyla sağlanan kişisel başarı olarak görülmesi." "Temel olarak yorumlayıcı *Bildung* modeli, Alman filoloji ve tarih bilimi çalışmalarında başat *hermeneutic* (yorumlayıcı) geleneğin yanı sıra Alman *Geisteswissenschaften* kavramını da esinledi. ... *Bildung*'un amacı, doğaya ya da toplumsal sürece yönlendirici müdahaleden çok, kişisel ve takdirî içgörüdür (*Weltanschauung*)." Ringer, *Fields of Knowledge: French Academic Culture in Comparative Perspective, 1890-1920,* Cambridge, 1992, s. 2.

2 Fritz Ringer, *The Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890-1933,* Cambridge, Mass., 1969.

3 *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514,* Leipzig, 1824, İngilizcesi: *History of Latin and Teutonic Nations,* Londra, 1887.

4 *Zur Kritik neurer Geschichtschreiber,* aynı yıl ayrı olarak yayımlanmıştır.

da tümüyle başarısız olmakla suçluyor; birincil kaynaklara dayanmayan her türlü tarih yazma girişimini yadsıyordu. Ranke'nin amacı, tarihi profesyonel olarak eğitim görmüş tarihçiler tarafından icra edilen pozitif bir bilime dönüştürmekti. Tezinin konusu olan Thukydides gibi, geçmişin dürüst bir yeniden canlandırılışı ile edebi zerafeti birleştiren bir tarih yazımının peşindeydi. Yalnızca, hatta birincil olarak uzmanlar *için* değil, ama daha geniş bir eğitimli kamu kesimi için de, tarihin uzmanlar *tarafından* yazılması gerekiyordu. Tarih hem bir bilimsel disiplin, hem de bir kültür kaynağı olacaktı.

Ranke'nin katı kurallara bağlı bir bilim olarak tarih kavramı, bütün değer yargılarını ve metafizik spekülasyonları reddeden nesnel araştırmaya yönelik açık talep ile fiilen Ranke'nin araştırmasını belirleyen örtük felsefi ve siyasi varsayımlar arasındaki gerilimle nitelenir. Ranke'ye göre, bilimsel araştırma eleştirel yöntemle yakından bağlantılıydı. Filolojik eleştirellik yöntemleri konusunda doğru dürüst bir eğitim alma, zorunlu bir önkoşuldu. Ranke, tarihçi adaylarının ortaçağ belgelerinin eleştirel bir gözle incelenmesi konusunda eğitildiği seminerler başlattı. Seminerin kendisi bütünüyle yeni değildi. Johann Christoph Gatterer 1770'lerde Göttingen Üniversitesi'nde benzer bir şey başlatmıştı, ama bunu tarihçilerin eğitiminin ayrılmaz bir parçasına dönüştüren Ranke oldu. 1848'e gelindiğinde, artık Almanca konuşulan bütün üniversiteler bu eğitimi benimsemiş durumdaydı. Ranke'nin katı kurallara bağlı bilimsellik anlayışı, değer yargılarından kesinlikle kaçınmayı öngörüyordu. Berlin'e davet edilmesini sağlayan İtalyan savaşları üzerine ilk kitabının ünlü sunuş paragrafında belirttiği üzere, tarihçi "geçmişi yargılamaktan" sakınmak ve kendisini "şeylerin gerçekten nasıl olduğunu göstermekle" sınırlamak zorundaydı.[5] Bununla birlikte, aynı zamanda olguların tespitini tarihçinin eserinin temel ödevi olarak gören her türden pozitivizmi de yadsıyordu. Max Weber'e göre, 20. yüzyılın dönümünde kurallara bağlı bir tarihsel yaklaşım, varoluşun ahlaki anlamsızlığını ortaya koyuyordu; oysa Ranke'ye göre, böyle bir tarihsel yaklaşım bir anlam ve değerler dünyasını yansıtıyordu. Bu bağlamda Ranke şunları yazmıştı: "Tarihi kendi bakış açısından gören filozof, sonsuzluğu sadece ilerleme, gelişme ve bütüncüllük içinde ararken, tarih her bir varoluşta sonsuz bir şey olduğunu kabul eder: Her koşulda, her canlıda ebedi, Tanrı'dan gelen bir şey vardır."[6]

5 Karş. "Preface to the First Edition of *Histories of the Latin and Germanic Nations*," Leopold von Ranke, *The Theory and Practice of History* içinde, Georg G. Iggers ve Konrad von Moltke (ed.), Indianapolis, 1973, s. 137.

6 "On the Character of Historical Science," *age.* içinde, s. 38.

Böylelikle tarih, insani dünyanın anlamına içgörüler kazandıran bilim olarak, felsefenin yerini almış oluyordu.

Ranke'nin savunduğu şekilde şeylere "tarafsız" (*unpartheyisch*)[7] bakma tarzı, bütün değerlerin göreliliğini ve bu nedenle anlamsızlığını göstermekten çok uzaktı ve aslında toplumsal kurumların tarihsel gelişim süreçleri içinde ahlaki niteliklerini ortaya koyuyordu. Hegel'in felsefi yaklaşımını tarihsel bir yaklaşımla ikame etmesine karşın, Ranke, mevcut siyasal devletlerin tarihsel büyümenin sonuçları oldukları sürece, "ahlaki enerjileri,"[8] "Tanrısal düşünceleri"[9] oluşturdukları konusunda Hegel ile hemfikirdi. Ranke böylelikle, yerleşik siyasal ve toplumsal kurumlara devrimci araçlar ya da geniş reformlarla yöneltilen her türlü meydan okumanın, tarihsel ruha yönelik bir tecavüz olduğunu ileri sürerek, Edmund Burke'ünkine yakın bir duruşa ulaştı.[10] Yalnızca "gerçekten neler olmuş olduğunu göstermenin" peşinde koşan geçmişe "tarafsız" yaklaşım, böylelikle aslında Ranke'ye göre, Tanrı'nın istemiş olduğu gibi var olan düzeni ortaya koyuyordu. Tıpkı Hegel için olduğu gibi, Ranke'ye göre de modern dünyanın tarihi, güçlü bir monarşi ve aydın bir kamusal hizmetin himayesi altında, yurttaş özgürlüğünün ve özel mülkiyetin var olduğu ve güçlendiği Restorasyon Prusya'sının siyasal ve toplumsal kurumlarının güvenilirliğini, sağlamlığını meydana çıkarmaktaydı. Ranke'nin tarih kavramında devletin merkezi konumu da bundan ileri geliyordu. Ranke'nin anladığı anlamda yeni tarih bilimini, ortaya çıktığı tarihsel ve dinsel bağlamı göz önünde bulundurmaksızın kavramak olanaksızdır. Böylelikle, bir tarafta katı bir nesnellik talebiyle bilimselliğin profesyonelleşmesi, diğer tarafta da tarihçinin siyasal ve kültürel rolü ilk bakışta bir çelişki gibi gözükse de, kesinlikle öyle olmadığı ortaya çıkar.

Sonunda Ranke 19. yüzyılın profesyonelleşmiş t rih biliminin modeli oldu. Ama 1848'den önce, uluslararası düzey bir yana, Alman tarihyazımında bile tipik değildi. Heeren, Schlosser, Gervinus ve siyasal nedenleri çok daha açık bir biçimde destekleyen ve eleştirel filolojik yöntemlerin gerekliliğinin bilincinde olmakla birlikte, bunları bir fetiş haline getirmeyen daha pek çok tarihçinin yazılarında kültürel tarihin Aydınlanma geleneği hâlâ son derece canlıydı. Avrupa'da tarihe duyulan şiddetli ilgi, ulusal ta-

---

7 *Age.* içinde, s. 41.

8 "The Great Powers," *age.*, s. 100.

9 "A Dialogue on Politics," *age.*, s. 119.

10 Bkz. Ranke, "Über die Verwandtschaft und den Unterschied der Historie und der Politik," *Sämtliche Werke*, c. 24, 280-93.

rih kaynaklarını baskıya hazırlayıp yayımlamaya yönelik büyük çaplı girişimlerin başlamasına neden oldu. Daha 18. yüzyılda İtalya'da Muratori böyle bir çalışma olan *Rerum italicarum scriptores*'ın ilk adımını atmıştı. Almanya'da *Monumenta Germaniae Historica* 1820'lerde geniş bir Alman ortaçağ tarihi kaynakları dizisi olarak başlatıldı. *Collection de documents inédits sur l'histoire de France* ile *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland During the Middle Ages,* Fransa ve Britanya Adaları için benzer çalışmalar idi. 1821'de Paris'te, kaynakların eleştirel incelenmesi konusunda tarihçiler ve arşivciler yetiştirmek üzere Ecole des Chartes kuruldu. Bu, görece dar bir eğitimi düşündürmekle birlikte, Fransa, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'deki temel tarihyazımı akımı, Jules Michelet, Thomas Babington Macaulay ve George Bancroft gibi isimlerin çağrıştırdığı gibi, geniş bir okur topluluğu için yazılıyordu.

Tarihçinin kamusal yaşamdaki rolü ile ölçüldüğünde, Fransa'da tarihe belki de Almanya'da olduğundan daha büyük değer veriliyordu. Böylelikle François Guizot, Jules Michelet, Louis Blanc, Alphonse de Lamartine, Alexis de Tocqueville, Hippolyte Taine ve Adolphe Thiers gibi isimlerin hepsi, Fransız siyasi yaşamında Almanya'da eşi olmayan bir yer işgal ettiler. Belki de bunun nedeni, Fransa'daki tarihsel çalışmaların daha az profesyonelleşmiş ve bu yüzden de, genel eğitimli kamuoyundan -tarihçilerin gitgide artacak şekilde üniversitelerde yer aldıkları ve özgül bilimsel taleplere tabi tutuldukları Almanya'da olduğundan- daha az kopuk olmasıydı. Almanya ve Fransa'daki farklı siyasal kültür, Guizot, Thierry, Blanc ve Tocqueville gibi Fransız tarihçilerin toplumsal meselelere açık oluşunu kısmen açıklayabilir; oysa Almanya'da çok daha ağırlıklı olarak siyasal ve diplomatik tarihe odaklanma söz konusuydu.

1848'den sonra Almanya'da ve 1870'ten sonra çoğu Avrupa ülkesinde, Birleşik Devletler ve Japonya'da -Büyük Britanya ve Hollanda'da biraz daha sonraları- tarihsel araştırmalarda profesyonelleşme yaşandı. Bu süreçte genel olarak Alman modeli izlendi: Birleşik Devletler'de, 1872'de Johns Hopkins Üniversitesi'nde doktora programı başlatıldı; Fransa'da ise, daha 1868'de, Paris'te araştırma odaklı Ecole Pratique des Hautes Etudes kuruldu. Derslerin yerini seminerler almaya ya da hiç değilse derslere seminerler eklenmeye başlandı. Bilimsel araştırmacılığın yeni yöntemlerini yayan dergiler kuruldu. Bu bağlamda *Historische Zeitschrift*'in kurulmasını (1859), *Revue Historique* (1876), *Rivista Storica Italiana* (1884), *English Historical Review* (1886), *American Historical Review* (1895) ve diğer ülkelerdeki benzer dergilerin kuruluşu izledi. *English Historical Review*'un ilk sayısının, Lord Acton'ın "Alman Tarih Okulları" üzerine bir

makalesiyle başlaması önemliydi.[11] 1884'te kurulan American Historical Association "tarih biliminin babası"[12] Ranke'yi ilk onursal üyesi olarak kabul etti. Genel olarak Alman modeline dönüş, geniş anlamda kültürel b r tarihten daha dar anlamda siyasete odaklanmış bir tarihe dönüş anlamına geliyordu. Ranke'de gözlemlediğim z, pozitif b limselliğin değer yargılarından kaçınması beklentisi ile tarihyazımının fiilen siyasal ve toplumsal değerlere bağlılığı arasında oluşan gerilim, yeni profesyonel tarihte de kendini gösterdi. Aslına bakılırsa, 19. yüzyılda tarih biliminde görülen muazzam yükseliş, siyasal ve toplumsal ortam ile çok yakından ilişk liydi. Yalnız Almanya'da değil, Fransa'da da tarihsel araştırmalar devletin finanse ettiği üniversiteler ve enstitülerde yürütüldü. Ve profesörlerin sahip olduğu akademik özgürlüğe karşın, istihdam sürecinde devletin de rol oynaması, kurallara büyük ölçüde uyulmasını güvence altı a alıyordu.[13]

Kabul etmek gerekir ki, egemen mutabakat, siyasal kültürlerin farklılığını yansıtacak şekilde, Almanya ve Fransa'da farklılık gösteriyordu, ama her iki mutabakat da konumunu sağlamlaştırmış orta sınıfların, *Bürgertum* ya da burjuvazinin değerlerine derin bir biçimde kök salmış durumdaydı. Her iki ülkede de, tarihyazımı bilinçli bir biçimde, Ranke'nin tutuculuğundan farklılaşan liberal konumları benimsemişti. Fransa'da bu liberalizm kendisini özellikle 1871'den sonra cumhuriyetçi gelenekle özdeşleştirdi. Bu gelenek ruhban karşıtı ve laikti, ayrıca krallık yanlılarının Katolisizmi ile çatışma halindeydi.[14] Almanya'da, 1848 Devrimi'nin yenilgisinin ardından, tarihyazımı yarı otokratik Hohenzollern monarşisi iç nde, liberal toplumsal ve ekonomik hedeflere ulaşmaya çalış . Böylelikle Fransa'da Michelet ya da Lavisse'in, Almanya'da ise Sybel ve Treitschke'nin tarihlerinde çok farklı bir ulusal geçmiş miti doğdu. Şaşırtıcı olan şey, profesyonelleşmenin, ona eşlik eden bilimsel ethos ve bilimsel uygulamaların

11 Lord Acton, "German Schools of History," *English Historical Review* 1 (1886), s. 7-42.

12 Herbert B. Adams bu ifadeyi "New Methods of Study in History"de kullandı: Johns Hopkins University, *Studies in History and Political Science* II (1884), s. 65; ayrıca bkz. Adams, "Leopold von Ranke," American Historical Association Papers, III (1888), s. 104-5.

13 Almanya'da tarihçilerin istihdamı üzerine, bkz. Wolfgang Weber, *Priester der Klio: Historisch-sozialwissenschaftliche Studien zur Herkunft und Karriere deutscher Historiker und zur Geschicte der Geschichtswissenschaft 1800-1970,* Frankfurt am Main, 1984; karşılaştırmalı olarak Christian Simon, *Staat und Gesellschaft in Frankreich und Deutschand 1871-1914: Situation und Werk von Geschictsprofessoren an den Universitäten Berlin, München, Paris,* 2 c., Bern, 1988.

14 Bkz. William Keylor, *Academy and Community: The Foundation of the French Historical Profession,* Cambridge, Mass., 1975.

gelişimiyle birlikte, her yerde tarihyazımının giderek artan düzeyde ideolojileştirilmesine yol açmasıydı. Tarihçiler arşivlere, kendi milliyetçiliklerini ve sınıfsal kanılarını destekleyecek, dolayısıyla onlara bilimsel bir yetke halesi sağlayacak kanıtlar bulmak amacıyla giriyorlardı.

Sonraları sık sık *historisizm (Historismus)* terimiyle zikredilen yeni tarihsel bakış,[15] genelde entelektüel bir gelişme olarak selamlandı. Historisizm bir tarih kuramı olmaktan öte bir şeydi. Bu, bütüncül bir yaşam felsefesiydi; bilim, özellikle de beşeri ya da kültürel bilimler kavramı ile siyasal ve toplumsal düzen kavramının benzersiz bir bileşimiydi. Ortega y Gasset'nin ifadesiyle söylersek, "İnsanın doğası yoktur; onun sahip olduğu tek şey (...) tarihtir."[16] Ama yine sarsılmaz bir biçimde, tarihin, anlamı ortaya çıkardığına, anlamın ise kendisini sadece tarihte açığa vurduğuna da inanılıyordu. Bu şekilde görüldüğünde, tarih insani ilişkileri araştırmanın tek yolu haline geliyordu. Bu nedenle Ernst Troeltsch ve Friedrich Meinecke gibi tarihçiler ve sosyal filozoflar, *historisizm* terimini hem 19. yüzyıl Alman akademik dünyasında, hem de güçlü *Bürgertum* dünyasındaki egemen dünya görüşünü tanımlamak için kullandılar. Friedrich Meinecke, 1936'da historisizmden, "insani şeyleri anlamanın en üst noktası" olarak söz ediyordu.[17] Kuramda bu yaklaşım, bütün insani etkinlik alanlarını tarihsel araştırmaya açacaktı.

Aslına bakılırsa, bu yaklaşım tarihsel perspektifi bir yandan genişletirken, bir yandan da kısıtlıyordu. Alman tarih araştırmacılığının modern biçimini, Alman toplumunun sanayileşmesinden ya da demokratikleşmesinden önce, 19. yüzyılın ilk altmış yılında benimsediğini ve çağının damgasını taşıdığını akılda tutmak gerekiyor. Temel varsayımları, 1870'ten sonra da büyük ölçüde değişmeksizin kaldı. Büyük bir olasılıkla bunun üç nedeni vardı: Alman tarih biliminin o döneme değin edindiği büyük saygınlık, 1848-49'un başarısız devriminin ardından Alman-

15 Bkz. Georg G. Iggers, "Historicism: The History and the Meaning of the Term," *Journal of the History of Ideas* 56 (1995), s. 129-51. "Historisizm" teriminden kasıtlı olarak kaçınıyorum, çünkü çoğu kez çelişkili anlamlarda kullanılıyor. Ben, bu kitapta ele aldığımız 19. yüzyıla ve 20. yüzyılın ilk yarısına mensup Alman tarihçilerinin dünya görüşlerini ve bilimsel uygulamalarını çok daha iyi yansıtan "historizm" (*Historismus*) terimini tercih ederdim. Ne ki, 1920'lerde ve 1930'larda Croce'nin yazılarının çevrilmesi ve meşhur olmasıyla birlikte, "historizm" terimi İngilizceden gerçek anlamda silinip gitmiş durumda. Croce, Almanca kullanımla çok daha fazla örtüşen, daha eski *istorismo* terimine karşıt olarak *storicismo* sözcüğünü kullanmıştı.

16 Ortega y Gasset, *History as a System and Other Essays Toward a Philosohy of History*, New York, 1941, s. 217.

17 Friedrich Meinecke, *Die Entstehung des Historismus, Werke III*, Münih, 1965, s. 4. İngilizcesi: *Historism: The Rise of a New Historical Outlook*, New York, 1941, s. 217.

ya'daki özgül siyasal koşullar ve Bismarck'ın önderliğinde gerçekleşen birleşmenin ardından olanlar. Oysa, daha önce de gördüğümüz gibi, Alman tarih bilimi kalıbı başka yerlerde Almanya'dakinden farklı siyasal ve entelektüel koşullar altındaki profesyonel araştırmaların da modeli haline geldi. Dolayısıyla, Almanya dışındaki tarihçiler Alman bilimsel uygulamalarının önemli unsurlarını, bunlarla bağlantılı temel felsefi ve siyasal inançları tümüyle anlamaksızın veya anlamayı da istemeksizin, benimsediler. Sözgelimi, Ranke çoğu kez yanlış anlaşılmış, "olgulara sıkı sıkı bağlı kalmak, vaaz vermemek, ahlakı işin dışında tutmak, masallarla süslememek, fakat yalın tarihsel gerçeği anlatmak konusunda kararlı" bir pozitivist olarak tanınmıştır.[18]

Historisizm kuramı, Ranke'nin "her çağın Tanrı'nın hemen yakınında olduğu" düşüncesini izliyordu.[19] Ne ki, aslına bakılırsa geniş bir Avrupalı bakış açısına sahip olan Ranke tarafından bile, bütün çağlar tarihçi açısından eşit derecede ilginç olarak değerlendirilmiyordu. Ranke dünya tarihini yazmayı arzuladı, ama ona göre dünya tarihi, Cermen ve Latin halkların, Orta ve Batı Avrupa'nın tarihiyle eşanlamlı idi. "Hindistan ve Çin," diye yazıyordu, "uzun bir kronolojiye sahiptir," ama bu ülkeler, kendisinin anladığı anlamda bir tarihe değil, en iyi ihtimalle sadece "doğal bir tarihe" sahipti.[20] Ranke'den sonra, tarihçilerin odağı, kendisini gittikçe artan düzeyde uluslar ve ulusların siyasal yaşamıyla kısıtlayacak şekilde, daha da daraldı. Tarihçiler kendilerini, yalnız devletin resmi belgelerini değil, fakat aynı zamanda çoğunlukla göz ardı ettikleri yönetsel, ekonomik ve toplumsal nitelikte pek çok bilgi içeren arşivlere girmek zorunda hissettiler. Ve kadın tarihçilere 19. yüzyıldan önce zaman zaman rastlansa da, kendilerine yer olmayan bu meslekten artık neredeyse bütünüyle kopmuşlardı.

Yüzyılın dönümüne gelindiğinde, Ernst Troeltsch bir "historisizm bunalımı"ndan söz etti.[21] Troeltsch, tarih araştırmalarının bütün değerlerin göreceliğini gösterdiğine ve varoluşun anlamsızlığını ortaya çıkarmış olduğuna ilişkin gittikçe yaygınlaşan görüşü dile getirdi. Böylelikle, 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki Alman tartışmalarında gittikçe daha popüler bir

18 Herbert Adams, "Leopold von Ranke," s. 104-5. Ayrıca bkz. Georg G. Iggers, "The Image of Ranke in American and German Historical Thought," *History and Theory* 2 (1962), s. 17-40; ayrıca Navick, *That Noble Dream.*

19 Leopold von Ranke, "On Progress in History," *The Theory and Practice of History,* s. 53.

20 Leopold von Ranke, "On the Character of Historical Science," *age.,* s. 46.

21 Ernst Troeltsch, "Die Krisis des Historismus," *Die Neue Rundschau* 33 (1922), I, s. 572-90; *Der Historismus und seine Probleme, Gesammelte Schriften,* Aalen, 1961, c. 4.

konu başlığına dönüşen "historisizmin bunalımı"[22] öncelikle entelektüel gelişmelerin bir sonucu olarak görülmekteydi. Bu "bunalım" en şiddetli olarak Almanya'da hissedildi, çünkü burada 19. yüzyıl başının ve ortasının felsefi varsayımları, çoğunlukla 20. yüzyılın gerçeklikleriyle bağdaşmaz nitelikteydi. Tehlikede olan yalnız Alman klasik kültürünün idealizminde kök salmış bir dünya görüşü olarak historisizm değil, fakat aynı zamanda Alman *Bürgertum*'unun bütün kültürü ile onun *Bildung* idealiydi. 19. yüzyılda ulusal ve toplumsal kimliğin oluşumunda çok merkezi bir yere sahip olan tarih bilimi, kamusal yaşama ilgisini giderek yitirdi. Buna eşlik eden öğretim ve araştırmanın gittikçe kurumsallaşması ve uzmanlaşma yönündeki baskı, 19. yüzyılın büyük siyasal tarihyazımını belirlemiş olan *Wissenschaft* ile *Bildung* arasındaki yakın ilişkiyi giderek yok etti.

22 Bkz. Karl Heussi, *Die Krisis des Historismus*, Tübingen, 1932 ve Karl Mannheim, "Historismus," Kurt H. Wolf (ed.), *Wissensoziologie: Auswahl aus dem Werk* içinde, Neuwied, 1970.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK HİSTORİSİZMİN BUNALIMI

Tarihsel çalışmaların 19. yüzyıl sonundaki ayırt edici özelliği, derin bir huzursuzluk duygusu oldu. Neredeyse tüm Avrupa'da ve Birleşik Devletler'de eşzamanlı olarak, üniversitelerdeki kurumsallaşmış tarihyazımının dayandığı önyargılar eleştirel bir gözle incelenmeye başlandı. Bu girişimden, modern çağda tarihsel çalışmaların nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin tek bir kavram doğmadı, ama tarihin konusunun genişletilmesi; toplumun, ekonominin ve kültürün rolüne daha geniş bir yer ayrılması gerektiğine ilişkin yaygın bir kanı ortaya çıktı. Dahası, olaylar ve büyük kişilikler üzerinde yoğunlaşan anlatısal ve ağırlıklı olarak siyasal bir tarih yönündeki tercihe itirazlar yükseldi ve tarihin görgül sosyal bilimlere daha yakından bağlantılı olması gerektiği ileri sürüldü. Bununla birlikte, dünyanın dört bir yanındaki üniversitelerde araştırıldığı ve öğretildiği şekliyle tarihe karşı bu eleştirel tepki, daha eski tarihyazımının iki temel varsayımını hiçbir noktada sorgulamadı. Bu iki varsayım şunlardı: (1) Tarih profesyonel bir disiplin olmalıdır; (2) Tarih kendisini bir bilim olarak düşünmelidir. Aslında bırakın bu varsayımların sorgulanmasını, tarihin izleğini daha da profesyonel ve daha da bilimsel yapmaya yönelik bir baskı vardı.

Almanya'da bu tartışma, Karl Lamprecht'in ilk cildi 1891'de çıkan *Deutsche Geschichte* (Alman Tarihi) adlı yapıtının çevresinde oluşan çekişmeyle şiddetlendi.[1] Lamprecht, geleneksel tarih araştırmacılığının iki temel ilkesini sorguluyordu: Devlete verilen merkezi rol ile kişiler ve olaylar üzerine yoğunlaşma. Lamprecht, doğabilimlerinde bilimsel yöntemin kendisini yalıtılmış görüngülerin betimlemesiyle kısıtladığı çağın artık çok geriler-

1 Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, 12 c., Berlin, 1891-1909. Lamprecht tartışması ve insan, bilim insanı ve siyasal figür olarak Lamprecht üzerine en iyi eleştirel inceleme, Roger Chickering, *Karl Lamprecht: A German Academic Life 1856-1915*, Atlantic Highlands, N.J., 1993, adlı çalışmadır.

de kaldığını ileri sürdü. Tarih araştırmacılığı da aynı şekilde, betimlemeci yöntemi daha kapsamlı bir yöntemle ikame etmek zorundaydı. Kültürü, toplumu ve siyaseti kucaklayan geniş kapsamı ve kolay okunması sayesinde, *Deutsche Geschichte* geniş bir kamuoyundan son derece olumlu bir tepki gördü. Ama aynı zamanda profesyonel tarihçilerin çoğunun da şiddetli itirazıyla karşılandı. Bu tarihçiler eleştirilerini iki gerekçeye dayandırıyorlardı: Birincisi, bu yapıt, alelacele ve üstünkörü yazılmış olduğu varsayımına yol açacak, ama temel tezlerini ille de geçersiz kılacak nitelikte olmayan pek çok hata ve dikkatsizliği içeriyordu. İkincisi, Alman tarihinin antikçağdan beri tarihsel gelişmenin önceden saptanmış yasalarını izlediğini kanıtlamak için son derece spekülatif bir kolektif psikoloji kavramının kullanılması nedeniyle, yapıtın temel tezleri de eleştiriye açıktı. Yasa kavramı, Lamprecht'in bilim anlayışında da merkezi bir yere sahipti. Önsözlerinde, "tarih bilimin eski yönleri" (olguları, kaynaklarda yapılacak hummalı bir araştırma ile saptamak için çaba gösterirken, tarihsel davranışı açıklamak için hiçbir "bilimsel" yöntemden yararlanmamak) ile "yeni" yönlerini (bir araştırma konusuna, tüm diğer bilimlerde olduğu üzere, kuramsal sorular ve yöntembilimsel ilkelerle, bilinçli yaklaşım) birbirinden ayırıyordu.[2] Lamprecht'e göre, daha önceki bilimsel ya da akademik tarihsel araştırma yaklaşımı, tarihçi tarafından gözlemlenen görüntülerin ardında, tarihe tutarlılığını kazandıran büyük tarihsel güçlerin ya da "idea"ların işbaşında olduğu yolunda bir metafizik varsayıma dayanıyordu. "Yeni tarih bilimi," tarihi sistemli sosyal bilimlerle aynı sıraya koymayı amaçlıyordu; bununla birlikte, Lamprecht'in *Deutsche Geschichte*'deki kilit kavramı olan *Volkseele*, yani bütün çağlar boyunca değişmez kalan ulusal bir ruh, köklerini ciddi sosyal bilimlerden çok, Alman romantik felsefesinden alıyordu. Bu nokta, tarih çalışmalarında sosyal bilim yaklaşımlarını açıkça desteklemiş olan Max Weber'in, Lamprecht'in *Deutsche Geschichte*'sini spekülatif bir saçmalık olarak görmesine ve Lamprecht'i, "iyi bir şeyi, yani tarihsel çalışmayı daha büyük kavramsallaştırmaya doğru yönlendirme çabasını yıllarca iflah olmayacak bir biçimde bozmakla" suçlamasına neden olacaktı.[3]

Lamprecht'e yönelik muhalefette siyasal dürtüler de önemli bir rol oynuyordu. Mesleğin başlıca sözcüleri açısından, 19. yüzyılda Alman üniversitelerinde geliştikleri biçimle tarihsel çalışmalar ve bunların dayandığı

---

2 Bkz. Karl Lomprecht, *Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft*, Berlin, 1896.

3 Zikreden: Suson D. Schultz, "History os o Moral Force Agoinst Individuolism: Karl Lomprecht and the Methodological Controversies in the German Human Sciences," doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 1984, s. 282.

tarih ve bilim kavramı, Bismarck'ın önderliğinde sağlanan Alman birliğinin sonucu olarak ortaya çıkmış siyasal düzene çok yakından bağlıydı.[4] Lamprecht tartışmasının patlak vermesinden henüz birkaç yıl önce, meslekte egemen görüşleri temsil eden Dietrich Schäfer[5] ile, tarihin ekonomik, toplumsal ve kültürel yönleri de içerecek şekilde genişletilmesini savunan Eberhard Gothein[6] arasında sert bir tartışma çıkmıştı. Schäfer'e göre, tarih açısından devlet merkezî nitelikteydi; Bismarck tarafından yaratılan Alman devleti, ona göre, modern devletin ilkörneğiydi. Devlet, olayların merkezine yerleştirilmedikçe, tutarlı bir tarihsel anlatı mümkün değildi. Schäfer, devlete bir iktidar birikimi olarak baktığı, bu nedenle de, siyasetin belirleyici unsuru olarak dış siyaseti gördüğü için, siyaseti ülke içi toplumsal güçler ve çıkarlar açısından çözümleme yönündeki her türlü girişimi reddediyordu. Lamprecht her şey olabilirdi, ama asla bir devrimci değildi. Kesinlikle ne mevcut monarşik düzene, ne de Alman *Reich*'ının küresel amaçlarına muhalifti. Çağdaşlarının birçoğu gibi, onun arzusu da yabancılaşmış işçileri milletle bütünleştirmek yoluyla Almanya'yı bir dünya gücü düzeyine yükseltmek ve modernleştirmekti. Bununla birlikte, eleştirmenlerin ileri sürdüğüne göre, *Deutsche Geschichte*'nin, devletin merkezî rolünü, dolayısıyla Alman *Reich*'ının siyasal ve toplumsal düzenini sorgulayan materyalist, hatta bazı yönlerden Marksist[7] kavramlarla yakın bir ilgisi vardı.

Lamprecht'in ve kültürel ve toplumsal tarihin neredeyse topyekûn reddi, kuşku yok ki, genel anlamda Alman tarih mesleğinin türdeşliğiyle çok yakından ilgiliydi. Profesörlerin tek bir gizli olumsuz oyuyla reddedilebilecek uzun ve bıktırıcı bir ikinci tez (*Habilitation*) sunulmasını da içeren bu mesleğin istihdam mekanizmaları, siyasal ve ideolojik uyumsuzlar için üniversitede bir yer edinmeyi gerçek anlamda olanaksız kılıyordu. Sonuç, Lamprecht'in bir tarihçi olarak tek başına bırakılmasıyla kalmayıp, toplumsal tarihi başlatma girişimlerinin de çok uzun bir süreliğine dondurulması oldu.[8] Toplumsal tarih konusunda önemli çalışmaların gerçekleş-

---

4 Siyasal bağlam üzerine, bkz. Chickering, *Karl Lamprecht*.

5 Dietrich Schäfer, "Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte," *Aufsätze, Vorträge und Reden* içinde, c. I, Jena, 1913, s. 264-90.

6 Eberhard Gothein, *Die Aufgabe der Kulturgeschichte*, Leipzig, 1889.

7 Lamprecht'e atfedilen materyalizm üzerine, bkz. Felix Rachfahl, "Deutsche Geschichte vom wirtschaftlichen Standpunkt," *Preusschlische Jahrbücher* 83 (1895), s. 48-96; ayrıca Georg von Below, "Die neue historische Methode," *Historische Zeitschrift* 81 (1896), s. 265; onun bir Marksist olup olmadığı sorusu üzerine, bkz. *age.*, s. 265-66.

8 Lamprecht tartışmasının arifesinde toplumsal tarihe yönelik ilgi üzerine, bkz. Gerhard Oestreich, "Die Fachhistorie und die Anfänge der sozialgeschichtlichen Forschung in Deutschland," *Historische Zeitschrift* 208 (1969), s. 320-63.

tirildiği alanlar, ekonomi ve daha sonraları, 1920'lerde, sosyoloji gibi komşu tarihsel disiplinler oldu. Uzun vadede Lamprecht'in en büyük etkisi, ulusal siyasetle doğrudan bağlantılara daha az sahip olan ve dolayısıyla toplumsal ve kültürel yönlerle ilgilenmeye daha çok eğilim gösteren yerel ve bölgesel tarihte (*Landesgeschichte*) hissedildi.

Fransa ve Amerika'da tarihçiler, tarihyazımı ile sosyal bilimler arasında daha yakın bir ilişki kurmaya daha açık olduklarını gösterdiler. Hiç kuşku yok ki, bu ülkelerdeki çok farklı siyasal ortamın da bununla bir ilgisi vardı. Almanya'da toplumsal tarih savunmada kalmaya zorlanırken, Fransa'da, üniversitelerde uygulandığı şekliyle geleneksel tarihsel araştırmaya karşı mücadelenin öncülüğünü sosyoloji yaptı. 1888'de Emile Durkheim, "Cours de science sociale"de, (Sosyal bilim dersleri)[9] özgül olanla ilgilendiği ve dolayısıyla, bilimsel prosedür ve düşüncenin özünü oluşturan, görgül olarak geçerliliği kanıtlanabilecek genel ifadelere ulaşmayı amaçlamadığı için, tarihin bir bilim olarak kabul edilmesine karşı çıkıyordu. Tarih, en iyi ihtimalle, tarihin tersine pozitif bir bilime dönüşme gücüne sahip olan sosyoloji için bilgi desteği sağlayan yardımcı bir bilim olabilirdi. Durkheim'dan çok etkilenen iktisatçı François Simiand'a göre,[10] ekonomik tarih, nicelikler ve modellerle işlemesi nedeniyle, tarihin sosyal bilimle uyum sağlayabilecek bir alt bölümüdür. Anlatısal tarihin geleneksel biçimlerinde ise bunu yapmak mümkün değildir.

Almanya'da Lamprecht'e karşı yürütülen kampanyada, demokratikleşme korkusu önemli bir rol oynamıştı; Birleşik Devletler'de ise, kendilerini "İlerici Tarihçiler"[11] olarak da adlandıran ve 20. yüzyıl başı Amerika'sının "ilerici çağı"nın hedefleriyle özdeşleştiren "Yeni Tarihçiler" modern bir demokratik toplum için bir tarih yazmaya koyuldular. 1904'te Saint Louis'de yapılan dünya fuarında "tarih bilimi" üzerine özel bir seksiyonda, Avrupa'dan gelen tarihçiler, özellikle de Karl Lamprecht ve J. B. Bury, tarih araştırmalarında disiplinler arası çalışmalar yönündeki reform ihtiyacı konusunda, Frederick Jackson Turner, James Harvey Robinson ve Woodrow Wilson'a katıldılar.[12]

---

9 Emile Durkheim, "Cours de science sociale, leçon d'ouverture," *Revue internationale de l'enseignement* 15 (1888), s. 23-48; ayrıca bkz. Durkheim, *The Rules of Sociological Method*, New York, 1938.

10 Fronçois Simiand, "Méthode historique et sciences sociales," *Revue de Synthèse Historique* 6 (1903), s. 1-22.

11 Bkz. Richard Hofstadter, *The Progressive Historians: Turner, Beard, Parrington*, New York, 1968 ve Ernst Breisach, *American Progressive History: An Experiment in Madernizatian*, Chicago, 1993.

12 Bkz. Woodrow Wilson, Frederick Jackson Turner, William Milligan Sloone, James Harvey Robinson, J. B. Bury ve Karl Lamprecht'in tebliğler sunduğu "Tarih Bilimi"

Toplumsal tarih ve sosyal bilimler konusuna yepyeni bir ilgi doğmuş olmasına karşın, tek bir paradigma ortaya çıkmadı. İleride göreceğimiz gibi, toplumsal tarihe yönelik yeni ilgi, ulusal çizgiler doğrultusunda farklılıklar göstererek ve farklı ideolojik bakış açılarını yansıtarak, çeşitli yönlere yayıldı. Yine de, bütün farklılıklara karşın, yeni ilgiler daha önceki bilimsel yönelimlerle çeşitli temel varsayımları da paylaşıyordu. Daha önce değinmiş olduğumuz gibi, sahip oldukları en önemli ortak özelliklerden biri, onların da kendilerini profesyonel tarihçiler olarak görmeleriydi. Yeni Tarihçiler de akademik kurumlarda, tarih bölümlerinde ya da enstitülerinde çalışıyorlardı. Bu, bağlı oldukları kurumların onlardan, daha geleneksel, daha ileri yaştaki meslekdaşlarıyla aynı bilimsel gerekleri yerine getirmelerini ve benzer akademik vasıflara sahip olmalarını bekledikleri anlamına geliyordu. Kendi tarihsel çalışmalarını farklı bir biçimde tasarlasalar da, tarihin, katı metodolojik ilkelere uygun olarak işleyen bilimsel bir girişim olduğu düşüncesini paylaşıyorlardı.

Yeni Tarihçiler, bilimsel ve akademik tarih yazımının, kaynakların titiz bir eleştirel inceleme ve değerlendirmesini gerektirdiği varsayımına en az eski tarihçiler kadar bağlı kaldılar. Tarihçiler, araştırma tekniklerinde, kendilerinden önceki tarihçilerin aldıklarına çok benzer bir eğitim almaya da devam ettiler. Tarihçinin ethosuna ilişkin düşünceleri pek çok yönden değişmeksizin kaldı ve tarihin akışına ilişkin de onlarla benzer varsayımları paylaştılar. Kendilerinden önceki ekol gibi, onlar da modern Batı uygarlığının kalitesine inanıyorlardı. Bundan başka, kendileri açık ilerleme kuramlarını onaylasınlar ya da onaylamasınlar, tarihi yukarıya doğru ilerleyen üniter bir süreç olarak görüyorlardı. Her ne kadar demokratik değerleri savunsalar da, Frederick Jackson Turner gibi Yeni Tarihçiler, egemen emperyalizm ruhuyla uyumlu olarak, Beyaz adamın sorumluluğu düşüncesini paylaşıyor ve Siyahları Amerikan demokrasisi kavramlarının dışında tutuyorlardı.

Bunu izleyen dört bölümde, 20. yüzyılda sosyal bilim tarihinin ilerlediği dört farklı yönü ele alacağız: Alman ekonomik ve toplumsal tarihi ile daha sonraları tarihsel sosyoloji geleneği; başta Birleşik Devletler'de olmak üzere, sosyal bilim tarihi biçimleri; Fransız *Annales* ekolü ve son olarak da, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da toplumsal tarihin yeniden doğuşu. Bu tercih, kabul etmek gerekir ki, seçmecidir ve dönemin tarihyazımının ancak küçük bir kesimini temsil eder. Bununla birlikte, seçilen bu yönelimler 20. yüzyılda tarihsel düşüncenin önemli örneklerini yansıtmaktadır.

---

seksiyonu için: *Congress of Art and Sciences: Universal Exposition, St. Louis, 1904*, c. 2, Boston, 1906. Max Weber, Ernst Troeltsch ve Adolf Hamack da St. Louis'de hazır bulundular ve başka seksiyonlarda tebliğler sundular.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DA EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH İLE TARİHSEL SOSYOLOJİNİN BAŞLANGICI

Sanayileşmenin yarattığı sorunları tarihsel olarak ele almak yönündeki ilk girişimlerden biri, Almanya'da, en önemli temsilcisi Gustav von Schmoller olan "Yeni Ulusal Ekonomi Tarih Ekolü" adı verilen grup tarafından gerçekleştirildi. Bu ekol ekonominin, klasik İngiliz ve İskoç siyasal ekonomisi ile Viyanalı ekonomik kuramcı Menger tarafından ileri sürüldüğü gibi kesin, evrensel olarak geçerli, matematik olarak formüle edilebilir yasalarla belirlenmediğini, ancak bir halk ya da ulusun (*Volk*) değerleri ve kurumları çerçevesi içinde tarihsel olarak anlaşılabileceğini kararlı bir biçimde ileri sürmesiyle, klasik historisizm geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalmaktaydı. Schmoller ekolü, klasik Alman historisizminin iki temel varsayımını daha paylaşıyordu: Devletin merkezî rolü ve tarihsel araştırmanın arşiv kaynaklarıyla yürütülmesindeki ısrar. Kendisini Hohenzollern monarşisi ve Bismarck'ın Alman birliği süreci içinde yaratmış olduğu siyasal düzenle özdeşleştiriyor, bununla birlikte, başta işçilerin Alman ulus-devletiyle bütünleştirilmesi konusunda olmak üzere, reform olanağı ve gereğini öne sürüyordu. Sanayi işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin ilk büyük görgül çalışmaların yanı sıra, ortaçağda zanaatkârların konumu ve kültürüne ilişkin araştırmalar da bu ekolden geldi. Lamprecht 1880'lerde, bu ekolden bağımsız olarak, fakat onun temel yöntem ve varsayımlarını paylaşarak, bir bölgenin yapılarının ve zihniyetlerinin yeniden oluşturulması çabasına girişti ve ortaçağ sonlarında Moselle Vadisi'nin ekonomik tarihini yazdı.[1] Lamprecht'in yapıtının alt başlığını "maddi kültür" olarak ad-

1 Karl Lamprecht, *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter: Untersuchungen über*

landırması da anlamlıydı. Toplumsal, siyasal ve ekonomik kaynakların dikkatli bir incelemesine dayanan bu yapıt, ekonomik ve toplumsal tarih açısından, ihtilaflı karakteri ve geniş kapsamıyla zamanında daha çok dikkat çeken, ama bilimsel temeli o kadar sağlam olmayan *Deutsche Geschichte*'den çok daha önemli ve kalıcıydı.

Schmoller ekolünün görgül çalışmalarında eksik olan, araştırmalarının dayandığı kuramsal ve yöntembilimsel varsayımların derinlemesine göz önüne alınmamasıydı. Tarihsel bir anlatının kendi açıklamasını içerdiğini kabul ederek, kavramsallaştırmalara yer vermeyen bu çalışma tarzı, sayıları giderek artan toplumsal tarihçileri tatmin etmekten uzaklaşıyordu. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, aralarında en önde gelenleri Wilhelm Dilthey, Wilhelm Windelband ve Heinrich Rickert olan birçok önemli Yeni-Kantçı düşünür, doğabilimlerine karşıt bir konuma yerleştirdikleri beşeri ya da kültürel bilimler (*Geisteswissenschaften, Kulturwissenschaften*) için daha açık bir yöntembilim geliştirmek üzerine kafa yormaya başladılar.[2] Her iki bilim açısından da, eğer bilim statüsüne sahip olduklarını iddia etmek istiyorlarsa, yöntembilimlerin daha açık bir kavramsallaştırmaya kavuşması gerekiyordu. Ne ki, doğabilimlerinin amacı, cansız doğanın yasalara uygun, kendini tekrarlayan örüntüsünü soyut terimlerle "açıklayan", "*nomothetic*" ya da genelleyici formülasyonlara ulaşmak iken; beşeri ya da kültürel bilimler, somut kültürel, toplumsal ve tarihsel ortamlarda insani eylemlerin amacını yakalamanın ve "anlamanın" aracı olarak "*idiographic*" (bireyselleştirici) yöntemler uyguluyordu. Tarih araştırmaları gibi beşeri ya da kültürel bilimlerin, tekil görüngülerden yola çıkarak, daha geniş toplumsal ve tarihsel bağlamlara nasıl ilerleyeceği sorunu hâlâ olduğu gibi duruyordu. Bu noktada Dilthey, Windelband ve Rickert, yüzyılın daha önceki bölümünde Ranke ve Droysen'in sundukları reçetelerin ötesinde yeni hiçbir ilke getirmediler: Önerilen, kişinin kendi araştırmasının konusuna gömülmesiydi ve bu, Ranke'nin "*Einfühlung*" (empati) olarak adlandırdığı, Dilthey'in ise "*Erlebnis*" (deneyim) olarak betimlediği bir süreçti.

Beşeri bilimlerin bile daha kesin yöntemlere ihtiyaç duyduğunu ileri süren bir dizi düşünür, historisist bilim kavrayışının odak noktasını oluşturan bu sezgisel yaklaşıma meydan okudu. Daha önce gördüğümüz gibi, Lamprecht, her ne kadar kendi çalışmasında bunu gerçekleştirmeyi başaramasa bile, tarihin katı kurallara bağlı çözümleme kategorileri uygu-

die Entwicklung der materiellen Kultur des platten Landes auf Grund der Quellen zunächst des Mosellandes, 3 c., Leipzig, 1885-86.

2 Dilthey üzerine, bkz. en yeni çalışma, Jacob Owensby, *Dilthey and the Narrative of History*, Ithaca, 1994.

laması gerektiğini düşünmüştü. Daha 1884'te, Viyanalı iktisatçı Carl Menger, polemik yaratan *Die Irrtümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie* (Alman Ulusal Ekonomisinde Historisizmin Yanılgıları) adlı yapıtında, Schmoller ile Siyasal Ekonomi Tarih Ekolü'nü, bulguların betimleyici sunuluşuna bağlılıkları sonucu, bilimsel bir yaklaşım açısından zorunlu olan açık kavramlar formüle etmekten kaçınmakla suçlamıştı. Prusya ipek sanayii ile Prusya yönetimi üzerine araştırmalarında Schmoller ekolünü uygulayan Otto Hintze ile sosyolojiye yönelmeden önce çalışmalarına hukukçu ve ekonomist olarak başlayan Max Weber, görgül çalışmalara Schmoller ekolünün yoksun olduğu kavramsal kesinliği getirmeye çalıştılar. 1897'deki Lamprecht tartışmasında Otto Hintze, *Historische Zeitschrift*'te yazdığı önemli bir makaleyle uzlaştırıcı bir tavır aldı.[3] Lamprecht'in *Deutsche Geschichte*'sinin eleştirmenleri, Wilhelm Windelband'ın beşeri bilimlerin bireyselleştirici kavramları ile doğabilimlerinin genelleyici kavramları arasındaki ayrımına sık sık gönderme yaparken, Hintze tarihin hem bireysel, hem de kolektif görüngülerle ilgilendiğinin ve bu ikincilerin anlaşılabilmesinin soyut, çözümleyici kavramları gerektirdiğinin altını çiziyordu. Max Weber de 1904'te yazdığı önemli bir makalesinde,[4] Ulusal Ekonomi Tarih Ekolü'nünün temsilcileri olan Knies, Roscher ve Schmoller'i, Menger'in onlara yönelik eleştirisine son derece benzer bir zeminde, araştırmalarına kılavuzluk edecek açıkça tanımlanmış bir kavramlar dizisi olmaksızın sadece betimleyici yönde çalışmaları nedeniyle eleştirdi. Bununla birlikte, Hintze ve Weber, her toplumun, onun benzersiz niteliğini kavramak için anlaşılması gereken bir dizi davranış ve değerler tarafından bir arada tutulduğu konusunda, klasik historisizm ile aynı görüşteydi. Bundan dolayı Weber, "*verstehende Soziologie,*" yani araştırdığı toplumu ve kültürü "anlamayı" amaçlayan bir sosyoloji çağrısı yaptı. Ama Weber anlamayı, öncelikle sezgisel bir empati edimi ya da dolaysız deneyim olarak gören Ranke, Droysen ve Dilthey ile aynı şekilde değil, son derece akılcı bir süreç olarak görüyordu. "Anlama" (*Verstehen*) hiçbir şekilde nedensel "açıklamayı" (*Erklärung*) ya da çözümlemeyi dışlamıyordu.

Hem Weber'e, hem de Hintze'ye göre, sosyoloji ile tarih arasındaki fark klasik historisizmin kabul ettiği kadar büyük değildi. Fransa ve Ame-

---

3 Otto Hintze, "Über individuolistische und kollektivistische Geschichtsauffassung," *Historische Zeitschrift* 78 (1897), s. 60-67.

4 Max Weber, "Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen Nationalökonomie," *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* içinde, Tübingen, 1968, s. 1-145.

rika'daki başlangıç dönemlerinde sosyoloji, çoğunlukla tarih-dışı (*ahistorical*) tipolojilerle çalışırken, tarih, soyutlamaları en az düzeyde tutan bir anlatısal söylem biçimini tercih ediyordu. Hintze ve Weber sosyolojiye, Durkheim'dan çok daha tarihsel olarak bakıyorlardı, ama aynı zamanda tarihe de, tarihçilerin büyük çoğunluğundan çok daha sosyolojik bir yaklaşım getiriyorlardı. Hintze, tarihsel kategoriler olarak feodalizm ve kapitalizm üzerine 1920'lerde yazdığı çok önemli yazılarda,[5] bilimsel düşüncenin önkoşulu olarak gördüğü soyut kavramları formüle etmeye girişti, ardından da bunları somut bir tarihsel içerikle doldurmaya başladı. Yalnız Ranke'yi değil, aynı zamanda Schmoller gibi tarihsel ekonomicileri de içeren Alman tarih ekolünden çok daha kopuk olan Hintze, Alman geleneğinin sevgili kavramı olan, devletin "ahlaki" ya da "ruhsal" bir varlık oluşturduğu görüşünü reddetti. Bunun yerine, devleti, özel bir içkin paye hakkı bulunmayan, pek çok kurumdan (*Anstalt*) yalnızca biri olarak, görgül terimlerle tanımladı. Max Weber de devletin putlaştırılmasına benzer şekilde karşı çıktı ve "değerlerden özgürleşmiş" bir bilim üzerinde ısrar etti. Sosyal bilim, bir toplumun değer varsayımlarını ve uygulamalarını bilimsel olarak çözümleyebilirdi, ama bu değerlerin geçerliliğini saptaması olanaksızdı.

Weber'e göre, sosyal bilimcinin sorduğu soruların sahip olduğu değerleri yansıttığı doğrudur; ne var ki, fiili araştırma ve bulgularında nesnellik ve yansızlık için çaba göstermesi gerekir. Fakat bilimin yalnız yansızlıkla değil, aynı zamanda nedensel açıklamayla da ilgisi vardır. Yeni-Kantçı gelenekte, Weber, nedenselliğin nesnel gerçeklik içinde bulunduğunu yadsıyarak, onu daha çok bilimsel düşünce kategorilerinde aramaktan yanadır. Bu anlamda, bilimsel araştırmanın hayati unsuru, yönteminde gizlidir. Her bilim belirli bir kültüre kök salmış olmakla birlikte, yöntemleri, tekil bir toplumun ya da kültürün sınırlamalarını aşkın bir geçerlilik ve nesnellik derecesine sahiptir. Dolayısıyla şu gözlemi yapar:

> Sosyal bilimlerde yöntemsel olarak doğru olan ve doğruluğunu koruyan bir kanıtın amacına ulaşmış sayılması için, bir Çinli tarafından bile doğru kabul edilmesi gerekir; ama öte yandan aynı Çinlinin bizim ahlaki zorunluluk kavramlarımıza karşı tümüyle sağır kalması mümkündür.[6]

---

5 Otto Hintze, "Wesen und Verbreitung des Feudolismus," *Staat und Verfassung* içinde, Göttingen, 1962, s. 84-119; "Der moderne Kopitolismus als historisches Individuum," *Soziologie und Geschichte* içinde, Göttingen, 1964, s. 374-426. Lamprecht çekişmesine katkıda bulunduğu kapitalizm üzerine makalesi ile tarihe bireysel ve kolektif yaklaşımlar üzerine makalesinin birer versiyonu, makalelerinden oluşan İngilizce bir derlemeye dahil edilmiştir: *The Historical Essoys of Otto Hintze*, Oxford, 1975.

6 Max Weber, "Die 'Objektivität' sozialwissenschoftlicher und sozialpolitischer Er-

Weber, Hegel'in ya da Marx'ın tarihin akılcı bir topluma doğru ilerleyen bir süreç olduğu görüşünü reddetmesine karşın, hiç değilse İbrani ve Grek antikçağından beri Batı dünyasının tarihinin, geri çevrilemez bir "entelektüelleşme" ve "akılcılaşma" sürecinin damgasını taşıdığına inanır. Dolayısıyla, Condorcet, Hegel ya da Marx'ın tarihin başarıya doğru ilerlediğine veya Ranke ve Droysen'in insanın içinde akılcı bir şekilde yaşayabileceği bir düzeni ortaya çıkaracağına ilişkin iyimser inançları yadsınsa bile, tarihte süreklilik ve tutarlılık olduğuna ilişkin historisist inançtan kopmanın, aslında kesinlikle bir kopuş olmadığı anlaşılır. Böylelikle Weber, kötümserliğine ve kuşkuculuğuna karşın, 19. yüzyıl tarihini, ya da en azından Batı tarihini belirleyen tutarlılık konusundaki kilit kavramları sürdürür. Her ne kadar, onun için bilim ve sosyal bilim felsefi ya da ahlaki sorular soramasa da, bilimsel ve sosyal bilimsel araştırmanın, kültürlerüstü geçerliliğe sahip bir mantığı izleyen "nesnel" karakterine inanmaya devam eder.

kenntnis," *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* içinde, s. 155. " 'Objectivity' in Social Science and Social Policy" olarak çevirisi, *Max Weber on the Methodology of the Social Sciences* içinde, çev. ve yay. haz. Edward Shils ve Henry A. Finch, Glencoe, 1949, s. 58.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN TOPLUMSAL TARİH GELENEKLERİ

Marx ve Weber klasik Alman historisizminin idealist varsayımları ile bunların tarih araştırmaları ve sosyal bilimler açısından sonuçlarına karşı çıkarlarken, sosyal bilimlerin tarihsel olarak ilerlemesi gerektiğine ve tarihin, kopukluklara karşın, yüksek bir tutarlılık derecesine sahip kesintisiz bir süreç olduğuna ilişkin historisist inancı korudular. İngilizce konuşulan dünyada da tarihin ve toplumun evrimci kavranışı pek çok düşünceye egemen oldu. Ama buralardaki tarih araştırmaları, kıta Avrupası ülkelerininkinden farklı bir toplumsal düzeni yansıtan entelektüel gelenekleri dile getiriyordu. İngiltere ve Birleşik Devletler'deki yüksek sanayileşme düzeyine karşılık, en azından kamu kesiminde, bürokratikleşme kıta Avrupasına göre çok daha az gelişmişti. İskoç ahlak felsefecilerinden bu yana "sivil toplum" olarak adlandırılan şey,[1] İngiliz ve Amerikan düşüncesinde devletten, Hegel'in ya da Ranke'nin toplumsal bünye kavramlarında olduğundan çok daha bağımsızdı. Bu açıklık, İngiliz ve Amerikan tarihçileri ile sosyal bilimcilerinin olaylar için geniş ölçekli açıklamalar peşinde koşmak konusunda, Fransa ve Almanya'daki meslekdaşlarına göre çok daha isteksiz oluşlarında da kendini gösteriyordu.

Gördüğümüz gibi, Fransa'da ve Almanya'da (Lamprecht örneğinde) olduğu gibi, Amerika'da da, yüzyıl dönümü civarında yaşanan yöntem tartışması, üniversitelerdeki geleneksel tarih biliminin artık modern, demokratik, sanayileşmiş bir toplumun bilimsel ve toplumsal gereksinimleriyle örtüşmediğini varsayıyordu. Tartışmanın tarafları, 1870'ten sonra Amerikan üniversitelerinde de siyasete odaklanmış tarih araştırmalarının

1 Bkz. Adam Ferguson, *Essay on the History of Civil Society,* Edinburgh, 1767.

daha geniş tabanlı bir toplum tarihine doğru genişletilmesi gerektiği sonucuna vardılar. Almanya'da, 19. yüzyıl ortasında Wilhelm Riehl ile başlayarak, büyük ölçüde tarih mesleğinin dışında, yerel tarih derneklerinde yapılan etnografya yönelimli *Kulturgeschichte* sıradan insanların gündelik yaşamı ile âdetleri üzerinde odaklandı. Ne var ki, Birleşik Devletler'deki "Yeni Tarih," yüzeysel benzerliklerine karşın, Riehl'in başını çektiği türden kültür tarihinden temelden farklıydı. Riehl hemen hemen hiçbir toplumsal çatışmanın bulunmadığı, idealize edilmiş modernite öncesi tarım toplumuna nostaljik bir bakış yöneltirken, "Yeni Tarih" moderniteyi ve onun yanı sıra demokratik bir toplumsal düzeni desteklemekteydi. Daha eski Amerikan "Bilimsel Ekolü", Alman bilimselliğine olan hayranlığı içinde, Anglosakson Amerika'nın geçmişinin Cermen kökenlerini ararken, Yeni Tarihçiler modernite öncesi Avrupa'daki geçmişlerinden kopuşun altını çizdiler. Onlara göre Amerika hem Batı'daki kırsal "sınır"ın, hem de Doğu'nun canlı kentlerinin niteliğini belirleyen göçmenlerin ülkesiydi. Artık dar bir siyasal tarih yeterli olamazdı. Yeni Tarihçiler'in ilgilendiği bilimler, başta ekonomi ve sosyoloji, ama aynı zamanda psikoloji de gelmek üzere, modern toplumu ele alan bilimlerdi. Eski tarihyazımı açısından çok önemli olan Amerikan mutabakatına duyulan inanç, ulusal bir topluluk olma duygusuna katkıda bulunan unsurları yadsımaksızın, Amerikan halkını bölen ayırımların daha çok farkında olan yeni bir bakış açısına bırakmıştı yerini artık.

Yeni Tarih'i ortak bir paydaya indirgemek zordur. Charles Beard ekonomik ve toplumsal çatışmaları Amerikan tarihindeki belirleyici etkenler olarak görüyordu. James H. Robinson, Vernon Parrinton ve Carl Becker düşüncelerin, Perry Miller ise dinin rolünün altını çiziyorlardı. Düşünsel olarak derinleştirilmemiş anlatı artık yeterli değildi. Bir yandan Turner, 1893'te American Historical Association'a sunduğu "The Significance of the Frontier in American History" (Amerikan Tarihinde Sınırın Önemi) başlıklı bildiride,[2] Beard de *Economic Interpretation of American Constitution* (Amerikan Anayasası'nın Ekonomik Yorumu) (1913) adlı yapıtında, bilinçli bir şekilde kuramsal bir çerçeveyi varsayan tarihsel sorunları ele aldılar. Öte yandan, Yeni Tarihçiler çeşitli sosyal bilimlerin unsurlarını seçmeci bir tarzda ödünç alsalar da, tarihi Fransa'da Durkheim ve Simiand ile Almanya'da Marx, Lamprecht ve Max Weber gibi sistemli bir sosyal bilime dönüştürmeyi istemiyorlardı. Sosyal bilimlerle olan ilişkileri, tıpkı

---

2 Frederick Jackson Turner, "The Significance of the Frontier in American History," yeni basımı Turner, *The Frontier in American History* içinde, New York, 1920, s. 1-38.

Fransa'daki Henri Berr ya da Belçika'daki Henri Pirenne'de[3] olduğu gibi, gevşek ve eklektik nitelikteydi. Yeni Tarihçiler toplumun demokratik bir hedefe doğru evrildiği konusunda iyimserlikle doluydu, fakat onlar, Berr ve Pirenne ile birlikte, geri döndürülemez ilerlemenin yasalarını keşfetmenin peşinde koşmuyorlardı.

2. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yirmi yıl içinde, Yeni Tarihçiler'in, kendilerine verdiği adla "İlerlemeci Tarihçiler"in, hem siyasal, hem de bilimsel varsayımları sorgulanmaya başladı. Soğuk Savaş'ta Amerikalı tarihçiler tarafından yeni bir ulusal mutabakat keşfedildi.[4] Amerika onlara, Avrupa'nın tersine -İç Savaş'ın ciddi çatışmaları istisna edilirse- ideolojik bölünmelerden uzak, gerçek anlamda sınıfsız bir topluluk gibi görünüyordu. Onlara göre, köleliğin kaldırılması yanlıları (*abotionalist*) ile radikal karşıtları topluma ideolojik mücadeleyi sokmamış olsaydı, İç Savaş da önlenebilirdi. Geniş bir kapitalist pazar ekonomisinin sınıf çatışmasının nihai unsurlarını ortadan kaldırmış olduğuna inanıyorlardı. 1960'ta Daniel Bell "ideolojinin sonu"nu ilan etti.[5] Soğuk Savaş'ın o ilk yıllarında, Amerikan tarihi ve Amerikan toplumu "özgür dünya" için giderek bir model olarak kabul edilmeye başlandı. Onların gözünde, sınai verimliliği gerçekleştirmiş ve tüketici kitle pazarını yaratmış olan bir toplum, modern dünyanın gerçekliklerine uygun bir tarih ve sosyal bilim gerektiriyordu. Bunun için bilgisayar tam zamanında ortaya çıktı. Yalnız Amerika'da değil, İngiltere, Fransa, İskandinavya ve başka yerlerde de, hatta sosyalist ülkelerde bile, nicel yöntemler gittikçe artan şekilde tarihsel araştırmalara girmeye başladı. Nicelleştirme, sosyal bilimlerin bilimsel disiplin olma iddialarını güçlendirdi.

Gelgelelim, nicel yöntemlerin toplumsal bilimlere uygulanması, kendi başına sistemli, çözümleyici bir sosyal bilime işaret etmez. Nicelleştirme, çoğunlukla yalnızca istatistik kanıtlarla ilgili tartışmaları desteklemekte kullanılan bir yardımcıdan başka bir şey değildir. Gelişen bilgisayar teknolojisi sayesinde, nicel araştırmalar 1950'lerde Birleşik Devletler'de, ama aynı zamanda başka yerlerde de, birçok araştırma alanında çoğalmaya başladı. Siyasal tarihte, seçmen davranışları toplumsal değişkenlerle bağıntılandırılmaya başlandı. Tarihsel nüfusbilim, kendisini nicel bir disiplin olarak, özellikle Fransa ve İngiltere'de kabul ettirdi. Birleşik Devletler'de toplumsal hareketlilik, 1790'dan itibaren her on yılda bir yapılmış resmi

3 Bryce Lyon, *Henri Pirenne. A Biographical and Intellectual Study*, Gent, 1974.

4 John Higham, "Beyond Consensus: The Historian as Moral Critic," *American Historical Review* 67 (1961-62), s. 609-25.

5 Daniel Bell, *The End of Ideology : On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, New York, 1960.

sayımlar yardımıyla incelenmekteydi. Son olarak, nicel yöntemlerden kültür, bakış açıları, tutumlar ve davranış kalıplarının çeşitli yönlerini keşfetmekte olduğu gibi, ekonomik süreçlerin çözümlemesinde de giderek artan biçimde yararlanılmaya başlandı. Özellikle Fransa ve İngiltere'de, tarihsel nüfusbilimin temeline dönüşecek yöntemler olarak aile yapılanması, doğumlar, evlilikler, ölümler ve mülkiyete ilişkin bilgileri ortaya çıkarmak üzere, bilgisayarların yardımıyla en küçük yerel yönetim birimlerinin nüfus kayıtları çözümlenmeye başlandı. Evlilik yaşı ve gayri meşru çocuklarla ilgili veriler, cinsel davranışa ilişkin içgörüler, dolayısıyla halkın kayıtlara dahil edilen ahlak düşüncelerine dair bilgiler sağladı. Fransa'da binlerce vasiyetnamenin incelenmesi, ölüm ve dine yönelik değişmekte olan tutumlara ve bu anlamda, laiklikte görülen gerilemenin boyutlarına ilişkin bilgiler sunmaktaydı.

Nicel araştırmaların en çok ekonomik tarihte yerleşmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Gerek Marx, gerek Weber'in sahip olduğu sosyal bilim anlayışı, bir yandan açıkça tanımlanmış kavramların kullanılması, öte yandan da doğa bilimlerinin tersine, sosyal bilimlerde bu kavramların, toplumların benzersizliğinin yanı sıra, karşılaştırılabilirliklerini de göz önüne alması ve bu toplumlara tutarlılıklarını veren anlamlar ve değerler ağını keşfetmenin yollarını sunması gerektiğine dayanan bir anlayıştı. Dahası, doğa bilimlerinin de insani kültürün ürünleri olduğunu ve toplumsal olarak belirlenmiş kategoriler aracılığıyla, ancak dolaylı olarak anlaşılabileceğini kabul ediyorlardı. Sosyal bilimler, son tahlilde, bu ilişkilerin dış çizgilerini tanımlamakta nicel veriler kullanılmasına karşın, nitel olarak anlaşılması gereken insani ilişkilerle ilgilenir.

Gelgelelim, 1970'lerde özellikle Amerika ve Fransa'daki tarihsel çalışmalarda önemli bir rol oynayan son derece nicel araştırmalar, genel olarak tarihsel araştırmaların, sadece bulgularını nicel dilde formüle etmeleri halinde doyurucu olabileceğini öngören bir bilim kavramını varsayıyordu. Emmanuel Le Roy Ladurie, 1973'te, "nicel olmayan tarih, bilimsel olma iddiasında bulunamaz" yorumunu yapmıştı.[6] Bu görüş, 1960'larda ve 1970'lerde, bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve bunun sonucu olarak ekonomide ortaya çıkan dönüşüm ile birlikte önem kazanmıştı. 1979'da UNESCO için hazırladığı, tarihsel araştırmalardaki son dönem eğilimleri üzerine çalışmasında, Geoffrey Barraclough şu yorumu yapıyordu:

Nicelik arayışının, tarihteki yeni eğilimlerin en güçlüsü olduğuna hiç kuşku

---

6 Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Territory of the Historian*, Chicago, 1979, s. 15.

yok; bu eğilim, 1970'lerdeki tarihsel tutumları 1930'lardaki tarihsel tutumlardan ayıran en önemli etken olarak karşımıza çıkıyor.[7]

Daha önce öne sürmüş olduğum gibi, burada bir yandan toplumsal ve özellikle ekonomik tarih alanında, son yirmi-otuz yıldır yaygın olduğu üzere, zaman zaman nicel yöntemlerin kullanılması, öte yandan da matematiksel yöntemlerle çalışan katı bir bilim olarak tarih kavrayışı arasında bir ayrım yapmamız gerekiyor. Bu iki kutup arasında, Amerika'da ve ayrıca Fransa ve İskandinavya'da, kendisini "sosyal bilim tarihi" olarak adlandıran bir yönelim baş gösterdi. Kitlesel verilerin bilgisayar ortamında işlenmesinin bir örneği, dev boyutlardaki "Philadelphia Toplumsal Tarih Projesi"ydi. Bu proje, 19. yüzyılda yapılmış olan çeşitli sayımlara dayanarak, toplumsal hareketliliğe ilişkin kesin bilgiler elde etmek üzere Philadelphia'nın bütün nüfusunu incelemeyi hedefliyordu. Toplumsal tarihe büsbütün farklı olmayan bir yaklaşım da, Fransa'daki *histoire sérielle* oldu; bu yaklaşım da, uzun zaman dilimlerine ilişkin kitlesel veriler aracılığıyla yalnız ekonomik ve toplumsal ilişkilerde değil, ilerde göreceğimiz gibi, zihniyetler araştırmasında da sürekliliği ve değişimi inceledi.

Kendisine pozitif bilimleri model alan bir tarihyazımının belki de en önemli destekçileri, Birleşik Devletler'deki "Yeni Ekonomik Tarih" uygulayıcıları oldu. Klasik ekonominin varsayımlarından yola çıkan Yeni Ekonomik Tarihçiler, siyaset ve toplumdan yalıtılmış ekonomik büyüme modelleriyle çalıştılar. Bu anlamda Robert Fogel ve Douglass North, tam manasıyla olgusal nitelikteki *Railroads and American Economic Growth* (Demiryolları ve Amerikan Ekonomik Büyümesi) başlıklı ünlü çalışmalarında,[8] yalnızca ekonomik verileri kullanarak, demiryolları gelişmemiş olsaydı, Birleşik Devletler ekonomisinin ne kadar farklı olabileceğini ortaya koydular. Yeni Ekonomik Tarih dört temel varsayımla çalışıyordu: (1) Ekonomik davranışı yöneten, temelde Adam Smith ve David Ricardo tarafından formüle edilenlerle örtüşen genel anlamda geçerli yasalar vardır. Bu yasalar hiçbir zaman engelsiz bir biçimde işlemezler, çünkü siyasal, ideolojik, dinsel ve başka güçler buna izin vermez. Bununla birlikte, bu yasalar ekonominin ideal serbest piyasa koşullarında nasıl işleyeceğini belirleyen kuramsal bir modeli temsil eder. (2) Kapitalist ekonomi, Walt Rostow'un *Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*

---

7 Geoffrey Barraclough, *Main Trends in History*, New York, 1979, s. 89.

8 Robert Fogel ve Douglass North, *Railroads and American Economic Growth*, Baltimore, 1964.

(Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Bir Manifesto)[9] adlı yapıtında ileri sürdüğü gibi, bütün modern ve modernleşmekte olan toplumlarda benzer biçimler alan istikrarlı büyüme ile tanımlanır. Bu anlamda Marx'ın "Endüstriyel olarak daha gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş olana kendi geleceğinin tablosunu sunar"[10] şeklindeki formülasyonu da Rostow'u destekler. (Bu varsayıma karşı, Alexander Gerschenkron,[11] öteki ülkelerin İngiltere'den daha sonra ve farklı siyasal ve toplumsal koşullar altında sanayileşmeye başladığını, bu nedenle de tam anlamıyla karşılaştırılabilir olmadıklarını öne sürdü). (3) Ekonomik modernleşme süreci, zorunlu olarak siyasal modernleşmeye, yani bir serbest piyasa toplumuna ve liberal, parlamenter demokrasiye yol açar. 2. Dünya Savaşı'nın ardından Batılı sanayileşmiş ulusların durumu bunu kanıtlamıştır. (4) Nicel yöntem yalnız ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal süreçlere de uygulanabilir.

1974'te, Fogel ile Stanley Engerman'ın bilgisayar-temelli olarak yaptığı, Amerika'nın güney eyaletlerinde kölelik üzerine çalışma yayımlandı.[12] Yazarların da önsözde dile getirdikleri gibi, köleliğin verimliliğine ilişkin ihtilaflı soruyu yanıtlamayı değil, nicel kaynaklar temelinde kölelerin maddi yaşamının niteliğine ve bunun da ötesinde, aile yaşamı ve iş ahlaklarına ilişkin çürütülemez bilgiler sunmayı istiyorlardı. Başlangıçta Amerikan basınınca çok olumlu karşılanan kitap, çok geçmeden gerek geleneksel sosyal bilimciler, gerekse nitel kanıtları nicel ifadelere dönüştürmenin ne kadar güç olduğunu bilen ekonomik tarihçiler tarafından başlatılan yıkıcı bir eleştiri kampanyası ile karşı karşıya kaldı.[13] Bu eleştiriler, Fogel'in Harvard Üniversitesi'nde dolgun ücretli bir kürsü edinmesini ve 1994'te, Douglass North ile birlikte ekonomi dalında Nobel Ödülü almasını engelleyemeyecekti. Fogel tarafından reddedilen tarih bilimi, onun kafasında, büyük ölçüde teknik dilden yoksun bir söylem biçiminde sürüp giden bağımlılığı, dolayısıyla eğitimli okur topluluğu tarafından ulaşılırlığı nedeniyle, öteki sosyal bilimlerden ayrılıyordu. Fogel'e göre, bu niteliğin gerçek bilimle uzlaşmasına olanak yoktu; bütün bilimciler gi-

---

9 Walt Rostow, *Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, 1960.

10 Karl Marx, *Capital*, "Önsöz," c. I, New York, 1977.

11 Alexander Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Cambridge, Mass., 1962.

12 Robert Fogel ve Stanley Engerman, *Time on the Cross*, 2 c., New York, 1974.

13 Bkz. Herbert Gutman, *Slavery and the Numbers Game: A Critique of Time on the Cross*, Urbana, 1975.

bi tarihçiler de teknik olarak eğitim görmüş, öteki bilimcilerle formel bilim dilinde iletişim kurması gereken uzmanlardı.[14] Tarih biliminin nesnel, değerlerden bağımsız -tarihçinin tarafsızlığı ve nesnelliğini vurgulamış olan Ranke'ninkinden çok farklı olmayan- karakteri üzerindeki ısrarına karşın, Fogel, kesinlikle değerlerden bağımsız olmayan varsayımlardan yola çıkıyordu. Fogel örneğinde, onun mevcut büyüme ve tüketim yönelimli ekonomi ile bu denli özdeşleşmesi, bu ekonomide içkin tehlikeleri yeterince değerlendirememesine neden olmuştu.

14 Bkz. Robert Fogel ve Geoffrey Elton, *Which Road to the Past? Two Views of History*, New York, 1983.

ORTA EVRE:
SOSYAL BİLİMLERİN MEYDAN OKUMASI

BEŞİNCİ BÖLÜM

FRANSA: *ANNALES* EKOLÜ

Annales dergisi çevresinde toplanan Fransız *Annales* ekolü tarihçileri, 20. yüzyılın tarihyazımında benzersiz bir yer işgal ederler. *Annales* tarihçileri bir yandan bütün diğer sosyal bilim-yönelimli tarihçilerin, tarihe bilimsel yaklaşılabileceğine olan güvenini paylaşırlar; öte yandan, bu tür yaklaşımların sınırlarının da farkındadırlar. Seksen yılı aşkın bir zaman içinde, tarihi neyin oluşturduğu ya da kimin yaptığına ilişkin kavramları büyük ölçüde değiştirmişlerdir. 19. ve 20. yüzyıldaki çoğu tarihçilerin sahip olduğundan çok farklı bir tarihsel zaman kavrayışı sunmuşlardır. Ranke'den Marx ve Weber'e ve onlardan sonra Amerikan sosyal bilim-yönelimli tarihçilere değin, sözcüğün gerçek anlamıyla bütün tarihçiler, tarihi geçmişten geleceğe doğru ilerleyen, tek boyutlu bir zaman olarak görmüştü. *Annales* tarihçileri, zamanın göreceliğinin ve çokkatmanlılığının altını çizerek, bu kavrayışı kökünden değiştirdiler.

Annales tarihçileri, sık sık böyle tanımlanmış olmalarına karşın, bir "ekol"ü değil, daha ziyade tarihsel araştırmalarda yeni yöntemler ve yaklaşımlara açıklık ile simgelenen bir ruhu temsil ettikleri konusunda ısrarlıdırlar.[1] Bunda büyük ölçüde haklıdırlar da. Bu çevrede toplanan bilim insanlarının yayınları çok farklı ilgi ve yaklaşımları yansıtır. Açık bir tarih kuramı ve felsefesi formüle etmemişlerdir; aslına bakılırsa, araştırma kuramsal düşünceye göre her zaman öncelik taşımıştır. Yine de tarihsel yazıları kuramsal varsayımları yansıtır.

Annales, bir ekol olmadığına ilişkin kendi itirazlarına karşın, 2. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana sağlam bir kurumsal temele sahip olmuştur.

1 *Annales* tarihi üzerine bkz. Peter Burke, *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-89*, Stanford, 1990; ayrıca Traian Stoianovich, *French Historical Method: The Annales Paradigm*, Ithaca, 1976.

Ve zaman içindeki köklü değişimlere rağmen, kurucularının (Lucien Febvre ve Marc Bloch) ilk çalışmalarından bu yana, kullanılan dilde ve kavramlarda süreklilikler vardır.[2] 1900'lerden başlayarak, Henri Berr'in daha önce sözü edilen dergisi *Revue de synthèse historique*'te yer alan yöntem tartışmaları, *Annales*'in tarih-öncesinin bir parçasını oluşturur. Lucien Febvre'in, gene yukarıda zikredilen Franche-Comté hakkındaki kitabı, yepyeni bir tarih bilimine geçişin işaretini verir. O noktaya değin çok önemli bir rol oynamış olan zatiyetler (devlet, ayrıca ekonomi, din, hukuk, edebiyat ve sanatlar) özerkliklerini yitirir ve her şeyi kapsayan kültürün içine katılırlar. Kültür artık seçkin bir sınıfın imtiyazlı entelektüel ve estetik alanı olarak değil, daha çok bütün bir halkın yaşamını sürdürme tarzı olarak anlaşılır.

1908 ve 1909'da Leipzig ve Berlin'de çalışan Lucien Febvre ve özellikle Marc Bloch, Almanya'da yürütülen toplumsal ve ekonomik tarih çalışmalarını yakından takip ettiler. Febvre'in Franche-Comté hakkındaki kitabı ile Lamprecht'in ortaçağda Moselle vadisinin ekonomik tarihi üzerine daha eski çalışması arasında, büyük bir olasılıkla doğrudan bir etkileşim bulunmamakla birlikte, kimi koşutluklar vardır. Almanya'da ekonomik ve toplumsal tarih yönetsel ve yapısal yönler üzerine odaklanırken, Lamprecht ve Febvre özgül bir coğrafi, kültürel bölgedeki toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılar ile düşünce ve davranış kalıpları arasındaki sıkı bağlarla ilgileniyordu. Febvre'in ilgileri, çoğu Alman tarihçininkinden farklı olan bir eğitimi yansıtıyordu. Almanya'da, 1850'den 1900'e kadar uzanan dönemde, üniversitede tarih kürsülerini dolduran 141 tarihçiden 87'si ikincil bir alan olarak filoloji eğitimi görmüştü ve bunlardan 72'si klasik filolojide uzmanlaşmıştı; 23'ü teoloji ya da felsefe, yalnızca 10'u ekonomi ve 12'si de coğrafya öğrenimi görmüştü. Bunun tersine, Fransa'da coğrafya, *agrégation*'un, yani bir üniversite kariyeri için verilmesi gerekli olan sınavın ayrılmaz bir parçasıydı.[3] Dahası, Fransa'da 19. yüzyıl sonlarında, Carl Ritter ile Alman coğrafya geleneğinden derinden etkilenmiş olan Paul Vidal de la Blache'ın öncülüğüyle akademik bir disiplin olarak ortaya çıkan coğrafya da tarihsel ve kültürel yönelimliydi. Vidal de la Blache'ın Almanya'daki çağdaşı Friedrich Ratzel'in coğrafi determinizminden kaçınan *géographie*

2 Bloch üzerine, bkz. biyografisi, Carol Fink, *Marc Bloch*, Cambridge, 1989; daha yakın zamanda, Ulrich Raulff, *Ein Historiker im 20. Jahrhundert: Marc Bloch*, Frankfurt am Main, 1995.

3 Bkz. Lutz Raphael, "Historikerkontroversen im Spannungsfeld zwischen Berufshabitus, Fächerkonkurrenz und soziolen Deutungsmustern, Lamprecht-Streit und französischer Methodenstreit der Johrhundertwende in vergleichender Perspektive," *Historische Zeitschrift* 251 (1990), s. 352.

humaine'i (beşeri coğrafya), Febvre'den itibaren bütün *Annales* tarihçileri geleneğini derin bir biçimde etkiledi. Coğrafyaya ek olarak, *Annales* tarihçileri için, Durkheim'ın öğrencisi olan iktisatçı François Simiand tarafından yorumlanan Durkheim sosyolojisi de önemliydi. Durkheim bir yandan, Simiand'a göre matematik formülasyonları da içerecek şekilde, sosyolojiyi kesin bir bilime dönüştürmek istiyordu.[4] Öte yandan, kolektif bilinç olarak kavranan bilinç, Durkheim'e göre toplum biliminin merkezi konusuydu; kurallar, âdetler ve din de bu bilimin önemli unsurlarını oluşturuyordu. Bu bilimsel yaklaşımların kabulü, Max Weber'in de dahil olduğu Alman geleneğinin devlet, yönetim ve yargı üzerindeki vurgusunun tersine, Fransız tarihyazımındaki coğrafya, ekonomi ve antropoloji arasındaki yakın ilişkileri yansıtır. Bu açıdan bakıldığında, Febvre ve Bloch'un anonim yapılara atfettikleri büyük önemin yanı sıra, tarihsel antropolojinin konusunu oluşturan kolektif zihniyetlerden kaynaklanan duygu ve deneyimlere gösterdikleri dikkat de anlaşılır hale gelir.

Annales'in entelektüel temelleri, Febvre ve Bloch tarafından dergiyi kurmalarından çok önce atılmıştı. Febvre'in *Philippe II et la Franche-Comté* (1911) ile Marc Bloch'un ortaçağın Fransız ve İngiliz krallarının büyülü şifa sanatına ilişkin çalışması *The Royal Touch* (Kralların Dokunuşu, 1924),[5] tıpkı Febvre'in *Martin Luther: A Destiny* (Martin Luther: Bir Alın Yazısı) adlı yapıtı gibi, derginin 1929'daki kuruluşundan önce yayımlandı.[6] *Annales* hiçbir dönemde katı bir biçimde tanımlanmış bir doktrin olmadı. En baştan itibaren kendisini *Vierteljahrschrift*'ten çok ayrı olarak görmesine karşın, ismini bu alandaki en eski ve hâlâ son derece saygın dergi olan *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftgeschichte*'den kısmen esinlenerek koyan yeni dergi, başlangıçta *Annales d'histoire économique et sociale* adını aldı.[7] 1946'dan sonra, derginin disiplinler arası niteliğini daha güçlü vurgulamak amacıyla, ismi *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations* olarak değiştirildi. *Annales* tarihçilerine göre tarih, insanı inceleyen bilimler arasında merkezi olmakla birlikte, klasik historizmde olduğundan farklı bir rol oynuyordu. Klasik historizm devleti,

4 François Simiand, "Méthode historique et sciences socioles," *Revue de Synthèse Historique* 6 (1993), s. 1-22.

5 March Bloch, *Les Rois thaumaturges*, Paris, 1924, İngilizcesi: *The Royal Touch*, Londra, 1973.

6 Lucien Febvre, *Martin Luther: A Destiny*, Londra, 1930.

7 Hollandalı tarihçi Johan Huizingo'yo yazdığı 2 Ekim 1933 tarihli bir mektupta, Lucien Febvre, *Annales* dergisinin, çok farklı bir toplumsal tarih anlayışıyla birlikte, neredeyse tümüyle Almanca bir dergiye dönüşmüş olon *Vierteljahrschrift*'in yerini aldığını açıkladı. Bkz. Jan Huizingo, *Briefwisseling*, c. 2, Utrecht, 1990, s. 484.

toplumun ve kültürün diğer tüm yönlerinin bağımlı olduğu anahtar kurum konumuna yükseltirken, *Annales* tarihçileri geleneksel disiplinleri beşeri bilimlere (*sciences de l'homme*) eklemlemek üzere, bu disiplinler arasındaki sınırları kaldırdılar. Bu terimdeki çoğul ifade bilimlerin çoğulluğunun altını çizmek amacıyla kasıtlı olarak kullanılıyordu. Ranke'nin parçalı veya Droysen'in sistemli dogmatik bildirilerini[8] takip etmeyen *Annales*, Bloch'un -1940'da cephede karaladığı notlardan oluşan- *The Historian's Craft* (Tarihçilik Zanaatı) adlı yapıtı da dahil olmak üzere, hiçbir yerde bir tarih ya da tarihyazımı kuramı formüle etmedi.[9] Bloch ve Febvre'in derginin ilk sayısının sunuşunda açıkladıkları gibi, *Annales*'in amacı, çeşitli yönelimler ve yeni yaklaşımlar için bir forum oluşturmaktı.[10]

Aynı şekilde *Annales*'de belirgin hiçbir ortak siyasal payda bulmak mümkün değildir. Dergiye katkıda bulunanlar ağırlıklı olarak cumhuriyetçiler ve Fransız yurtseverleriydi, ama Alman ulusal amaçlarının ve İmparatorluk Almanya'sının siyasal ve toplumsal kurumlarının meşrulaştırılmasını araştırmalarının birincil görevi olarak gören çoğu Alman tarihçisine göre çok daha az ideolojiktiler. Ne var ki, *Annales*'in kurucularının siyasal bağlılıklarını anlamak ve Yahudi asıllı Marc Bloch'un 1944'te Almanlar tarafından bir direnişçi olarak işkence görüp idam edildiğini de unutmamak gerek. Fransız akademik sahnesinde *Annales*'in rolüne gelince, Febvre ve Bloch, sırayla 1933 ve 1936'da Paris'e çağrılıncaya değin,[11] Strasbourg Üniversitesi'ndeydiler ve Seignobos ile Sorbonne'daki geleneksel siyasal tarihçilerle olan çatışmalarını buradan yürütmüşlerdi. Daha sonraları işler çok değişti. 1930'larda bir ölçüde marjinal bir konumdaydılar, ama Febvre ve *Annales* aslında kültürel ve toplumsal tarihe yepyeni bir ilginin kendini gösterdiği ve Bloch'un *The Strange Defeat* (Tuhaf Bozgun)[12] adlı yapıtında, 1940 felaketine giden yolun taşlarını döşemekle suçladığı tutumların eleştirel bir yeniden değerlendirilmesi hareketinin başladığı savaş ertesi dönemde kurumsallaşacaktı.

---

8 Droysen üzerine İngilizcede yapılan en yeni çalışma, Robert Southard, *Droysen and the Prussian School of History*'dir (Lexington, Kentucky, 1995). Ne ki, bu çalışma Droysen'in düşüncesini öncelikle siyasal bağlamda ele alır. Onun tarihsel kuramının en iyi biçimde tartışıldığı çalışma şudur: Jörn Rüsen, *Begriffene Geschichte: Genesis und Begründung der Geschichtsstheorie J. G. Droysens*, Paderborn, 1969.

9 Marc Bloch, *The Historian's Craft*, New York, 1953. Kitabın Fransızca başlığı, *Apologie pour l'histoire: Le métier de l'historien* idi; Fransızca versiyon yazarın ölümünden sonra yayımlandı (Paris, 1949).

10 "A nos lecteurs," *Annales d'histoire économique et sociale* 1 (1929), s. 1-2.

11 Febvre Collège de Fronce'o, Bloch da, Henri Houser'in halefi olarak toplumsal ve ekonomik tarih profesörü olarak Sorbonne'o.

12 Ölümünden sonra 1946'da, *La Société Féodole* adıyla yayımlondı, 2 c., Paris, 1939-40; İngilizce çevirisi Londra'da 1949'do yayımlondı.

Annales 1946'da, Ecole Pratique des Hautes Etudes'ün yeni oluşturulan Altıncı Seksiyonu'nda sağlam bir kurumsal temel edindi. Daha önce değinildiği üzere, bu okul 1868'de, Alman modeline uygun bir araştırma merkezi olarak kurulmuştu. Normal derslere yer verilmiyor, yalnızca araştırmaya ve araştırmacıların eğitimine yoğunlaşılıyordu. Tarihsel araştırmalara ayrılmış Dördüncü Seksiyon'da, Ranke kalıbını izleyen seminerler veriliyordu. 1972'de Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) olarak yeniden düzenlenen Altıncı Seksiyon, tarih ile sosyal bilim disiplinlerini, kapsamlı bir "beşeri bilimler" (*sciences de l'homme*) içinde bütünleştirmeyi amaçlıyordu. Bu disiplinler içinde sadece *Annales*'in ilk yıllarında büyük önem taşıyan ekonomi, sosyoloji ve antropoloji gibi geleneksel sosyal bilimler değil, aynı zamanda dilbilim, göstergebilim, edebiyat ve sanat bilimleri ile psikanaliz de yer alacaktı. Okul, Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Konseyi'nden (CNRS) ve Amerikan vakıflarından bulduğu finansman aracılığıyla, Fransa'daki araştırmalar üzerinde çok önemli bir etki yaratmayı başardı.

Bu kurumsallaşma çelişkili sonuçlar yarattı. Disiplinler arası araştırmayı, dolayısıyla, çoğu kez yepyeni bir açıklığı destekledi ve veri işleme konusunda gittikçe artan bir oranda yeni teknolojik araçları kullanan çeşitli araştırmaları koordine ederek, ekip çalışmasını mümkün kıldı. Böylelikle altmışlarda ve yetmişlerde, bir yandan Fernand Braudel, Pierre Goubert, Jacques Le Goff, Georges Duby, Emmanuel Le Roy Ladurie ve Robert Mandrou'nun büyük sentezleri *Annales*'de çıkmaya başladı; öte yandan, çok sık olarak dışardan kişilere anlaşılmaz görünen bir jargon ile yazılmış son derece uzmanlaşmış katkılar da yer aldı.

Febvre'in Franche-Comté hakkındaki kitabının 1911'de çıkmasının üzerinden geçen seksen yılı aşkın bir zamandan sonra, bugün çok çeşitli metodolojik ve kavramsal yaklaşımlara karşın, *Annales* tarihçilerinin yapıtlarında ortak pek çok şey vardır. Bunu ortaya koyabilmek için, 1911 ile 1980'ler arasında yayımlanan önemli eserlerden birkaçına kısaca göz atacağız: Febvre, *Philippe II et la Franche-Comté* (II. Philippe ve Franche-Comté, 1911); Bloch, *Feudal Society* (Feodal Toplum, 1939-40);[13] Febvre, *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais* (16. Yüzyılda İnançsızlık Sorunu: Rabelais'nin Dini, 1942);[14] Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (Akdeniz ve II. Philippe Çağında Akdeniz Dünyası,

13 Marc Bloch, *Feudal Society*, Londra, 1961.

14 Lucien Febvre, *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais*, Cambridge, Mass., 1983.

1949);[15] Emmanuel Le Roy Ladurie, *Peasants of Languedoc* (Languedoc Köylüleri, 1966)[16] ile *Montaillou* (1975)[17] son olarak da, Braudel, *Civilization and Capitalism: 15th to 19th Century* (Uygarlık ve Kapitalizm: 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla, 1979-87)[18] ile *The Identity of France* (Fransa'nın Kimliği, 1986).[19]

Bu yapıtlardan hiçbirinde, kişilerin eylemlerinin belirleyici bir rol oynadığı tarihsel anlatı içinde yönlendirici bir eksen işlevi gören merkezî bir kurum bulunmaması şaşırtıcıdır. Bu, siyasetin rolünün göz ardı edildiği anlamına gelmez. Bloch'un feodal topluma ilişkin incelemesinde siyaset temel bir rol oynar, ama Alman araştırmalarında olduğundan farklı bir roldür bu. Alman araştırmaları, feodalizmin resmi yönlerine, siyasi, dini ve hukuki kurumlar üzerine odaklanırken, Bloch feodalizme, kişiler arası bir ilişkiler kompleksi olarak, antropolojik açıdan yaklaşır. "Kompleks" terimini, *Annales* tarihçilerinin ender olarak kullandıkları ve insani davranışı gereğinden fazla nesnelleştiren ve maddileştiren bir terim olarak gördükleri "sistem" sözcüğünden kaçınmak amacıyla, kasıtlı olarak kullanıyorum. Aynı nedenle, "yapı" kavramı konusunda da dikkatli olmak gerekiyor. *Annales* tarihçilerinin vurgusunun yapılar üzerinde olduğuna kuşku yoktur. 19. yüzyıl tarihyazımında kilit bir konum işgal etmiş olan bireylere bu yapıtlarda çok seyrek değinilir. Sözgelimi, Bloch'un *Feodal Toplum*'unda, krallar çok ender ve ancak marjinal olarak boy gösterirler. Braudel'in Akdeniz hakkındaki kitabında, bölgenin siyasal tarihine ayrı bir kısımda değinilir; bu kısım, Akdeniz bölgesinin neredeyse ezeli coğrafi ortamı ile çok ağır değişen ekonomik ve toplumsal yapılarını ele alan kendinden önceki iki kısımla pek az organik bağlantıya sahiptir. Bireyler, Le Roy Ladurie'nin, bir erken 14. yüzyıl sapkın köyü olan Montaillou üzerine incelemesinde tekrar ortaya çıkar; tarihsel antropolojiye yönelmiş bu çalışmanın merceği altında, bir dizi anlatı çok eski bir halk kültürü içine gömülmüş erkeklerin ve kadınların portrelerini çizer.

Daha önce değindiğimiz gibi, *Annales* tarihçileri yepyeni bir tarihsel zaman kavramı başlattılar. Febvre'in *II. Philippe ve Franche-Comté* ile *16. Yüzyılda İnançsızlık Sorunu*, Bloch'un *Feodal Toplum*'u, Braudel'in Ak-

---

15 Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, 2 c., New York, 1972-4.

16 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Peasants of Languedoc*, Urbana, 1974.

17 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou*, New York, 1978.

18 Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie, capitalisme*, 3 c., Paris, 1979-87. İngilizcesi: *Civilization and Capitalism*, 3 c., New York, 1992.

19 Fernand Braudel, *The Identity of France*, 2 c., New York, 1988-90.

deniz kitabı ile Ladurie'nin *Montaillou*'su dahil olmak üzere, *Annales* tarihçilerinin araştırmaları çağlar boyunca bir değişim sürecini aktarmaktan çok, tarihin akışından ayırdıkları bir kültür ya da çağa bakmakla ilgilenir. Ele aldığımız tarihçiler, Reinhart Koselleck'in 1750'ler ile 1850'ler arasındaki geçişi modern-öncesi çağdan modern çağa geçiş olarak betimlemesinden bu yana, tarihsel düşüncenin büyük bölümünün özelliğini oluşturan çizgisel ve bir yöne doğru giden tarih fikrini büyük ölçüde terk etmiş durumdadırlar.[20] Michel Foucault, *tek* tarih düşüncesinin, halihazırda sona ermiş olan modern çağların bir icadı olduğu görüşündedir. Çoğu *Annales* tarihçileri de bu görüşü paylaşmaktadır. Tek bir tarihsel zaman yerine, yalnız farklı uygarlıklar arasında değil, her bir uygarlığın kendi içinde de, bir arada var olan çoğul zamanlar görürler. Bu düşünce en açık biçimde, her biri kendi hızına sahip üç farklı zamanı birbirinden ayıran Braudel'in Akdeniz kitabında geliştirilir: Akdeniz'in bir coğrafi mekân olarak neredeyse durağan zamanı (*longue durée*), toplumsal ve ekonomik yapılardaki değişimlerin ağır ilerleyen zamanı (*conjonctures*) ile siyasal olayların hızlı akan zamanı (*évènements*). Bu temelde Jacques Le Goff, "Merchant's Time and Church's Time in the Middle Ages" (Ortaçağda Tüccar Zamanı ile Kilise Zamanı) başlıklı klasik makalesini yazdı.[21]

Çizgisel zaman kavramının terk edilmesiyle, gelişmeye olan güven ve onunla birlikte Batı kültürünün üstünlüğüne duyulan inanç da ortadan kalktı. Artık insanlık tarihinin büyük bir anlatısının dayanabileceği birleşik bir tarihsel gelişme kavramı kalmamıştır. Dahası, tarihsel anlatının, bu yeni koşullar altında yepyeni ifade biçimleri bulması gerekir. Tıpkı romanda olduğu gibi, tarihte de, bireylerin özgür failler olarak içinde yerlerini aldıkları merkezî kurgu ortadan kalkmıştır. Bu çalışmalarda, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın büyük bir bölümünde nüfusun geniş kesimlerine kimlik duygusu sağlayan ulusa pek rastlanmaz. Birkaç istisnayla, *Annales* tarihyazımı ya bölgeseldir, ya da uluslarüstüdür. Yalnız Febvre'in Franche-Comté üzerine kitabında değil, aynı zamanda 1960'larda ağırlıklı olarak nüfusbilim verilerine dayanan bir dizi araştırmada da, bölgeler çoğu kez belirli bir birlik olarak kabul edilir.[22] Braudel'in Akdeniz üzerine çalışması gerek Hı-

20 Bkz. Reinhard Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Cambridge, Mass., 1985.

21 Yeni bas. Jacques Le Goff, *Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, Chicago, 1980 içinde.

22 Örn., Pierre Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1660 à 1730*, Paris, 1960; René Baehrel, *Une Croissance: La Basse-Provence rurale fin XVIe siècle-1789*, Paris, 1961; Emmanuel Le Roy Ladurie, *Peasants of Languedoc*.

ristiyan, gerek Müslüman, bütün bir Akdeniz dünyasını ele alır. Braudel'in *Structures of Everyday Life* (Gündelik Yaşam Yapıları, 1967) adlı kitabı,[23] 1500'den 1800'e dek uzanan bir zaman diliminde, tüm dünyayı kapsayan geniş anlamda karşılaştırmalı bir çerçeve içinde Avrupa'ya odaklanarak, yaşamın maddi yönlerini -kapitalist kurumların ortaya çıkmasının yanı sıra, sağlıktan yiyecek ve modaya değin yaşamın çeşitli somut yönlerini- ele alır. Braudel'in son büyük yapıtı olan *Fransa'nın Kimliği* (1987) ulusal tarihe döner, fakat Fransa'yı Paris'teki merkezden değil, özgül kimlikleri yüzyıllar boyunca değişmeksizin kalmış bölgelerin çoğulculuğu açısından tanımlar. Burada vurgu, bir kez daha değişim üzerine değil, *longue durée*, yani bir köylü kültürü ve zihniyetinin 20. yüzyıla değin kalıcılığını koruması üzerinedir.

İşaret ettiğimiz bu noktalar, Febvre ve Bloch'un ilk yapıtları ile daha sonraki *Annales* arasında bir süreklilik bulunmasına karşın, *Annales* bakış açısının seksen yıl boyunca aynı kaldığı izlenimini vermemelidir. *Annales* tarihçileri 20. yüzyılın tarihsel düşüncesindeki en önemli dönüşümleri temsil ederler, ama bunlara kendi özgün karakterlerini vermişlerdir. Tüm dünyadaki tarih yazımında çok önemli etkiler yapmışlar ve bunun karşılığında tarihsel perspektifteki değişimlere de katkıda bulunmuşlardır. *Annales* tarihyazımında, Febvre'in ilk çalışmalarından bu yana dört tarihçi kuşağını yansıtan dört farklı evreyi ayırt edebiliriz belki, ama akılda tutulması gereken nokta, her bir kuşaktaki tarihçilerde görülen ve çalışmalarını yürüttükleri entelektüel ortamdaki değişimleri yansıtan bakış değişimleridir. Febvre'in ilk çalışması, coğrafi, tarihi bir bölgenin siyasal yönleri de ihmal etmeyen bütünleşmiş bir toplumsal ve ekonomik tarihini yazmak yönündeki Fransız ve Alman girişimleriyle benzerlikler gösterir. Coğrafya *Annales* tarihyazımının önemli bir kesimini oluşturur, ama bu coğrafya daima kültür ve fiziksel mekân arasındaki etkileşimin farkında olan bir "beşeri coğrafya" olmuştur. Sözgelimi, Bloch'un ortaçağda toprak tasarruf örüntüleri ile bunlardan kaynaklanan ve havadan çekilmiş fotoğraflarda açıkça görülen kültürel sonuçları yeniden canlandırmaya çalıştığı *French Rural History*'si (Fransız Kırsal Tarihi, 1931),[24] maddi etkenler üzerinde odaklanmıştı. *Annales* eserlerinin bir çoğunda çarpıcı olan nokta, kolektif bir zihniyetin parçası olarak antropolojik bağlamda görülen dinsel görüngülere gösterilen büyük dikkattir. Modern çağın başlangıcında dinsel düşünürlere yönelik ilgi, özellikle Febvre'in Luther'in inancı ve

23 Fernand Braudel, *Structures of Everyday Life*, Londra, 1981; *Civilization and Capitalism*'in ilk cildinin bir versiyonu.

24 Marc Bloch, *French Rural History*, Berkeley, 1966.

Rabelais'nin varsayılan inançsızlığına yönelik incelemesinde kendini açıkça ortaya koyar. Marcel Mauss ve Lévy-Bruhl'den Lévi-Strauss'a değin, Fransız kültürel antropoloji geleneği, yeni dilbilimsel ve göstergebilimsel yaklaşımlarla birlikte, Febvre'in düşüncesinde gittikçe artan bir rol oynar. 16. yüzyılda inançsızlık sorunu, Febvre'e göre, Rabelais'nin ya da başka bireylerin dile getirilmiş düşüncelerinden biri olmaktan çok, başlıcası kullandıkları dil olan "zihinsel araçlar"ından biridir. Dil burada, onu konuşan kadın ve erkeklerin bilinçli bir yaratısı olmaktan çok, kendi içinde bağlantılı bir anlamlar sistemidir; her kuşak bu sistemin içinde doğar ve bu sistem onun düşünce süreçlerini biçimlendirir.

Bu anlamda dil de maddi dünyanın bir parçasıdır. Gene de, Febvre ile Bloch'un materyalizmi Marx'ınkinden çok uzaktır. Marx'ın tarih felsefesi hâlâ 19. yüzyıl tarih felsefesinin spekülatif yönlerini paylaşmaktadır. Bloch, ister su değirmeni, ister karasaban olsun, teknolojiyle ilgilendiği zaman,[25] belirli bir toplumdaki insanların çalışırken kullandığı gereçleri, onların düşünce ve yaşam tarzlarının anahtarları olarak görür. Göstergebilim, bir toplum ya da kültürün analizi açısından, ekonomiden çok daha önemlidir; çünkü Bloch'un *The Royal Touch*'da (1924) ve *Feudal Society*'de, Febvre'in de Rabelais üzerine kitabında gösterdiği üzere, her kültür kendisini dil ve sembolizmde ifade eden anlamlardan oluşan bir sistemdir. Febvre bizzat kendi yaşamı süresince entelektüel ortamda boy gösteren değişimleri de yansıtmıştı. Güçlü bir göstergebilimsel yönelim içeren Rabelais üzerine kitabının otuz yıl önce, hâlâ yüzyıl dönümünün büyük ölçüde saydam toplumsal ve ekonomik tarih dünyasını yansıtan Franche-Comté çalışmasının yayımlandığı 1911'de yazılabilmesi olanaksızdı.

59

Bloch ve Febvre ile karşılaştırıldığında, Braudel'in yapıtı o kadar ince değildir. İklim, biyoloji ve teknoloji olarak anlaşılan dışsal dünyanın kadınların ve erkeklerin yapabileceklerine keskin sınırlar koyduğu fikri, onun çalışmalarının başından sonuna dek, Febvre ve Bloch'unkinde olduğundan çok daha kapsamlı bir yer tutar. *Longue durée*'nin temel anlamı, söz konusu yaşamın çehresinde çağlar boyunca çok az değişim olmasıdır. Hiç kuşkusuz Braudel zevklerin, düşüncelerin ve tutumların etkisini yadsımaz. Onun yalnız maddi yaşam değil, aynı zamanda, mimarlık, iç dekorasyon, moda ve mutfakta ifade edildiği şekliyle maddi kültür unsurları olarak ev, giyim kuşam ve yiyeceğe gösterdiği ilgi de bunun kanıtıdır. Braudel, kendisi bir nicelik araştırmacısı olmamakla birlikte, 1960'ların ve 1970'lerin nicel tarihine giden yolun taşlarını döşemiştir. Ekonomik tarihçi Ernest

---

25 "The Advent and the Triumph of the Watermill," Marc Bloch, *Land and Work in Medieval Europe: Selected Papers* içinde, Berkeley, 1967, s. 136-68.

Labrousse ile birlikte yazdığı Fransa'nın ekonomik tarihinde,[26] onyıllar ve yüzyıllar boyunca tekrar tekrar ortaya çıkarak ekonomik etkinliği belirleyen büyük döngülerle ilgilenir. Böylelikle ekonomi, Alman ekolünden çok, klasik siyasal ekonomistlerinkine yakın, fakat onların büyümenin kalıcılığına ve arzu edilirliğine duydukları inançtan yoksun, katı kurallara bağlı bir bilime dönüşür.

1960'larda, sosyal bilimlerde genel olarak nicelleştirmenin büyüsüne kapılma eğilimi *Annales*'i de sarmıştır. *Annales* tarihçileri, gittikçe artan biçimde bilim insanı olmak hevesindedir. Sık sık enstitülerini "laboratuvar" olarak adlandırır ve tarihten bir bilim olarak söz ederler; onlara göre tarihin bir sosyal bilim olduğu su götürmez, ama sürekli yineledikleri üzere, bilimsel olmak isteniyorsa nicel olarak yapılması gereken bir bilimdir.[27] 1960'larda Fransız toplumsal tarihinin geniş bir kesimi ağırlıklı olarak nicelleştirmeye, sözgelimi, kitlesel demografik veriler temelinde bir bölgenin "bütüncül tarih"ini (*histoire totale*) sunmaya çalışan, daha önce sözünü ettiğimiz nüfusbilim araştırmalarına dayanıyordu. Kilise cemaatlerinin üreme davranışları üzerine tutulmuş kayıtlarından elde edilen istatistik verilerden yola çıkarak, bu araştırmalar daha geniş cinsel davranış sorunlarına yaklaşıyordu. Belki de 1960'ların en iddialı nicel araştırması, Le Roy Ladurie'nin *Languedoc Köylüleri* (1966) idi. Uzun zaman dilimleri açısından, bu "insansız tarih,"[28] Malthus'çu varsayımların verdiği nüfus artışı ve gıda fiyatlarındaki uzun dönemli döngülerin karşılıklı ilişkisinin istatistiki bir çözümlenişiydi. Aynı yıl, Ladurie'nin, kısmen ağaç gövdelerindeki halkalardan elde edilen ham verilerin sunduğu kanıtlara dayanarak oluşturulmuş, 1000 yılından itibaren iklim tarihi de yayımlandı.[29]

Ne ki, çelişkili bir biçimde, *Languedoc Köylüleri* aynı zamanda, Le Roy Ladurie'nin bir formülasyonu olan "insansız tarih"ten uzaklaşmaya, yeni bir bilinç tarihine yönelmeye de işaret ediyordu. Bilinç tarihi, *Annales* yazılarında her zaman önemli bir yer işgal etmişti. *Feodal Toplum* da, temel olarak, toplumsal bir sistemin kendisini tutum ve bakış açılarında ifade eden yönlerini çözümleyen bir bilinç tarihi idi. Philippe Ariès, *Centuries of*

---

26 Ernest Labrousse, *Histoire économique et sociale de la France*, 4 c., Paris, 1970-80.

27 Bkz. Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Territory of the Historian*, Chicago, 1979; ayrıca François Furet, "Quantitatively History," Felix Gilbert, *Historical Studies Today* içinde, New York, 1972; Pierre Chaunu, *Histoire quantitative, histoire sérielle*, Paris, 1978.

28 Ladurie, *The Territory of the Historian*, s. 285.

29 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Histoire du climat*, Paris, 1967, İngilizcesi: *Times of Feast, Times of Famine*, New York, 1971.

Childhood (Çocukluk Asırları, 1960)[30] ile *The Hour of Our Death* (Ölüm Saatimiz, 1981)[31] adlı çalışmalarında, modern çağın başında Avrupa'daki zihniyetler tarihini, edebi ve sanatsal kaynaklara dayanarak keşfetmişti. Toplumsal ve ekonomik bir bağlamda popüler tutumları ortaya çıkaran Robert Mandrou, Jacques Le Goff ve Georges Duby başta gelmek üzere, üçüncü *Annales* kuşağı tarihçileri arasında aynı doğrultuda bir zihniyetler tarihi başlatıldı. Mandrou büyüyü ve Fugger'lerin erken kapitalistik zihniyet yapılarını,[32] Le Goff[33] ve Duby[34] de ortaçağda dini, ticari ve askeri yaşamın geniş kesimlerini ele aldılar. Benzer şekilde sanat ve edebiyat da, geçmiş zaman zihniyetlerinin yeniden canlandırılmasında, tıpkı Bloch için olduğu kadar önemli kaynaklara dönüştü. Bilgisayarın büyüsüne kapılma eğilimi, zihniyet araştırmalarını dönüştürdü. Aslına bakılırsa, Pierre Chaunu[35] ve Michel Vovelle[36] tarafından yapıldığı şekliyle "zihniyetler tarihi," zihniyetlerin yeniden canlandırılmasının ancak vasiyetnameler gibi, ölüm ve dine dair düşünceler üzerine bilgi veren çok geniş çaplı verilerin çözümlenmesi temelinde mümkün olduğu varsayımından yola çıkıyordu. Nicelleştirmeye bu dönüşte, *Annales* tarihçileri yeni yönlere işaret etmek yerine, tarihsel sosyal bilim araştırmasında geniş bir harekete dönüşmüş olan akımın içinde yer aldılar. Nicelleştirme *Annales*'in çocuğu değildi, ama kültürün maddi temelini vurgulayarak *Annales* geleneklerinde iyi bir temel buldu. Gelgelelim, aynı gelenekler, antropolojik yaklaşımları içinde, aynı zamanda yaşamın varoluşsal, deneysel yönlerine açık olan bir bilinç tarihi yönüne de işaret ediyordu. *Languedoc Köylüleri* kuramsal modeller kullanan nicel tarihte bir doruk noktası oluşturuyordu. Aynı zamanda, 1580'deki Latin Karnavalı'nda Katoliklerin Protestanlar tarafından katledilmesinin de dramatik bir anlatısıydı; bu katliam kısmen Protestan burju-

---

30 Philippe Aries, *Centuries of Childhood*, New York, 1965.

31 Philippe Aries, *The Hour of Our Death*, Londra, 1981.

32 Robert Mondrou, *Magistrats et sorciers en France du XVIIe siècle*, Paris, 1968; *Les Fuggers, propriétaire fonciers en Souabes 1500-1618: Etude de comportements socio-économiques à la fin du XVI siècle*, Paris, 1968.

33 Jacques Le Goff, *Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, Chicago, 1980; *The Birth of Purgatory*, Londra, 1984.

34 Örn. Georges Duby, *The Knight, the Lady, and the Priest: The Making of Modern Marriage in Medieval France*, Chicago, 1993; *The Three Orders of Feudal Society Imagined*, Chicago, 1982; Bouvines savaşı ve onun Fransız tarihsel belleğindeki rolü üzerine, bkz. *The Legend of Bouvines*, Cambridge, 1990.

35 Bkz. Pierre Chounu ve diğerleri, *La Mart à Paris*, Paris, 1978; aynı yazar, *Histoire quantitative, histoire sérielle*.

36 Michel Vovelle, *Piété baroque et déchristianisation*, Paris, 1973; ayrıca bkz. *Ideologies and Mentalities*, Cambridge, 1990.

va sınıfı ile yoksul köylü ve işçi sınıfları arasındaki demografik ve ekonomik baskılar ile açıklanıyordu; ama bu mücadele ancak psikoanalitik düzeyde kavranabilecek cinsel çağrışımlar da taşıyan, son derece saldırgan simgesel eylemler aracılığıyla hayata geçirilmişti. Demografi ve ekonomi yerini artık göstergebilime ve derinlemesine psikolojiye bırakıyor ya da en azından onlar tarafından destekleniyordu. Somut insanların varoluşsal deneyimlerinin tarihine yönelik baskı ve bunun sonucunda yapılar ve süreçler üzerinde yoğunlaşan bir sosyal bilim tarihine yönelik eleştirel tutum, *Annales* tarihçileri tarafından keşfedilen gündelik yaşam tarihinde ifadesini buldu. Le Roy Ladurie'nin *Languedoc Köylüleri*'ni, sadece dokuz yıl sonra, yine Ladurie'nin *Montaillou* adlı yapıtı izledi (1975); bu yapıt, 14. yüzyıl başlarında sapkınlık kuşkusu üzerine Engizisyon tarafından sorgulanan köylülerin mahkemede verdikleri ifadelere dayanarak, sıradan halkın düşüncelerini en mahrem ve kişisel ayrıntıları ile yeniden inşa etmeye çalışır.

Annales tarihçilerinin önce kesin nicel sosyal bilime yönelik genel coşkuya katılan ve ardından, Le Roy Ladurie örneğinde olduğu gibi, tarihsel antropolojiye dönen üçüncü kuşağının mensupları, bugün artık neredeyse emekliliğe yaklaşmış ya da emekli olmuş durumdalar. Jacques Revel, André Burguière ve Bernard Lepetit'nin de aralarında bulunduğu dördüncü bir kuşak, özgül bir *Annales* yöneliminin çeşitli yönlerde ilerleyen bir tarihyazımı içinde çözülüşüne dikkati çekmişlerdir. *Annales*'de gerçekleşen değişimlerin göstergesi, 1994'te derginin adında yapılan değişikliktir; eski *Economies. Sociétés. Civilisation* altbaşlığı, yerini *Histoire, Sciences Sociales*'e bırakmış durumdadır. Eski altbaşlık, *Annales*'in kapsamlı ilgilerinin altını çizerken, siyasal tarihe karşı bir eğilimi de yansıtıyordu. Bu eğilim aynı zamanda etnolojik yöntemlerin, karmaşık sanayi ya da sanayi sonrası toplumlarından çok daha uygulanabilir olduğu daha yalın, modern-öncesi toplumlara yönelik tercihi de içeriyordu.

Aslına bakılırsa, modern çağları ele almak konusunda başarısız olduğu iddiası, *Annales*'e karşı sık sık dile getirilmiştir. Hiç kuşku yok ki *Annales* tarihyazımının odağı, ortaçağ ve *Ancien Régime* olmuştur; ama modern çağ da hiçbir zaman bütünüyle göz ardı edilmemiştir. 1930'larda, gerek gelişmiş, gerek o dönemde hâlâ sömürge olan dünyadaki büyük kentlerde görülen modern sanayi toplumu sorunlarına geniş yer ayırmışlardır.[37] Makaleleler faşizm, bolşevizm ve New Deal'ı ele alıyordu, ama şaşırtıcı bir şekilde Nazizm ile ilgilenmiyordu. Bloch'un *Tuhaf Bozgun*'u, Üçüncü

---

37 Bkz. Lutz Raphael, "The Present as a Challenge to the Historian: The Contemporary World in the *Annales d'histoire économique et sociale*," *Storia della Storiografia* 21 (1992), s. 25-44.

Cumhuriyet'le varılan eleştirel bir uzlaşmayı yansıtıyordu. 1950'ler ve 1960'larda, 19. yüzyıl Fransız toplumu üzerine, Adeline Daumard'ın *La Bourgeoisie parisienne de 1815-1848*'inin (1815-1848 Paris Burjuvazisi),[38] Jean Bouvier'nin *Crédit Lyonnais de 1863 à 1882*'sinin (1863'ten 1882'ye Crédit Lyonnais),[39] Charles Morazé'nin *The Triumph of the Middle Classes*'ının (Orta Sınıfların Zaferi)[40] ve *Annales* çevresi dışındaki Louis Chevalier'nin *Classes labourieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle*'inin de (19. Yüzyılın İlk Yarısında Paris'te Emekçi Sınıflar ve Tehlikeli Sınıflar)[41] aralarında bulunduğu çeşitli önemli yapıtlar yayımlandı. Bu yapıtlarda ekonomik ve sosyolojik kategorilerin başatlığının yerini, 19. yüzyıl Fransa'sının cumhuriyetçi geleneklerini simgeler aracılığıyla inceleyen Maurice Agulhon[42] ve Mona Ozouf'un[43] son derece belirgin antropolojik ilgileri aldı. Marc Ferro birkaç onyıllık bir dönem boyunca kendisini 1. Dünya Savaşı[44] ile Bolşevik Rusya[45] araştırmalarına verdi. 1970'lerin ortasından itibaren, François Furet, Marksist sınıf kategorilerini yadsıyan ve siyaseti, düşünceleri ve kültürü vurgulayan bir Fransız Devrimi tarihine doğru yönelmiş durumdadır.[46]

Modern ve çağdaş (*contemporary*) dünya hakkındaki *Annales* yazılarının ayırt edici niteliği, modern Fransız ulusal bilincinin simgeleri, anıtları ve tapınaklarına ilişkin ortak bir çalışma olan *Les Lieux des mémoires*'da (Anı Yerleri, 1984-86)[47] olduğu gibi, modern siyasal gelenekleri anlaşılabilir kılmak için, kültür ve simgeler üzerinde odaklanmalarıdır. *Annales*, Fransız bilimsel geleneklerine derinlemesine kök salmış bir hareket olarak kalmasına karşın, belki 20. yüzyılda başka hiçbir bilimsel hareket, kültür ve topluma yönelik yeni tarihsel araştırma yolları konusunda uluslararası düzeyde böylesine etkili bir model olamamıştır. Etkileri sosyalist ülkelere

---

38 Adeline Daumard, *La Bourgeoisie parisienne de 1815-1848*, Paris, 1963.

39 Jean Bouvier, *Crédit Lyonnais de 1863 à 1882*, Paris, 1963.

40 Charles Morazé, *Les Bourgeois conquérants*, Paris, 1957; İngilizcesi: *The Triumph of the Middle Classes*, Garden City, 1968.

41 Louis Chevalier, *Classes labourieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle*, Paris, 1958.

42 Maurice Agulhon, *La République au village*, Paris, 1970. Siyasal sembolizm üzerine, ayrıca bkz. Agulhon, *Marianne au Combat*, Paris, 1979. İngilizcesi: *Marianne into Battle: Republican Imagery and Symbolism in France 1789-1880*, Cambridge, 1981.

43 Mona Ozouf, *La Fête révolutiannaire, 1789-1799*, Paris, 1976, İngilizcesi: *Festivals and the French Revolution*, Cambridge, Mass., 1988.

44 Marc Ferro, *La Grande guerre*, Paris, 1969.

45 Marc Ferro, *La Révolution russe*, Paris, 1967.

46 Örn. François Furet, *Interpreting the French Revolution*, Cambridge, 1981.

47 Pierre Nora (ed.), *Les Lieux des mémoires*, 3 c., Paris.

dek uzanmış, bu ülkelerde de tarihçiler *Annales*'in maddi kültüre ve sıradan insanın gündelik yaşamına, dogmatik Marksizmden çok daha derinlemesine nüfuz etmeyi sağladığını giderek anlamışlardır. Sovyetler Birliği'nde Aaron Gureviç'in, Marksist dil ve tarih tasarısından uzak durup, Marc Bloch geleneği üzerine inşa edilmiş olan sentezi *The Categories of Medieval Culture* (Ortaçağ Kültür Kategorileri)[48] 1971'de yayımlandı. Gureviç bu alanda tek başına da değildi; 1980'lerde, Sovyetler Birliği'nde küçük ama önemli bir *Annales* tarihçileri çevresi oluşmaya başladı. Bloch, Febvre ve Braudel'in temel yapıtlarının daha 1970'ler gibi erken bir tarihte tercüme edildiği Polonya'da, *Annales*'in etkisi daha da büyük oldu.[49] Buna karşılık, *Annales* de en önemli Polonyalı ekonomi ve kültür tarihçilerinin katkılarını yayımladı. Hiç kuşku yok ki, kazandıkları bu nüfuza katkıda bulunan en önemli etken, *Annales* tarihçilerinin bir yandan, kendilerinin tarihsel geçmişe bilimsel bir yaklaşım olarak gördükleri anlayışa bağlılıkları, öte yandan da, Batı'daki öteki sosyal bilim-yönelimli tarihyazımında ya da Doğu'da resmi Marksizmde olduğundan çok daha kapsamlı ve açık tarih ve toplum kavramlarıyla çalışmaları oldu.

Bununla birlikte, yaklaşımlarındaki karmaşıklık ve çoğulculuk, uygulamada ciddi çelişkilere de yol açtı. Bu nedenle de, görmüş olduğumuz gibi, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki otuz yıl içinde, *Annales* çevresindeki birçok tarihçi güvenilir, nesnel bilgi vaat eden sosyal bilim yaklaşımlarının büyüsüne kapıldı. Braudel'in çok uzun ömürlü yapılar ve kültürün maddi temelleri üzerindeki vurgusu, bu bilimselcilikten bağımsız değildi. Ne ki, yine görmüş olduğumuz gibi, Bloch ve Febvre'den Le Goff, Duby ve günümüze değin uzanan, ağırlıklı olarak sanat, folklor ve âdetler gibi kaynaklara dayanan ve bu yüzden de daha hassas, nitel düşünce yöntemlerini teşvik eden, güvenilir bir biçimde yerleşmiş bir gelenek vardı. Bu tarihçilerin yapıtları, tarih ile edebiyat arasındaki uçurum üzerine bir köprü kurmaya yardım etti. Bu yapıtların güçlü antropolojik tonu, *Annales* tarihyazımının, sosyal bilim düşüncesinin büyük bölümünü karakterize eden bilimselciliğe yenik düşmesine engel oldu. Bütün tarihi boyunca *Annales*, bilimsel ve teknolojik beceriler üzerine inşa edilmiş bir Batı uygarlığının üstün niteliklerine olan güvenden dikkate değer ölçüde uzak kalmış olduğu gibi, sosyal bilim kuramının büyük bölümü için çok merkezî nitelikteki modernizasyon kavramlarından da uzak durmuştur.

48 Aaron Gurevich, *The Categories of Medieval Culture*, Londra, 1985.

49 Bkz. Georg G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, 2. bas., Middletown, Conn., 1984, s. 138-42.

Tam tersine, *Annales* tarihçileri ağırlıklı olarak modern-öncesi dünya üzerinde odaklanmışlardır. Belki de, 1970'lerden sonra, sosyal bilim tarihinin temel varsayımlarının sorgulanmaya başladığı bir dönemde *Annales*'e karşı uluslararası düzeyde uyanan ani ilgiyi açıklamaya yardım edebilecek olgu da budur.

ALTINCI BÖLÜM

FEDERAL ALMANYA: ELEŞTİRİ KURAMI VE TOPLUMSAL TARİH

1978'de Lawrence Stone tarafından, tutarlı açıklamalar arayışında olan analitik bir sosyal bilim ile kadınların ve erkeklerin niyetlerini ve eylemlerini, onları bir öykü içine yerleştirmek yoluyla anlamaya çalışan anlatımcı bir tarih arasında yapılan keskin ayrım[1], kıta Avrupa'sındaki tarih yazımına daha az uygulanabilir niteliktedir. Burada da, 1950'ler ve 1960'larda sosyal bilim-yönelimlerinin filizlenmesine tanık oluyorsak da, sosyal bilim kavrayışları ekonomik modellerden çok daha fazla kültürle ilgili olmaya devam etti. Bu olgu günümüzde ve göreceğimiz gibi, son dönem Marksist tarihyazımında bile geçerlidir. Belki de, kuramsal tartışmalar ulusal çizgileri Aydınlanma'dan bu yana hiçbir zaman, son otuz yılda olduğu kadar birleştirmemişti; çeşitli Batılı ülkelerdeki tarihçiler birbirlerinin çalışmalarının hiçbir zaman bugünkü kadar farkında olmamıştır. Yine de, uluslararası niteliğine karşın, bu tartışmalar ulusal kültürlerdeki ve tarihyazımı geleneklerindeki farklılıkları yansıtır.

1960'larda Almanya'da yapılan tarihsel çalışmalar, iki etken göz önüne alınmaksızın anlaşılamaz: (1) Klasik Alman kültürü ve idealist felsefedeki kökleriyle birlikte, Almanya'daki sosyal bilim düşüncesinin entelektüel mirası; (2) 20. yüzyılın ilk yarısında Alman siyasetinin korkunç akışı. Tıpkı başka ülkelerdekiler gibi, Almanya'nın en azından Batı kesimindeki tarihçiler de 1960'larda ve 1970'lerde gittikçe artan ölçüde sosyal bilim

1 Bkz. aşağıda s. 99.

modellerine döndüler; 1980'lerde de bunlara karşı ihtiyatlı olmaya başladılar. Ne var ki, bazı önemli farklılıklar söz konusuydu. Fransa, Birleşik Devletler, İtalya, Polonya ve başka yerlerde, sosyal bilimlerin tarih araştırmaları için önemi 1960'lara gelindiğinde artık iyiden iyiye kabul edilmişken, birçok Alman tarihçi hâlâ araştırmacılığın ve tarihsel düşüncenin, değişime direnen daha eski geleneklerine yapışıp kalmış durumdaydı. Bunun nedenleri, kısmen Almanya'nın siyasi tarihinde, onun acılı ve gecikmiş demokratikleşmesinde yatar. Dahası Almanya'da tarih, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, sanayileşmenin bütün toplumsal sonuçlarıyla birlikte kendisini hissettirmesinden önce, 19. yüzyılın ilk yarısında profesyonel bir disipline dönüşmüştü. Sanayi-öncesi ve demokrasi-öncesi bir çağın gerçekliklerini yansıtan tarihsel düşünce örüntüleri, diğer ülkelerde modern tarih disiplininin başladığı yüzyılın son otuz yılında bile, Alman akademik kurumlarında sağlam bir biçimde ayakta kaldı. 1848 Devrimi'nin başarısızlığının ve bunun sonucunda, Bismarck'ın öncülüğündeki Alman birliğinin sağlanması süreci boyunca Alman tarihçilerin liberal inançlarından vazgeçmelerinin ardından, Alman tarihinin akışı, onların devletin ve uluslararası ilişkilerin merkeziliği üzerindeki vurgularını, bir toplum tarihinin aleyhine, daha da pekiştirdi. Gördüğümüz gibi, toplumsal tarih Almanya'da kuşkuyla karşılandı, sık sık da Marksizmle özdeşleştirildi. Dolayısıyla, Fransa, Belçika, Birleşik Devletler ve daha başka yerlerdeki tarihçilerin modern, sanayileşmiş ve demokratik bir topluma ilişkin tarihsel anlayışlarını genişletmek üzere sosyal bilimlere -Amerika'da özellikle ekonomi, sosyoloji ve psikolojiye; Fransa'da doğmakta olan aynı disiplinlere, ama aynı zamanda beşeri coğrafya ve antropolojiye- yöneldikleri yüzyılın dönümünde, Alman tarih mesleği, neredeyse son ferdine değin, böylesi yeniliklere karşı direndi. Almanya'da toplumsal tarih büyük ölçüde, İngilizce konuşulan ülkelerde ya da Avusturya'da olduğundan çok daha güçlü bir biçimde tarihe odaklanan, ekonomi bölümlerine hapsedildi. Toplumsal tarihe ve sosyal bilimlere yönelik bu muhalefet, eğitimlerini ve siyasal toplumsallaşmalarını 1914'ten önce gerçekleştirmiş olan tarihçilerin Hohenzollern monarşisine nostalji duydukları Weimar Cumhuriyeti'nde de varlığını korudu ve 1960'lara değin sürdü.[2]

1960'ların Batı Almanya'sında, Weimar Cumhuriyeti'nin sonlarına doğru, hatta 1933'ten sonra doğmuş, ama 1945'ten sonra akademik eğitim görmüş daha genç bir tarihçiler kuşağında başlayan sosyal bilimlere yönelik yeğin ilgi, onların Alman geçmişi ile eleştirel olarak yüzleşmekte-

2 Bkz. Berndt Faulenbach, *Ideologie des deutschen Weges: Die deutsche Geschicte in der Historiographie zwischen Kaisserreich und Nationalsozialismus*, Münih, 1980.

ki hevesleri ve demokratik bir topluma olan bağlılıkları ile sıkı sıkıya ilişkiliydi. Onlara göre, bütün barbarlığıyla birlikte Nazi diktatörlüğünün nasıl mümkün olabildiği, modern Alman tarihinin anlaşılması açısından merkezi bir önem taşıyordu. *Annales* geleneğindeki tarihçilerin, çok sık olarak siyaseti dışarda bırakarak modern-öncesi, sanayi-öncesi bir dünyayı ele almayı tercih ettiği Fransa'nın tersine, yeni Alman toplumsal tarihçiler kuşağı siyaseti çalışmalarının merkezine yerleştirdiler; ne var ki, daha önceki meslektaşlarından farklı olarak siyaseti toplumsal güçler ve modernizasyon sorunlarıyla yakından ilişkilendirdiler. Bunun yanı sıra, Max Weber'in siyaset sosyolojisinden ve Weber aracılığıyla Marx'tan derinlemesine etkilenen bir sosyal bilim geleneği içinde çalıştılar; siyaset ile toplumun karşılıklı yakın ilişkisine duyarlı oldular.

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Alman geçmişinin eleştirel tartışmaları konusunda önemli bir başlangıç noktası oluşturan, Fritz Fischer'in *Germany's War Aims in the First War* (1. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Savaş Hedefleri)[3] adlı eseri 1961'de yayımlandı. Fritz Fischer (1908 doğumludur), Weimar Cumhuriyeti'nde eğitim görmüş, geleneksel tarihsel ilgilere sahip daha önceki kuşağa mensup bir tarihçiydi. Aslına bakılırsa, genç bir araştırmacı iken Walter Frank'ın *Nazi Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands*'ı[4] için yazmıştı. Gelgelelim, Fischer'in kitabı modern Alman tarihinin geleneksel yorumundan köklü bir kopuşu temsil ediyordu. Hükümet kaynaklarına dayanması açısından geleneksel bir metodolojisi vardı, ama çıkardığı sonuçlar öyle değildi. Bu kaynaklara dayanarak, Fischer, 1914 yazında İmparatorluk hükümetinin bir engelleme savaşı riskine bilinçli olarak girdiği sonucuna vardı. Hükümet, Alman siyasal ve ekonomik hegemonyasının Avrupa'nın büyük bölümüne, özellikle de Doğu'ya genişlemesini ve büyük bir sömürge gücü olarak Büyük Britanya ve Fransa'yla aynı düzeye çıkmasını destekleyen, sanayi ve tarımdan işçi sendikalarına varıncaya değin, bütün ekonomik çıkar grupları arasında oluşan geniş bir mutabakata boyun eğmişti. Fischer, ekonomik baskı grupları ile siyasal önderlik arasındaki yakın etkileşim iddiasını kanıtlamak için, araştırma alanının kendisinin karar mekanizmaları üzerine arşivde gerçekleştirdiği çalışmadan daha geniş tutulması ve bu kararların alındığı yapısal çerçevenin daha geniş bir biçimde incelenmesi gerektiğini fark etti. Wilhelm döneminden Nazi dönemine değin Alman genişlemeci politikalarının sürekliliği sorusunu sordu; bu soru da, yeni bir soruyu doğur-

3 Fritz Fischer, *Germany's War Aims in the First War*, New York, 1967.

4 Bu enstitünün bir tarihi için, bkz. Helmut Heiber, *Walter Frank und sein Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands*, Stuttgart, 1966.

du: Alman emperyalizmi ne ölçüde, geçmişleri 19. yüzyıla uzanan Alman kurumları çerçevesi içinde anlaşılmalıdır?

Bu soruları soran tek kişi Fischer değildi. Kariyerlerine Weimar Cumhuriyeti'nde başlamış ve 1933'te göç etmek zorunda bırakılmış olan Arthur Rosenberg, Hans Rosenberg ve Hajo Holborn gibi tarihçiler de aynı soruları daha önce sormuşlardı. 1960'larda bu soruları daha genç bir kuşak devraldı. Eckart Kehr'in geç Weimar dönemindeki makalelerinin[5] Hans Ulrich Wehler tarafından 1965'te yayımlanması ve Kehr'in ilk olarak 1930'da yayımlanan doktora tezi *Schlachtflottenbau und Parteipolitik 1894-1901: Versuch eines Querschintts durch die innenpolitischen, sozialen und ideologischen Voraussetzungen des deutschen Imperialismus*'un[6] 1966'da yeniden basımı onların tartışmaları açısından önem taşıdı. Kehr, doktora tezinde, İmparatorluk hükümetinin 1890'larda denizcilik yarışına katılma kararının ulusal güvenlik kaygıları ile değil, demokratikleşmeye ve toplumsal reformlara karşı sınai ve tarımsal seçkinlerin iktidarlarının temelini korumak peşindeki iç siyasal ve toplumsal baskılarla teşvik edildiğini ileri sürmüştü. Gerek Kehr, gerek Wehler, Alman sanayileşmesinin İmparatorluk Almanya'sının otoriter çerçevesi tarafından biçimlendirildiğini düşünüyorlardı; bu çerçeve içinde, daha eski bir sanayi-öncesi topluma ve kültüre ait değerler ve idealler de yer alıyordu. Buradan, 1. Dünya Savaşı'na yol açan Alman siyasasının, ekonomik ve toplumsal modernizasyonla siyasal geri kalmışlık arasındaki çelişkilerin sonucu olduğu kanısına vardılar.

Hem Kehr, hem de Wehler için tarih araştırmaları Alman ulusal geçmişini eleştirel olarak incelemenin bir aracıydı. Wehler, bir "Tarihsel Sosyal Bilim"in temellerini atmaya çalıştığı 1960'ların sonu ve 1970'lerdeki yazılarında, Frankfurt Okulu'nun (Max Horkheimer ve Theodor Adorno) Marx'a borçlu olduğu, ama Marksist öğretinin spekülatif ve otoriteryen yönlerinden kurtulmuş "Eleştiri Kuramı" ile yakından bağlantılı bir sosyal bilim kavramı geliştirdi. Wehler, Max Weber'in sosyal bilim araştırmasında değer yargılarından arınmak zorunluluğuna meydan okudu; zaten son derece siyasallaşmış bir araştırmacı olarak Weber'in kendisinin de uygulamada çiğnediği bir önermeydi bu. Gerçi Wehler, Kehr'in tersine, Marx'la arasına belirgin bir biçimde mesafe koymuş olsa da, Alman toplumunun gelişmesini belirleyen niteliğin, yapısal ve toplumsal eşitsizliklerin kalıcılığı olduğunu kabul ediyordu. Bununla birlikte, Kehr gibi, o da Marx'ın ekonomik güçlerin başat rolü kavramını yadsıyordu; bunun yerine, her

---

5 Eckart Kehr, *Der Primat der Innenpolitik*, Hans-Ulrich Wehler (ed.), Berlin, 1965.

6 Eckart Kehr, *Schlachtflottenbau und Parteipolitik 1894-1901*, Berlin, 1930, 1966.

toplumu belirleyen etkileşim halindeki üç güç olarak, Weberci "siyaset [*Herrschaft*], ekonomi ve kültür" anlayışını koymuştu.[7]

1960'larda Batılı tarihyazımında hüküm süren modernite eleştirisi ile keskin bir karşıtlık içinde, Wehler modernizasyon sürecini önü alınamaz ve olumlu olarak değerlendiriyordu; modernizasyon konusunda, bu sürecin çelişkili niteliklerinin tamamen farkında olan Weber'den çok daha umutluydu. Wehler'e göre, modern Alman tarihinin korkunç yıkımlara yol açan akışının kökleri, Almanya'nın tamamlanmamış modernizasyonundaydı. Dolayısıyla, Alman tarihinin akışına ilişkin değerlendirmesinin, "Alman toplumunun ilerleyen ekonomik modernizasyonuna, toplumsal ilişkiler ve siyasetteki bir modernizasyonunun da eşlik etmesi gerektiği" varsayımına dayandığına işaret etmiş oluyordu. "Sürekli teknolojik devrim ve sanayileşme, yasal olarak özgür ve siyasal olarak sorumlu, kendi kararlarını kendisi vermeye muktedir yurttaşlardan oluşan bir toplumun oluşumu yönündeki gelişmeyi beraberinde getirmeliydi", ama Alman örneğinde böyle olmadığı ortadaydı.[8]

Moderniteye doğru böyle bir "ayrı [Alman] yolu" (*Sonderweg*) kavramı şiddetle eleştirildi;[9] çünkü eleştirmenlerinin gözünde, bu kavram genelde Batı'nın ve özelde Almanya'nın siyasal ve toplumsal gelişmesini aşırı basitleştirmekle kalmayıp, moderniteye giden tek bir yol olmadığını da anlayamıyordu. Gelgelelim, Wehler'in modernizasyon kavrayışındaki hayati unsur, onun siyasal mesajından, Alman otokratik geleneklerine itirazından ve Batı Almanya'nın 1945'ten sonra Batı'nın demokratik mirasını ve özellikle de kapsamlı bir toplumsal sorumluluk anlayışıyla siyasal demokrasiyi birleştiren bir sosyal demokrasi varsayımını benimsemesini önermesinden oluşur.

Wehler'in ve "Bielefeld Okulu" adı verilen -gerçekte bir okul olmayıp, birkaçı Bielefeld Üniversitesi'nde bulunan benzer zihniyetli tarihçilerden oluşan- çevredeki, kendisine yakın toplumsal tarihçilerin araştırmaları iki temel varsayımdan yola çıkar. İlki, tarihin bir sosyal bilim biçimini benimsemesi gerektiğidir; ama bunun, Amerikan geleneğindeki davranışsal sosyal bilimlerin tersine, topluma, toplumsal değişimle bağlantılı açıkça for-

---

7 Bkz. Wehler, "Einleitung", *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, c. 1, Münih, 1987- , s. 6-31. Tasarlanan dört cildin üçü yayımlanmıştır.

8 Hans Ulrich Wehler, *Das Deutsche Kaiserreich*, Göttingen, 1973, s. 17. İngilizcesi: *The German Empire, 1871-1918*, Leamington Spa, 1985.

9 Bkz. Geoff Eley ve David Blackbourn, *The Peculiarities of German History: Bourgeois Culture in 19th-Century Germany*, Oxford, 1984; ayrıca Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, Münih, 1983 ve *Deutsche Geschichte 1866-1918*, 2 c., Münih, 1993.

müle edilmiş sorularla yaklaşan, Wehler'in verdiği adla,[10] tarihsel bir sosyal bilim (*Historische Sozialwissenschaft*) olması gerekir. İkincisi, bilimsel araştırma ile toplumsal uygulama arasında yakın bir bağlantı vardır. Wehler'in tarihsel sosyal bilim anlayışı, bir toplumu ve ekonomik olduğu kadar siyasal ve sosyokültürel etkenlerle de belirlenen bir çağı bir bütün halinde anlamayı mümkün kılan Marx'a ait toplumsal formasyonlar kavramının Weber tarafından yapılan genişletilmesini olduğu gibi kabul eder. Dahası, Marx'ın Batı tarihinin tarihöncesi köklerinden itibaren sürekli, üniter bir süreç olarak anlaşılabileceği varsayımını da kabul eder. Toplumsal tarih, ya da Wehler'in kullanmayı tercih ettiği adla, tarihsel sosyal bilim, böylelikle toplumsal, siyasal, ekonomik etkenlerin yanı sıra, en geniş anlamıyla sosyokültürel ve entelektüel görüngüleri de kuşatır. Tarih araştırmalarının merkezi teması, toplumsal yapıların tedrici dönüşümüdür.

Bununla birlikte Wehler, tarihçinin siyasal bir sorumluluğu olduğuna da inanır. Bu sorumluluğu, Max Horkheimer ve daha yakın zamanda Jürgen Habermas tarafından yorumlandığı şekliyle, Eleştiri Kuramı kategorileri aracılığıyla görür; yani ona göre bu sorumluluk, insanların kendi kaderlerini biçimlendirmeye katılabilen özerk varlıklar olarak onurlu bir şekilde yaşamasına olanak veren, akla uygun (*vernünftig*), insanca çizgilerde örgütlenecek bir toplumun oluşumuna entelektüel çabalarımızı yönelt- 71
meyi gerektirir. Aydınlanma'daki kökleriyle birlikte bu ideal, Wehler için, geçmiş ve günümüz toplumlarının eleştirel incelemesinde bir ölçüt olarak hizmet eder. Dolayısıyla Wehler'in modernizasyon fikri temelinde kuralcıdır: Tarih, yalnız bir sosyal bilim olmakla kalmayıp, eleştirel bir sosyal bilim de olmalıdır. Bu düşünce, modernizasyonu sürekli bir dönüşüm süreci olarak onaylar; bu süreçte bilim ve teknoloji, bir toplumun üyeleri arasında gittikçe artan özgürlük, siyasal olgunluk ve sorumluluk ile el ele gelişir. Wehler'e göre, Alman toplumsal tarihçilerinin ana hedefi, modernizasyonun Almanya'da neden öteki Batı Avrupa ülkelerinde ya da Kuzey Amerika'da olduğundan farklı bir şekilde ortaya çıkarak 1933'ten 1945'e kadar süren dönemin korkunç sonuçlarına yol açtığını sormak olmalıdır.

Böylelikle, sanayi toplumunu sosyal demokrasi ile birleştiren modern bir toplumun değerleri Batı'da yaygın bir biçimde dikkatle irdelenirken, aynı değerler Federal Almanya'da daha genç tarihçilerin hatırı sayılır bir bölümü tarafından geniş ölçüde onaylanıyordu; bunun nedenleri onların son dönem Alman geçmişini algılayış biçimleriyle yakından ilişkiliydi. Bu algılama, Alman tarih mesleğinin ulusal tarihine bakma ve onu yazma

10 Bkz. Hans Ulrich Wehler, *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung*, Göttingen, 1980.

yöntemleriyle eleştirel bir yüzleşmeyi gerektiriyordu.[11] Alman tarihine ve siyasetine geleneksel yaklaşımları temsil eden tarihçiler, 1950'lerde Alman üniversitelerine hâlâ egemen durumdaydı; ancak, 1960'larda onların emekli olmaları ve Alman üniversitelerindeki genişleme sürecinin 1970'lerin başlarına değin sürmesi sonucu, gelenekçi tarihçilerin tekeli kırıldı.[12] 1971'de Bielefeld Üniversitesi'nde, disiplinler arası araştırmalara özel bir önem veren Disiplinler Arası Araştırma Merkezi kuruldu. Wehler, 1971'de burada tarih profesörlüğüne getirildi ve 1972'de Jürgen Kocka da ona katıldı. Böylelikle eleştirel toplumsal tarih, güvenilir bir kurumsal temel bulmuş oldu. 1972'de, "Tarih Biliminde Eleştirel Araştırmalar" adıyla bir monografi dizisi başlatıldı; bugün yüzü aşkın kitap yayımlamış olan bu diziyi, 1975'te *Geschichte und Gesellschaft* (Tarih ve Toplum) dergisi[13] izledi; bu dergi günümüzün Alman bilimsel çevrelerinde, Fransa'da *Annales*, Büyük Britanya'da da *Past and Present*'ın sahip oldukları konuma benzer bir yer işgal etmeye başladı.

Annales araştırmalarının çoğunluğunun ve *Past and Present*'inkinin de büyük bölümünün tersine, *Geschichte und Gesellschaft* ile "Eleştirel Araştırmalar" dizisinin odağını, ortaçağ ya da erken modern çağ değil, modern sanayi toplumlarındaki dönüşüm süreci oluşturmaktaydı. Dahası, diğer bir önemli ilgi odağı da, siyaset ve toplum arasındaki etkileşimdi. Yeni Alman toplumsal tarihi nicel yöntemleri kullanmaya hazır gibiydi, ama bu konuda Amerikalıların "New Social History"sinden, ya da Fransızların "*histoire sérielle*"inden daha temkinli davranıyordu. Almanya'da Tarihsel Sosyal Bilim'in entelektüel öncüleri, Amerikan sosyal bilimcileri ya da Fransız *Annales* tarihçileri değil, Almanlar oldu: Max Weber aracılığıyla Marx ile Max Weber'in kendisi; yukarıda değindiğimiz Weimar Cumhuriyeti'nde çalışan ve 1933'den sonra Almanya'yı terk etmeye zorlanmış olan tarihçiler -bir Marksist olan Arthur Rosenberg, Friedrich Meinecke'nin öğrencileri Hans Rosenberg ve Hajo Holborn; Rockefeller bursuyla Birleşik Devletler'de bulunduğu sırada, Mart 1933'te otuz yaşındayken ölen Eckart Kehr; son olarak da, Frankfurt Okulu'nun sosyolog-düşünürleri, özellikle de Max Horkheimer. Bu etkiler Bielefeld tarihçilerine, Fransa ya da Birleşik Devletler'deki tarihsel ve sosyolojik araştırma-

---

11 Bkz. Georg G. Iggers, *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*, 2. bas., Middletown, Conn., 1983.

12 Bkz. Georg G. Iggers, *The Social History of Politics: Critical Perspectives in West German Historical Writing Since 1945*, Leamington Spa, 1985, özellikle "Giriş", s. 1-48.

13 Derginin altbaşlığı *Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*'dir. (Tarihsel Sosyal Bilim Dergisi)..

ların ana eğilimlerinden çok farklı bir renk verdi ve siyasal bir kültürü biçimlendiren düşünceler ve değerler üzerinde çok daha büyük bir yoğunlaşmaya neden oldu. Bunun yanı sıra, yeni tarihçilerin görgül çözümlemelerinin gerek eki, gerek ayrılmaz parçası olarak, yorumsal yaklaşımları vurgulamayı da teşvik etti.

Wehler, kuramsal ifadelerinin, bir toplumu tanımlarken, kültüre ekonomi ve siyasete denk bir yer tahsis etmesine ve kendisinin de kültürü, antropolojik anlamda, bir simgesel etkileşimler kompleksi olarak yorumlamasına karşın, gene de tarihin kültürel yönünü ihmal etmekle suçlanmıştır. Eleştirmenler, onun toplumsal tarihinde bireylerin aşırı kapsamlı yapılar içinde gözden yitip gittiği ve kültürün yalnızca kiliseler, okullar, üniversiteler ve öteki resmi kurumlar gibi kurumsallaşmış biçimleriyle ele alındığı yorumunu yapmaktadırlar. Gündelik yaşam biçimlerine gerçekte pek az dikkat gösterdiği söylenmektedir. Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*'sinde, kadınların durumunu büyük ölçüde onların hukuki ve ekonomik konumları açısından ele alır. Aslına bakılırsa, Wehler'in kadınlara ve gündelik yaşama Thomas Nipperdey'den daha az yer ayırdığı doğrudur; Nipperdey, 1800-1918 yıllarını kapsayan 3 ciltlik Alman Tarihi'nde,[14] bir yandan anlatısal bir siyasal tarihe dönüş yaparken, öte yandan da cinsiyet konusu da dahil olmak üzere, gündelik yaşama ilişkin geniş bölümlere eserinde yer verir.

Jürgen Kocka toplumsal tarihe ya da tarihsel sosyal bilime eleştirel, kuramsal yaklaşımın önde gelen uygulayıcılarından biri olarak 1970'lerde sivrildi. Daha 1969'daki doktora tezinde toplumsal değişim çözümlemesine kuramsal modelleri uygulamıştı.[15] Dev elektrik şirketi Siemens örneğini, 1847'de kuruluşundan 1. Dünya Savaşı'nın patlak verişine değin ele alan Kocka, özel sektörde büyük bir beyaz yakalılar kitlesinin doğuşunda, Weber'in ideal bürokrasi tipinin uygulanabilirliğini sınamaya çalışmıştı. Bu çalışmasında ve daha sonraları yaptığı, Alman işçilerinin Nasyonal Sosyalizme karşı zaafını incelediği, 1890 ve 1940 arasında Almanya ve Amerika'da beyaz yakalı ücretlilere ilişkin karşılaştırmalı çalışmasında,[16] Kocka, nesnel yapılar ve süreçlerin, bunlara katılanların siyasal bilincine olan etki-

---

14 Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, Münih, 1983 ve *Deutsche Geschichte 1866-1918*, 2 c., Münih, 1990-92.

15 *Unternehmensverwaltung und Angestelltenschaft am Beispiel Siemens 1847-1914: Zum Verhältnis von Kapitalismus und Bürokratie in der deutschen Industrialisierung*, Stuttgart, 1969.

16 Jürgen Kocka, *White Collar Workers in America: A Social-Political History in International Perspective*, Londra, 1980.

sinin ötesine geçme girişiminde bulundu. Bunu izleyen araştırmalarında, işçi sınıfının oluşumunu, daha sonra ele alacağımız E. P. Thompson'ınkinden çok farklı bir bakış açısından ele aldı. Kocka'ya göre, modern bir işçi sınıfının oluşumundaki temel güçler ekonomik ve yapısal olmayı sürdürüyordu. Bir modernizasyon kavramı ile çalışan Kocka, 19. yüzyılda sınıf oluşumu üzerine muazzam eserinde (1990),[17] modern işçi sınıflarının gelişimini, ücretli emeğin kapitalist koşullar altındaki sanayileşme sürecinin bir parçası olarak gerçekleştirdiği yarma harekâtının bir sonucu olarak açıklıyordu. Kocka'nın çalışmasına koşut olarak, öteki Alman toplumsal tarihçileri dikkatlerini gittikçe artan bir biçimde bu sanayileşme sürecine eşlik eden toplumsal koşullara çevirdi.

Wehler'in yapıtlarının görgül toplumsal tarih değil, birer sentez çalışması, toplumla ilgili tarih (*Gesellschaftsgeschichte*) olmayı amaçladığını göz önünde bulundurmak gerekir. Ne var ki, Wehler'in eleştirel nitelikteki toplumsal tarih kavrayışı, toplumsal tarihte bir sürü görgül araştırmanın ortaya çıkmasını teşvik etti; bu araştırmalar zanaatkârlar, sanayi işçileri, beyaz yakalı işçiler ile burjuva sınıfları arasındaki toplumsal tabakalaşmayı yaratan bir sanayileşme süreci ve onun sonuçları üzerinde yoğunlaşıyordu. Almanya'da sanayileşmenin sonuçlarına yönelik ilgi yeni değildi. 1957'de Heidelberg'de Werner Conze tarafından kurulan, bugün bile genç eleştirel toplumsal tarihçilerin birçoğunu çeken ve yaptıkları çalışmaların çoğunu yayımlayan etkin bir örgütlenme olan Modern Toplumsal Tarih Çalışma Çevresi'nin de merkezî temasını oluşturmuştu. Bu eleştirel toplumsal tarihçilerin daha önceki araştırmalara yaptıkları katkı, Alman siyasal bağlamında sanayileşmeye eşlik eden toplumsal dönüşüm süreçlerini açıklamak konusunda, kurama daha çok önem vermeleri oldu.

1970'ler ve 1980'lerde Almanya'nın yanı sıra, genel olarak Batılı ülkeler ve bir süre sonra da Doğu Avrupa'da toplumsal tarihin büyük bir bölümü, vurgusunu ekonomik etkenlerden kültüre kaydırdı. Almanya'da işçi sınıfı tarihi, 1950'lerden itibaren, Batı Avrupa'nın başka yerlerinde ve Kuzey Amerika'da olduğu gibi, çeşitli aşamalarla ilerledi. Werner Conze'nin Çalışma Çevresi'nin ilk çalışmaları özellikle, sanayileşme sürecinde ortaya çıkan işçi hareketlerinin 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başı Almanya'sının siyasal kültüründeki rolü ile bu hareketlerin ulusal bir mutabakat ile bütünleşme ya da bütünleşmeme meselesinde odaklandı.

---

17 Çok yakın zamanlarda, *Weder Stand noch Klasse: Unterschichten um 1800,* Bonn, 1990, birçok ciltten oluşacak *Geschichte der Arbeiter und der Arbeiterbewegung seit dem Ende des 18. Jahrhunderts* adlı bir çalışmanın ilk cildi olarak çıktı.

Dieter Langewiesche[18], Franz-Josef Brüggemeier[19] ve Klaus Tenfelde[20] tarafından yapılan, işçi sınıfının yaşam koşullarına ilişkin çalışmalarda, siyaset odak noktasından arka plana kayar. Bu araştırmalar, gerek Thompson'ın işçi sınıfına kültürelci yaklaşımından, gerek Michelle Perrot'nun[21] ve William Sewell'in[22] işçi sınıfı protestolarının simgesel ve ritüel yönlerine ilişkin incelemelerindeki daha belirgin antropolojik perspektiften farklılık gösterirler. Langewiesche, Brüggemeier ve Tenfelde'nin temel kaynakları edebi, sanatsal ya da folklorik olmaktan çok, katı görgül veriler olmayı sürdürür. Araştırma çerçevesi, sanayileşme süreci ile birlikte onu izleyen proleter sınıfın oluşumudur. Her üçü de Ruhr vadisindeki madencilere odaklanır ve madenlerdeki iş koşullarının dönüşümü, bir işçi sınıfının (çoğunlukla Polonyalı göçmenler arasında) toplanmasını, işçiler ve işverenler arasındaki ilişkiler ile toplumsal ve ekonomik çatışmayı titizlikle betimler. Özgül olarak, Brüggemeier, toplumsal koşulları etkilediği ölçüde -sözgelimi, sefalet içindeki bir toplulukta, gecelik kiracıların aile yaşamları üzerindeki etkisi gibi- barınma koşullarını inceler. Sınai hastalıklar dikkatle ayrıntılandırılır. Ne ki, bu işçiler sadece kurban değildi; zaman zaman defalarca baş gösteren acılı grevlerle, ama daha sık olarak, hiç de iyi karşılanmadıkları eski pahalı tavernaların yerini alan -çoğunlukla polisin hoşgörüyle bakmadığı- teklifsiz meyhaneler (*Schnapskasinos*) gibi daha az gösterişli yollarla olmak üzere pek çok yoldan tepki gösterdiler ve kendilerini savundular. Köklerini Polonyalı yaşam tarzından ve dindarlığından alan bir etnik kültür, bu işçilerin birçoğunu, yalnız çalışma yerinde değil, aynı zamanda boş zamanlarında da Alman meslekdaşlarından ayırdı ve bu yüzden grev eylemlerindeki dayanışmayı yıpratıp zayıflattı.

Brüggemeier, önce, siyasal yapılar, Alman İmparatorluğu'nun otoriter yönleri ve siyasal ve kültürel olarak başat değerler ve ahlak kurallarına yöneltilen tehditten yerleşik sınıfların duydukları korku çerçevesi içinde gündelik kültürü inceleyerek, isimsiz kalabalıkları etkileyen koşulları ele alır. Ardından, madencilerin bireysel yaşamöykülerine dönerek, onların umut-

---

18 Dieter Langewiesche ve Klaus Schenhorn (ed.), *Arbeiter in Deutschland: Studien zur Lebensweise der Arbeiterschaft im Zeitalter der Industrialisierung*, Paderborn, 1981.

19 Franz-Josef Brüggemeier, *Leben vor Ort. Ruhrbergleute und Ruhrbergbau 1889-1919*, Münih, 1983. Çevre üzerine, bkz. aynı yazar, *Blauer Himmel über der Ruhr: Geschichte der Umwelt im Ruhrgebier, 1840-1990*, Essen, 1992.

20 Bkz. örn. Klaus Tenfelde ve Gerald D. Feldmann (ed.), *Workers, Owners, and Politics in Coal Mining: An International Comparison of Industrial Relations*, New York, 1990.

21 Michelle Perrot, *Workers on Strike: France, 1871-1890*, New York, 1987.

22 Bkz. aşağıda s. 132-33.

larını ve düşlerini yeniden canlandırmaya çalışır. Bu düşler kimi zaman basit giysiler satın almaktan ibarettir; öyle ki, bir çift ayakkabı bile bir statü ve saygınlık simgesi olabilir. Dolayısıyla, Weber'in kullandığı anlamda "onur" ya da Bourdieu'nün deyişiyle "simgesel sermaye," saygınlık duygusu sürekli saldırı altında olan alçakgönüllü erkeklerin kendilerini tanımlamasında yerini alır. Burada "erkekler" terimini kullanıyorum, çünkü Brüggemeier'in betimlediği dünya işgücünün büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bir dünyadır. Arka plandaki kadınlar işverenlerin ekonomik hesaplarının yalnızca küçük bir kısmını oluştururlar. Kadınlar gecelik kiracılar için, yaptıkları işe karşılık kayda değer hiçbir ücret almaksızın, ucuz barınma imkânı sağlarlar. Bununla birlikte, onlar olmadan kimliksiz, kolektif kaderler haline gelebilecek anlatılara yaşamöyküleriyle insani bir çehre kazandırır ve sözlü tarihi yürütmek için gereken dürtüyü verirler. Bu anlamda Lutz Niethammer ve arkadaşları, 1930'larda Ruhr maden bölgesinde yaşamış olan erkek işçiler ve eşleriyle derinlemesine görüşmeler yaptılar.[23] Bu görüşmelerde asıl sorun, olanın değil, insanların hatırladıklarının yeniden canlandırılmasıdır. Önemli olan, bu anıların doğru olup olmadığı değil, bunların söz konusu erkek ve kadınların geçmişlerini hatırlama tarzını yansıtıyor olmalarıdır.

İşçi sınıfı hareketi tarihinden, bireylerin yaşam deneyimleri üzerine odaklanan bir sosyal emek tarihine doğru yönelme hareketi, Batı Alman bilimsel araştırmacılığına özgü değildir. Bu hareket, yalnız Batı'daki başka ülkelerde değil, bu yöne dönüşleri daha yavaş gerçekleşmiş olan sosyalist adı verilen ülkelerdeki genel eğilimlere de yansımıştır. Çelişkili olmakla birlikte, sosyalist Doğu'da yazılan işçi tarihi seçkinci olma eğilimi göstermiş ve örgütlü işçi hareketinin ve sosyal demokrat hareketin (ya da 1917'den sonra Komünist Parti'nin) perspektifinden yazılmıştı. Bunun bir örneğini, 1966'da Doğu Berlin'de yayımlanan sekiz ciltlik Alman işçi hareketi tarihi oluşturur.[24] Ama Doğu Almanya'da bile, 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, tarihçiler dikkatlerini emekçi sınıfa mensup kişilerin gündelik yaşamlarına çevirme ihtiyacının farkına vardılar. 1981'de Jürgen Kuczynski beş ciltlik *Geschichte des Alltags des Deutschen Volkes 1600-1945*

---

23 Lutz Niethammer, *Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhrgebiet 1930 bis 1960*, 2 c., Berlin, 1983; Niethammer, Alexander von Plato ve Dorothee Wierling tarafından yürütülen buna koşut bir inceleme, *Die volkseigene Erfahrung: Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz DDR. 30 biogrophische Eröffnungen*, Berlin, 1990.

24 *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung in ocht Bänden*, yayımlayan: Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü, 8 c., Berlin, 1966.

(Alman Halkının Gündelik Yaşamının Tarihi 1600-1945)[25] önsözünde Marksist tarihçilere, Batı'daki sosyalist olmayan tarihçilerin toplumsal tarihlerinden bir şeyler öğrenme çağrısında bulunur. Hartmut Zwahr 1978'de, sınıf üzerine klasik Marksist kavrayışlardan yola çıkarak, sanayileşme ve sınıf oluşumu sürecinin aile bağları ve dostluklar gibi kişiler arası ilişkilere ve toplumsal bilince nasıl yansıdığını inceleyerek, Leipzig proletaryasının oluşumuna ilişkin bir araştırma yayımladı.[26] Özellikle ilginç olan bir bölümde, işçilerin kişisel dosyalarını ve istatistik bürolarının verilerinde yer alan biyografik malzemeleri kullanarak, işçiler arasında vaftiz ana-baba tercihlerini çözümledi. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, Doğu Alman etnologlarından bir grup, yüzyılın başında Berlin'deki işçilerin boş zamanları üzerine inceleme yapmak üzere, Batı Alman ve Avusturyalı bilim insanları ile işbirliğine girişti.[27]

Eleştirel tarihsel sosyal bilimin bir Avusturya varyasyonu, 1971'de toplumsal ve ekonomik tarih profesörü olarak Viyana Üniversitesi'nde göreve başlayan Michael Mitterauer ile çalışma arkadaşları tarafından gerçekleştirilen araştırmada bulunabilir. Mitterauer ve arkadaşları, Bielefeld Okulu'na çok benzer bir tarzda, toplumsal yapılar ve toplumsal süreçler araştırmasını kültür ve yaşam kalıpları ile birleştirmeye çalıştılar. Çalışmalarında aile, cinsellik ve yetişkinlik üzerindeki vurgu, Alman meslektaşlarınınkinden çok daha yoğundur. Bununla birlikte, nicel yöntemlerden geniş bir biçimde yararlanırlar ve tarihsel nüfusbilim ve aile oluşumu alanında İngiliz ve Fransız araştırmalarına daha açık bir tutum sergilerler. Ne ki, İngiltere'de Nüfus Tarihi ve Toplumsal Yapı için Cambridge Grubu ile Fransa'da Louis Henry'nin etrafında toplanan tarihsel nüfusbilimciler grubu gibi çevreler tarafından yürütülen araştırmalar, ağırlıklı olarak modern-öncesi ve sanayi-öncesi toplumlar üzerinde dururken, Viyana grubu, çok daha geniş bir biçimde, sanayileşen ve modernleşen toplumun ortasında aile tarihi ile ergenlik ve cinsellik sorunlarına odaklanır. Hatırı sayılır bir dikkat de sözlü tarihe ve bireysel yaşamöykülerinin yeniden kurulmasına yöneltilmektedir.

---

25 Jürgen Kuzsynski, *Geschichte des Alltags des Deutshen Valkes 1600-1945,* Berlin, 1981-82. 1980'lerde Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde toplumsal tarih üzerine bir tartışma için, bkz. Georg G. Iggers (ed.), *Marxist Historiography in Transformation: East German Social History in the 1980s,* New York, 1991, özellikle giriş bölümü. Bu kitap, Kuczynski'nin *Alltagsgeschichte*'ye yazdığı girişten bir bölüm de dahil olmak üzere, 1980'lerdeki Doğu Alman yazılarından bir seçme içermektedir.

26 Hartmut Zwahr, *Zur Konstituierung des Proletariats als Klasse: Strukturuntersuchungen über das Leipziger Proletariat während der industriellen Revolution,* Berlin, 1978.

27 Bkz. Georg G. Iggers, *Marxist Historiography in Transformation.*

Emek tarihindeki gelişmenin koşutlarına kadınların tarihinde de rastlanır. Büyük Britanya, Birleşik Devletler, Fransa, Almanya ve başka yerlerde kadınların tarihi de 20. yüzyılın başında örgütlü kadınların ve daha da özel olarak kadınlara oy hakkı hareketinin tarihi olarak başladı. 1960'larda ve 1970'lerde kadınların tarihinin en büyük ilgi alanlarından biri endüstrileşme sürecinde kadınların rolüydü. Ardından, kadınların yaşamlarının varoluşsal yönlerine gitgide daha büyük bir dikkat yöneltildi. Bu son alan, daha sonra da tartışacağımız gibi, sosyal bilimlerin kavram ve yöntemlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirdi.[28] Tarihsel sosyal bilimlerin bu kavram ve yöntemlerini, tek tek kadınların yaşam deneyimlerinin analizi ile birleştirmeye yönelik ilginç bir girişim, Dorothee Wierling'in yaptığı ve 1987'de yayımlanan, yüzyıl başında büyücek Alman kentlerinin orta sınıf evlerindeki kadın hizmetçilere ilişkin araştırmasıdır.[29] Burada, hizmetçilik mesleği, sanayileşmeye ve modernizasyona doğru değişime uğrayan bir toplumun görüngülerinden biri olarak ele alınır. Bu geçiş sırasında, hizmetçiler bir "burjuva" yaşam tarzının oluşumunda önemli bir rol oynadılar; onlar olmaksızın, bu yaşam tarzı mümkün olamazdı. Aynı zamanda, hizmetçiler, orta sınıf değerlerini özümsediler ve bunları daha sonra evlilik yoluyla girdikleri işçi sınıfına aktardılar. Wierling'in araştırması, çok geniş bir nicel veriler topluluğuna dayanır; bununla birlikte, otobiyografik malzemeyi, mektupları kullanmak ve mümkün olduğu zaman da görüşmeler yapmak yoluyla, yaşadıkları ve hatırladıkları şekliyle, hizmetçilerin yaşam durumlarının nitel yönlerini yeniden yakalamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, Alman tarihsel sosyal bilim geleneğinin içinde kalırken, aynı zamanda onun ötesine de geçer.

---

28 Bkz. Joan W. Scott, "Women's History," Peter Burke, *New Perspectives on Historical Writing* içinde, State College, Penna., 1991, s. 42-66.

29 Dorothee Wierling, *Mädchen für alles: Arbeitstag und Lebensgeschichte städtischer Dienstmädchern um die Jahrhundertwende,* Berlin, 1987.

YEDİNCİ BÖLÜM

MARKSİST TARİH BİLİMİ: TARİHSEL MATERYALİZMDEN ELEŞTİREL ANTROPOLOJİYE

Marksist tarihyazımı ve Marksist düşünce, kendilerini Marksist ya da Marksist-Leninist düşüncelerin somutlaşması olarak gören Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki uydu devletlerinin çöküşünün ardından, genellikle güvenilirliğinin ve saygınlığının büyük bir bölümünü yitirmiş durumdadır. Gelgelelim, bu olayların Marksist düşüncenin bunalımındaki sorumluluk derecesinin abartılmaması gerekir. Uluslararası komünist partilerin resmi Marksist felsefesi, çöküşten uzun bir süre önce itibarını yitirmişti. Bu Marksizm biçimi ile Doğu bloku dışında parti kısıtlamalarından bağımsız olarak gelişen Marksist düşünceyi birbirinden ayırmamız gerekiyor. Batılı Marksizm adı verilen düşünce de, özellikle 1960'ların öğrenci ayaklanmalarından sonra bir bunalım yaşamışsa da, bu bunalımın nedenleri farklıydı. Marksist düşünceler, modern kapitalist toplumlara ve modern kültüre yöneltilen eleştiriye katkıda bulundu ve bu eleştiri geniş bir kamuoyu tarafından ciddiye alındı. Ne ki, bu eleştirel Marksizm de güvenilirliğini büyük ölçüde yitirdi, çünkü onun dayandığı varsayımlar da 19. yüzyıla fazlasıyla kök salmış ve sanayi sonrası çağa hitap edebilme özelliğini yitirmişti.

Bununla birlikte, Marksizmin modern tarih bilimine katkısının hafife alınmaması gerekir. Marx olmaksızın, kendisini hem Marx'a muhalefetiyle, hem de Max Weber'in çalışmalarıyla tanımlayan modern sosyal bilim kuramının büyük bir bölümü düşünülemezdi bile. Hiç kuşku yok ki, Marksizmi bütünleşmiş bir hareket olarak göremeyiz. Bir yanda Marx'ın

ve Engels'in öğretileri, diğer yanda da onları takiben bu öğretilere ilişkin bir buçuk yüzyıl süresince yapılan farklı yorumlar vardır. Ve göreceğimiz gibi, Marx'ın kendi doktrini belirsizlikler ve muğlaklıklarla doludur. Marx son derece dogmatikti, ama kesinlikle çok sistemli ya da tutarlı bir düşünür değildi. Dolayısıyla, çalışmalarını ne kendisinin, ne izleyicilerinin uzlaştırmayı başarabilecekleri, iki farklı bilim anlayışıyla yürüttü. Bilim görüşlerinden biri, temelde, yaklaşık 1850 ve 1890 arasındaki yılları kapsayan dönemin bilimsel varsayımlarının birçoğunu paylaşan pozitivist, gerçeklik kavrayışında mekanik anlayıştı. Bu bakış açısında iki temel nokta vardı: (1) Nesnel bilimsel bilgi mümkündür, ve (2) bilimsel bilgi kendisini görüngülerin belirli yasalara uygun davranışına ilişkin genel ifadelerde ortaya koyar. Bu bakış, tarih açısından, bir bilim sırasına girebilmek için tarihsel gelişmenin yasalarının keşfi ve formüle edilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Burada Marx, tarihsel gelişim yasasının başat motorunu, köklerini ekonomik eşitsizlikten alan toplumsal çatışma olarak görmesi nedeniyle Thomas Henry Buckle ve Hippolyte Taine gibi diğer pozitivist düşünürlerden ayrılıyordu. Tarihin ardındaki itici güç düşünceler değil, Marx'ın *A Contribution to a Critique of Political Economy*'ye (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı) yazdığı önsözde en özlü biçimde ifade ettiği gibi,[1] üretici güçlerdi. Bu güçler, gelişim süreçleri içinde yol açmış oldukları ve üretici güçlerin tam olarak gelişmesine engel oldukları zaman, karşı çıkıp isyan ettikleri toplumsal koşullarla çatışmaya giriyorlardı. İnsanlık bir doğa yasasının kaçınılmazlığı içinde, göçebe ve avcı bir toplumun ilkel komünizminin ilkel koşullarından ilerleyerek, antik, feodal ve burjuva toplumsal formasyonlar aşamalarından geçip, önceki tüm toplumlarda içkin uzlaşmaz çelişkilerin üstesinden gelineceği bir komünist topluma geçmek zorundaydı. Çağdaşlarının çoğu için olduğu gibi, Marx için de insanlığın ilerleyişinin Batı dünyasında odaklanması, sadece Batı'nın dinamik, Asya ve Afrika'nın durağan olması (ki bu konuda Marx, Hegel'le aynı görüşteydi) anlamlıdır.

Bu bilim ve tarih görüşü, belirgin bir biçimde yalnızca devrimci amaçlarıyla ayrıldığı 19. yüzyıl Batı felsefesinin ana akımları içinde yer almaktadır. Gelgelelim, Marx yaşamı boyunca bunun yanı sıra çok farklı bir gerçeklik ve bilgi kavrayışına da sahip oldu; bu kavrayış, özellikle Sovyet blokunun dışındaki 20. yüzyıl Marksist düşünce ve tarihyazımında önemli bir rol oynayacaktı. Çok sık olarak bu alternatif kavrayışa gönderme yapmak için kullanılan "diyalektik" teriminin de, bir iç çelişkiyi barındırdığından,

---

1 Robert C. Tucker (ed.), *The Marx-Engels Reader* içinde, 2. bas., New York, 1978, s. 3-6.

dikkatle kullanılması gerekir. Diyalektik, bir yandan, bütün gözle görülebilir tezahürlerin sorunsal olduğunu ve daha geniş anlamdaki çatışan güçler bağlamı içinde anlaşılması gerektiğini kabul ettiği için, bilim açısından görüngüsel dünyanın başatlığı şeklindeki pozitivist kavramı yadsır. Marx hem gençlik dönemi olan 1844'te, hem de genellikle Marx'ın olgun döneminin bir ifadesi olarak kabul edilen 1857-58'in *Grundrisse*'si ve 1867'nin *Das Kapital*'inin birinci cildinin ilk bölümünde, ekonomi dünyasının, içinde yer alan ekonomik güçler temelinde anlaşılabileceğine yönelik klasik ekonomi politik varsayımını sorgular ve bunların insani ihtiyaçlar temelinde ölçülmesini talep eder. Genellikle onun tarihsel materyalizmi ile bütünleştirilen maddi güçlerin başatlığını öne sürmenin çok uzağında olan bu diyalektik görüş, Marx'ın materyalist söylemine karşın, maddi güçleri insani güçlerin önüne koyan bir kavrayışı reddeder. Dolayısıyla, sermayenin zorunluluklarını, insanların en derin ihtiyaçlarının ve özlemlerinin önüne koyması yüzünden, ekonomi politiği, ya da daha çok onun çevresinde işleyen ekonomik sistemi yadsır. 1844 elyazmalarındaki[2] yabancılaşmış emek kavramı ile Marx'ın *Das Kapital*'deki, sermaye ekonomi politiğinin, "üretim sürecinin, insan tarafından denetleneceği yerde, insana karşı üstünlük kazandığı bir toplum durumuna" ait olduğuna ilişkin gözlem buradan doğar.[3] Felsefi bir yöntem olarak diyalektik, Sokrates'ten başlayarak, bir argümanda içkin çelişkilere işaret ederek argümanda bir yeniden formülasyon yapmaya zorlayarak ilerleyen ve ardından bu yeni formülasyondaki çelişkileri inceleyerek sürüp giden bir akıl yürütme biçimidir. Bu anlamda, diyalektik yöntem irrasyonelliklere, bu örnekte her toplumsal oluşumda mevcut olan insani onurun çiğneniş biçimlerine bakan eleştirel bir kuramın temeline dönüşür. Ama öte yandan Marx, pozitivizm eleştirisini, yasaların hükmü altında ilerleyen bir sürecin temelde pozitivist kavrayışıyla birleştirir; bu süreç içinde diyalektik, tarihin bir komünist toplum içinde tamamlanmasına yol açacak maddeci bir biçim alır.

Bu dogmatik, temelde pozitivist diyalektik anlayışı, resmi Marksist ya da daha doğrusu, Sovyet blokunun içinde ve dışındaki yerleşik komünist partilerin Marksist-Leninist öğretisinin temeli haline geldi. Leninizm Marksist öğretiye, Marx'ın yazılarında olmayan yeni bir nitelik getirdi. Marx tarihsel sürecin topyekûn yönünün verili olduğunu kabul etmiş, ama bu sürecin alacağı somut biçimlerin siyasal eylemden etkileneceğini de söyleyerek bir özgürlük alanı bırakmıştı. Yine de, devrimler ancak tarihsel gelişimin yolu hazırlamasından sonra ortaya çıkabilirdi. Marx'ın deyişiyle

---

2 Tucker, s. 66-125.

3 Karl Marx, *Capital, A Critique of Political Economy*, New York, 1967, c. I, s. 81.

söylersek: "Hiçbir toplumsal düzen, içinde yer alan bütün üretici güçler gelişmeden önce can vermez."[4] Lenin bu kavramı, partinin merkeziliğini vurgulayan bir iradecilik (*voluntarism*) ile değiştirdi. Bunu, tarihsel araştırma ve yazmanın partinin gündelik stratejilerine tabi kılınması izledi.

Sovyetler Birliği ile Sovyet blokundaki tarihsel araştırmalar hakkındaki basitleştirilmiş imgeye karşı ihtiyatlı olmamız gerekiyor. Sovyet egemenliğindeki tüm devletler, tarihyazımı ve öğretimi üzerinde yüksek bir denetim gerçekleştirmeye ve ondan kendi siyasal amaçları için yararlanmaya çalışan diktatörlüklerdi. Ne ki, bu sisteme eklemlenen devletler arasında ve tek tek devletlerin içinde hatırı sayılır farklılıklar vardı. Resmi doktrin Marksizm-Leninizmdi; bu doktrinin merkezi kesimini tarihsel ve diyalektik materyalizm ile onun sınıf mücadelesi kavramı ile bir toplumsal formasyonun, bir sonraki daha yüksek formasyon tarafından yerinden edilmesi anlayışı oluşturuyordu. Tüm Sovyet bloku ülkelerinde, tarihsel araştırmaların genel çizgilerini Parti Merkez Komitesi ve Parti Kongreleri belirliyordu. Ama bu çerçeve içinde, hatırı sayılır bir çeşitlilik vardı.

Belki, ideolojik denetimlerin farklı bir biçimde işlev gördükleri tarihsel araştırmanın birbirinden farklı, çeşitli alanlarını ayırt edebiliriz. Partinin en çok sevdiği, gerçekte Marx'ın toplum ve tarih kavrayışından çok uzaklaşmış olan ve partinin o andaki siyasal çıkarlarına hizmet eden bir tarihyazımı idi. Özellikle çağdaş tarih, 1917'den bu yana partinin tarihi ve Sovyetler Birliği'nin kapitalist devletlerle karşı karşıya gelmesi gibi alanlarda, her ne kadar Marksist bir terminoloji kullanılıyor olsa da, gerçek amaç bilimsel olmaktan çok, polemikçi ve oportünist oluyordu. Genellikle amaçlanan, siyasal sapma biçimlerine saldırmaktı. İkinci, makro-tarihsel bir düzeyde ise, Marksist terminoloji ve tarih tasarısı, daha büyük tarihsel süreçlere yerleştiriliyordu; belirli devrimci olayların ya da bunalımların yeniden canlandırılmasında sınıf çatışmaları temelindeki çözümleme keza zorunlu nitelikteydi. Yine de, tarihsel araştırmanın konusu, özellikle klasik çağ, Bizans dönemi ve ortaçağ tarihlerinde, ama aynı zamanda göreceğimiz gibi sosyal ve kültürel tarihte de, gündelik siyasetin fiili sorunlarından ne kadar uzaklaşırsa, tarihçinin özgürlük alanı o kadar genişliyordu. Kuşkusuz, Marx, Engels ve Lenin'den, 1956'dan önce ayrıca Stalin'den yapılan alıntılar da zorunluydu; ama bunlar genellikle âdet yerini bulsun diye yapılan ya da arşiv malzemelerinin dikkatle incelenmesine dayanan araştırma açısından pek o kadar önemli olmayan alıntılardı. Bu araştırmaların, hepsinin değilse bile çoğunun ortak bir zaafı, kendilerini çok sık olarak ham olgu yığılmasıyla kısıtlamalarıydı. Nasıl sentez çalışmaları büyük fakat kusurlu

4 "Önsöz", *A Critique of Political Economy*, Tucker içinde, s. 5.

kuramların dayatılması sorunuyla karşı karşıya ise, arşiv araştırmaları da, kuramsal olgunluktan ve bir yapıta antika değerinden ötesini kazandırabilecek düşünce gücünden yoksun oluyordu. Ama bu kısıtlayıcı ortamda bile, katı denetimin tarihçilerin alışılmadık uysallığıyla katmerlendiği Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya'da[5] daha büyük güçlükle olmakla birlikte, ciddi ve yaratıcı çalışmalar da yapıldı. Polonya'da,[6] Kruşçev'in Sovyetler Birliği'nde 20. Parti Kongresi'nde konuşma yaptığı ve Polonya'daki Poznan ayaklanmalarının çıktığı yıl olan 1956'dan sonra, tarihçiler kendilerini bu kısıtlayıcı ideolojik çerçeveden kurtarmayı büyük ölçüde başardılar. Ancak araştırmaları, partinin dolaysız siyasal çıkarlarına veya Katyn katliamı gibi Sovyetler Birliği ile ilişkileri ilgilendiren konulara dokunduğunda, şiddetli kısıtlamalara maruz kaldılar. Savaştan önce burada, en belirgin temsilcileri, Bloch ve Febvre ile yakın temas kurmuş olan Franciszek Bujak ve Jan Rutkowski olan bir ekonomik ve toplumsal tarihçiler okulu gelişmişti. Böylelikle, 1926'da Polonya'da, ilgi alanları *Annales d'histoire économique et sociale*'e çok yakın ve *Rocznike Dziejow Spolecznych i Gospodarczych* (Toplumsal ve Ekonomik Tarih Yıllığı) gibi benzer bir adı olan bir dergi kuruldu. 1956'da, ekonomik ve toplumsal tarihe yönelik, Bujak ve Rutkowski geleneğini sürdüren ilgi yeniden canlandı ve *Annales* ile bağlantılar yeniden kuruldu.

Marksist yaklaşımların ve *Annales* yaklaşımlarının son derece telif edilebilir noktaları vardı. Bu anlamda, Polonya'da yeni kurulan Maddi Kültür Tarihi Enstitüsü'nün çalışmaları, *Annales*'in popüler kültüre olan ilgisiyle çakıştı. Witold Kula'nın *Economic Theory of the Feudal System*[7] (Feodal Sistemin Ekonomik Kuramı) adlı çalışması, çarçabuk Fransızcaya çevrilip, Fernand Braudel'in bir önsözüyle birlikte yayımlandı. Polonyalı tarihçiler sık sık *Annales* dergisine katkıda bulunuyorlardı. Kula, *Ölçüler ve İnsanlar*[8] adlı kitabında, bütün Batı tarihi boyunca ağırlıkların simgesel anlamını ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Jerzy Topolski, *Studia Metodologiczne* adlı dergisinde ve İngilizce yayımlanan *Poznan Studies in the Social Sciences and the Humanities*'de, Marksist olmayan tarihçilerle ku-

---

5 Bkz. Georg G. Iggers, *Marxist Historiography in Transformation: East German Social History in the 1980s*, New York, 1991, özellikle "Giriş," s. 1-37; ayrıca Andreas Dorpalen'in Doğu Almanya'daki tarihsel araştırmalara ilişkin çok dengeli ve kapsamlı incelemesi, *German History in Marxist Perspective: The East German Approach*, Detroit, 1985.

6 Bkz. Georg G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, 2. bas., Middletown, 1984, s. 138-42.

7 Witold Kula, *Economic Theory of the Feudal System*, Londra, 1976.

8 Witold Kula, *Miary i Ludzie*, Varşova, 1970.

ram ve yöntem alanında bir diyalog başlattı. Macaristan'daki tarihyazımı da benzer çizgilerde ilerledi. Çekoslavakya'da, uluslararası bilimsel tarih araştırmaları ile olan temasları yeniden kurmak yönündeki girişimler, 1968 Sovyet işgalinin ardından ciddi bir biçimde kısıtlandı. Ama Sovyetler Birliği'nde, ortodoks Marksist-Leninist felsefe ve tarih teolojisinin dar sınırlarına sığmayan önemli çalışmalar ortaya çıktı. Mikhail Bakhtin'in tarihsel antropoloji ve göstergebilim alanına 1930'lardaki kalıcı katkısı,[9] onun Stalin döneminde ciddi bir biçimde baskı görmesine neden oldu. Ve, daha önce de değindiğimiz gibi, Moskova'da Aaron Gureviç, 1971'deki *The Categories of Medieval Culture*[10] ve daha sonraki çalışmalarıyla, Sovyetler Birliği'nde Marksizm dışı zihniyetler tarihinin temellerini oluşturdu.

—> Ama resmi Marksist kuram, katılığına ve kısırlığına karşın, toplumsal tarih açısından üretken sorular sorabiliyordu. Sovyet bloku tarihçilerinin maddi kültür sorunlarına gösterdiği ilgiye daha önce değinmiştik. Doğu Almanya'da 1970'lerin sonunda başlayan geniş ölçekli bir proje, gittikçe artan bir kentleşme ile tarımın ticarileşmesi dönemi olan 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl başlarında Magdeburg Ovası'nın kültürü üzerine disiplinler arası, geniş kapsamlı bir araştırmayı üstlendi.[11] Ekonomik ve toplumsal bir temelden, gıda, moda, mimarlık, şenlikler vb kültürün çeşitli yönlerine ilerlemekte gösterdikleri kararlılıkları açısından, bu araştırmalar *Annales* tarihçilerinin bir bölgenin *histoire totale*'ini ortaya çıkarma arayışını çağrıştırır. Marksist doktrinde işçi sınıfı üzerindeki vurgunun, işçi sınıfının yaşamına ilişkin araştırmaları güdülemesi gerekirdi, ama en azından Sovyetler Birliği ile Doğu Almanya'da, işçi sınıfı tarihi örgütlü işçi hareketlerinin, 1917'ye değin sosyal demokratların, onun ardından da komünistlerin tarihi anlamına geliyordu. Bu tarihin büyük bir bölümü, özgül devrimci durumlarda proletaryanın rolünü ele alan siyasal tarih idi. Ve bunun tersini ifade etmesine karşın, bu tarih genellikle yukarıdan aşağıya, seçkinci bir tarihti. Bunun, daha önce de değindiğimiz iyi bir örneği, Doğu Alman Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi'nin 1966'da yayımladığı sekiz ciltlik Alman işçi sınıfı tarihiydi; bu çalışma, kaynak olarak Marksist klasikleri ve "işçi sınıfı partisinin kararları ile Alman işçi sınıfı hareketi temsilcilerinin söylev ve yazılarını" kullandığını gururla belirtir.[12] Doğu Alman ekonomi

9 Bkz. Mikhail M. Bakhtin, *Rabelais and His World*, Cambridge, Mass., 1968.

10 Aaron Gurevich, *The Categories of Medieval Culture*, Boston, 1985.

11 Bkz. Iggers, *Marxist History in Transformation*.

12 Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED, *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Berlin, 1966, c. I, s. 7.

tarihçilerinin duayeni olan Jürgen Kuczynski,[13] gündelik yaşama ilişkin tarih kitabında, Doğu Almanya'daki Marksist tarihçilerin sıradan insanların gerçek gündelik yaşam deneyimlerinin bir tarihini yazmayı başaramamış olmalarından yakınıyor ve meslektaşlarından, Batı'daki, özellikle de *Annales*'in Marksist olmayan tarihyazımını örnek almalarını istiyordu.

Böylelikle Sovyet sisteminin çöktüğü 1989'a gelindiğinde, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki tarihçilerin büyük bir bölümü ortodoks Marksist-Leninist kuramın yetersizliklerinin farkına varmış durumdaydı. 20. yüzyılda yaşam ve düşüncenin değişen koşullarının ışığında, Marksist geleneğin Marksist bir bakış açısından daha ciddi bir yeniden gözden geçirilmesi, Sovyetler Birliği'nin dışında, Batı Avrupa'da kendini gösterdi. Hiç kuşkusuz, resmi ideoloji haline gelmediği ülkelerde neyin Marksizm olduğunu belirlemek genellikle güçtür. Marksist tarihyazımının bu kesiminden söz ettiğimiz zaman, kendilerini Marksist olarak gören ve birçoğu kariyerlerinin şu ya da bu döneminde, ama çoğunlukla erken dönemlerinde komünist partilere mensup olan tarihçileri kastediyoruz. Bu anlamda, Büyük Britanya'da 1947'den 1956'ya değin resmen örgütlenmiş bir "Komünist Parti Tarihçileri Grubu" vardı; daha sonraları Büyük Britanya'da adlarını duyuracak Maurice Dobb, Rodney Hilton, Christopher Hill, Eric Hobsbawm ve Edward P. Thompson gibi tarihçilerin birçoğu bu gruba dahildi.[14] Marksist tarihçilerin büyük bir bölümü, 1956'da Macaristan'ın işgali ve Kruşçev'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde yaptığı konuşma döneminde, Sovyetler Birliği'nin baskıcı uygulamalarını protesto etmek için komünist partiyle bağlarını kopardılar. Bununla birlikte, pek çok örnekte, söz gelimi Edward Thompson örneğinde, partiyi terk eden tarihçiler kendilerini topluma yönelik Marksist bir eleştiriyle tanımlamaya devam ettiler.

2. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda, Batı'daki Marksist tartışmalar büyük ölçüde tarihsel sürece ilişkin ortodoks Marksist kavramlar çerçevesinde gerçekleşti. Bu bağlamda, Maurice Dobb ve Paul Sweezy feodalizmden kapitalizme geçiş üzerine bir tartışmaya girdiler.[15] Bu tartış-

---

13 Jürgen Kuczynski, *Geschichte des Alltags des deutschen Volkes, 1600-1945,* 5 c., Berlin, 1981-82. Bkz. Kuczynski'nin "Önsöz"ünden alıntıların çevirisi için, Iggers, *Marxist Historiography in Transformation,* s. 38-42.

14 Bkz. Harvey J. Kaye, *The British Marxist Historians,* Cambridge, 1984. Ayrıca Eric Hobsbawm, "The Historians' Group of the Communist Party," M. Cornforth (ed.), *Rebels and their Causes* içinde, Londra, 1978, s. 21-48.

15 Bkz. Kaye, *The British Marxist Historians,* s. 42-50. Bu tartışmanın önemli bir kesimi Marksist Amerikan dergisi *Science and Society*'de yürütüldü.

mada, Dobb'un ileri sürdüğü gibi, feodalizmin kendi iç ekonomik çelişkileri yüzünden mi çöktüğü, yoksa Sweezy'nin savunduğu gibi, bu çöküşte belirleyici bir dış etken olarak ticaretin yükselişinin mi rol oynadığı soruları üzerinde duruluyordu. Fransa, İtalya, Polonya ve başka yerlerdeki Marksist tarihçiler arasında, buna benzer tartışmalar yapıldı. Bu tartışmalar sadece küçük bir grup inançlı yandaşın ilgisini çekmekle de kalabilirdi; ne var ki, bu dar çevrenin dışında da hatırı sayılır bir ilgi uyandırdılar. Marksist yorumlamalar Marksist olmayan tarihyazımına karşı siyasal zeminlerinden çok, geleneksel olay ve şahıs yönelimli tarihi sorguladıkları ve toplumsal bağlam ile toplumsal değişime daha büyük bir dikkat yöneltilmesi çağrısını yaptıkları için, bir meydan okuma oluşturuyorlardı. Marksist olmayan tarihçileri ilgilendiren, Marksistlerin verdiği genellikle dogmatik nitelikteki yanıtlardan çok, onların sorduğu sorulardı. Böylelikle, 1952'de İngiliz Marksist tarihçiler tarafından kurulan, fakat parti denetiminde olmayan *Past and Present,*[16] çok geçmeden Marksist tarihçiler ile Lawrence Stone, T. S. Ashton, John Elliott ve Geoffrey Elton gibi önde gelen Marksist olmayan tarihçiler arasındaki tartışmalar için bir foruma dönüştü. Dergi toplum ve kültüre yönelik geniş ilgi alanıyla, Büyük Britanya'da, *Annales*'in Fransa'daki yerinden çok da farklı olmayan bir yer işgal etmeye başladı. Burada, aristokrasinin bunalımı ve Püriten Devrimi'nde sınıfın rolüne ilişkin hararetli tartışmalar yapıldı. Fransız, İngiliz ve Kuzey Amerikalı tarihçilerin katıldığı benzer tartışmalar Fransız tarih araştırmalarında da kendini gösterdi; Albert Mathiez, Albert Soboul ve çok daha karmaşık bir biçimde Georges Lefebvre tarafından ileri sürülen Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğuna dair Marksist teze, Alfred Cobban, George Taylor ve François Furet tarafından itiraz edildi.

Ne ki, kısa bir süre içinde, modern tarihteki büyük siyasal karışıklıklara ve Sanayi Devrimi'ne ilişkin Marksist çalışmalar, dikkatlerini anonim toplumsal süreçlerden uzaklaştırıp, bu değişikliklerin onları yapanların bilincinde aldığı biçimlere odaklandılar. Marx aşağıdan yukarıya bir tarih yazmayı başaramamıştı, ama Engels, *Condition of Working Class in England* (İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu) ve *Peasant War in Germany* (Almanya'da Köylü Savaşları) adlı yapıtlarında, böyle bir tarihe çok daha fazla yaklaşmıştı. Marx'ın *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*'ı (Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire'i) *Komünist Manifesto*'nun bir adım ötesine geçip, siyasal değişimin farklılaştırılmış bir incelemesine doğru yönelişe işaret ediyordu. Marx, 1852'de *Onsekizinci Brumaire*'i yazarken, Engels'le birlikte Ocak 1848'de *Komünist Manifesto*'da dile

16 Bkz. Kaye, *The British Marxist Historians*, s. 16.

getirdikleri devrimin yakın olduğuna ilişkin kehanetlerinde haklı çıktıklarını, fakat burjuva nitelikli olacağını düşündükleri bu devrimlerin, en azından Almanya'da başarılı olmakla kalmayıp, onun hemen ardından bir proleter devrimin patlak vereceğine ilişkin kehanetlerinde ise yanıldıklarını kabul etmek zorunda kaldı. Marx'ın *Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire*'inde Fransa'da, Engels'le birlikte yazdıkları *Revolution and Counterrevolution in Germany*'de (Almanya'da Devrim ve Karşıdevrim) de Almanya'da ele aldığı olayların akışı, her iki kehanetin de doğru çıkmadığını göstermişti. Fransa'da devrimin başarısızlığını ve Louis Bonaparte'ın tahta çıkışını açıklamak için, şimdi Marx, Engels'le birlikte *Komünist Manifesto*'da çizmiş olduklarından çok daha karmaşık bir modern toplum resmi çiziyor ve burjuvazinin içindeki keskin toplumsal ve siyasal bölümlenmelerin yanı sıra, yurtsever anılar ve simgeler gibi ekonomi dışı güçlerin siyasal bilinç ve davranışta oynadıkları rolü de kabul ediyordu. Marx bu kitapta, siyasal olayların ancak çatışan sınıf çıkarları bağlamında anlaşılabileceğini ileri sürmesine karşın, bu sınıfların üyelerini, geniş kamu kesimini dışarda bırakan ve geleneksel siyasal tarihlerdeki gibi siyasal kişilikleri sahnenin merkezine yerleştiren, öyküleyici bir anlatı yapıyordu. Şaşırtıcı bir biçimde, işçiler bu anlatıda yer almıyordu. Fransa nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan köylülüğe gelince, Marx, çarpıcı bir paragrafta "bir çuval dolusu patates"e benzettiği bu sınıfı, topyekûn edilgin bir güç olarak görüyordu.[17] Ve Jules Michelet'nin *L'Histoire de la Révolution Française*'inin (Fransız Devrimi Tarihi) tersine, kadınlar hiç ortada yoktu. Dahası Marx, işçi sınıfına atfettiği disiplinden ve iş ahlakından yoksun olan, gerçek anlamda mazlum, evsiz, bağımlı ve mahpusların tümünü birden *lumpen proletarya* olarak tanımlıyor, onlara karşı sadece horgörü besliyordu.[18]

Bunun tersine, ortaçağ ve modern Avrupa'da siyasal ve ekonomik ayaklanmalara ilişkin İngiliz ve Fransız araştırmacılarca yapılan Marksist çalışmalar, tarihe insani bir çehre vermeye başladı. Georges Lefebvre *The Great Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France*[19] (1789 Dehşeti: Devrim Fransa'sında Kırsal Panik) başlığını taşıyan, 1789 yazında kırsal kesimde köylü ayaklanmalarına yol açan dehşeti incelediği yapıtıyla, bu yolun taşlarını döşedi. Rodney Hilton ortaçağ İngiltere'sinde köylü ayak-

17 "The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte," Robert C. Tucker (ed.), *The Marx-Engels Reader*, 1. bas. içinde, New York, 1972, s. 515.

18 Bkz. *age.*, s. 479.

19 Georges Lefebvre, *The Great Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France*, New York, 1972.

lanmaları konusunda,[20] Christopher Hill 17. yüzyıl İngiliz devrimlerinde alt sınıflar konusunda[21] ve Afrikalı-Amerikalı eylemci W. E. B. Du Bois da Amerikan İç Savaşı'ndan sonraki Yeniden İnşa (*Reconstruction*) döneminde,[22] Güney'deki Siyah nüfus konusunda benzer çalışmalar yaptılar. George Rudé[23] ve Richard Cobb[24] devrimci kitleleri fiilen kimlerin oluşturduğunu incelemek için polis arşivlerine başvurdular. 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl başlarında Büyük Britanya ve Fransa'daki karışıklıklara ilişkin çözümlemesinde, Rudé gıda fiyatlarına merkezi bir rol biçti. Ama Rudé'nin bugün artık bir klasik haline gelen, "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century" (18. Yüzyılda İngiliz Kalabalığının Ahlak Ekonomisi) adlı makalesinde bile,[25] E. P. Thompson geleneksel, kapitalizm öncesi ekonomik adalet kavrayışlarından gelen adil bir fiyat düşüncesi gibi ekonomi dışı etkenlerin rolünün altını çiziyordu. Alt sınıfların geleneksel kültürel değerleri ile, doğmakta olan kapitalist ekonomi ve bürokratik devletin değerleri arasındaki çatışma, Eric Hobsbawm'ın *Primitive Rebels* (İlkel Asiler)[26] ve Rudé'yle birlikte yaptıkları *Captain Swing*[27] adlı çalışmasının konusunu oluşturuyordu. Bu çalışmaların modern-öncesi dünyayı seçmeleri açısından, *Annales*'le olan benzerlikleri çarpıcıydı. Önemli istisnalar, Hobsbawm'ın büyük sentez çalışmaları olan, Fransız Devrimi'nden komünizmin çöküşüne dek dünya tarihini kapsayan kitaplarıdır.[28] Bu eserler, modern dünyayı biçimlendiren ve popüler kültüre daha altta bir rol veren büyük gelişme çizgilerinde odaklanır.

---

20 Hilton üzerine, bkz. Kaye, *The British Marxist Historians.* Ayrıca, Hilton, *The Transition from the Feudalism to Capitalism,* Londra, 1976.

21 Sözgelimi, Christopher Hill, *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution,* Harmondsworth, 1975.

22 W. E. B. Du Bois, *Black Reconstruction in America: An Essay on the Role which Black Folks Played in the Attempt to Reconstruct Democracy in America 1860-1920,* New York, 1935.

23 George Rudé, *The Crowd in the French Revolution,* New York, 1959.

24 Richard Cobb'un eserlerinin geniş bir listesi arasından, bkz. *The Police and the People: French Popular Protest, 1789-1820,* New York, 1975; *Death in Paris: The Records of the Bosse-Géôle de la Seine, October 1795 to September 1801,* Oxford, 1978.

25 George Rudé, "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century," *Post and Present,* 50 (1971), s. 76-136.

26 Eric Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the Nineteenth and Twentieth Centuries,* New York, 1963.

27 George Rudé, *Captain Swing,* New York, 1968.

28 Eric Hobsbawm, *The Age of Revolution, 1789-1848,* Cleveland, 1962; *The Age of Capital,* Londra, 1975; *The Age of Empire, 1875-1914,* New York, 1987; *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991,* New York, 1994.

Belki de, popüler kültürün rolünü vurgulayan Marksist bir tarihe yönelik bu harekette en önemli yapıt, Edward P. Thompson'ın *The Making of the English Working Class* (İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu, 1963) adlı çalışmasıdır. Başlık, Thompson'ın "işçi sınıfı belirlenmiş bir zamanda güneş gibi doğmadı. Kendi oluşumunda o da vardı" şeklindeki tezini açıkça belirtir.[29] Bu kitapta ve daha sonraki kavramsal ifadelerinde, Marksist ortodoksluğa ve özellikle de, Marksizmin bilimsel yönlerinin altını çizen, başta Louis Althusser gelmek üzere Fransız düşünürler gibi yapısalcılar tarafından savunulmasına karşı çıktı.[30] Thompson'a göre, Marx'ın yazıları 20. yüzyıl ortasında Marksist kamuoyu açısından belirleyici değildir. Dolayısıyla, "bir kapanma olarak Marksizm ile, Marx'tan gelen, açık araştırma ve eleştiriye dayalı bir gelenek olarak Marksizmi" birbirinden ayırır. "İlki, teoloji geleneğinde yer alır. İkincisi ise çağımızın sorunlarının (ve yüzyılımızın deneyimlerinin) ancak ve ancak yüz yirmi yıl önce yayımlanmış bir metnin titiz irdelemesiyle anlaşılabileceği şeklindeki, tam anlamıyla skolastik kavramdan" kendisini özgürleştirmiştir.[31] Thompson Marx'tan, sınıf kavramını ve "sınıf deneyimi büyük ölçüde insanların içinde doğduğu -ya da iradeleri dışında girdikleri- üretim ilişkileri tarafından belirlenir" kavramını benimser.[32] Ne ki, sınıfın "bir 'yapı' hatta bir 'kategori' olarak değil, insani ilişkilerde gerçekten olup biten (ve olup bittiği de gösterilebilecek) bir şey olarak görülmesi" gerektiği kanısındadır.[33] "Sınıf bilinci, bu deneyimlerin kültürel açıdan yürütüldüğü bilinçtir: Geleneklerde, değer-sistemlerinde, düşüncelerde ve kurumsal biçimlerde cisimleşir."[34] Böylelikle Thompson "prototipik" işçi sınıfı düşüncesini reddeder ve onun yerine, özgül bir tarihsel bağlamda ortaya çıkan "somut bir İngiliz işçi sınıfı" kavramına döner. Kültür üzerindeki vurgu, insani ilişkileri nesnelleştiren bilimsel yöntemlere sırt çevirmenin, bir kültürü oluşturan nitel unsurların anlaşılmasını sağlayan yaklaşımlara yönelmenin, bundan dolayı, Thompson'ın edebiyat, sanat, folklor, sembolizme dayanmasının bir işaretidir.

Thompson burada üç temel Marksist kavramı yadsır: Ekonomik güçlerin başatlığı, bilimsel yöntemin nesnelliği ve ilerleme düşüncesi. Geçmi-

29 E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, New York, 1966, Önsöz, s. 9.

30 Bkz. Thompson, *The Poverty of Theary and Other Essays*, Londra, 1978.

31 *Age.*, s. 380, 383.

32 *Making of the English Working Class*, Önsöz, s. 9.

33 *Age.*, s. 9.

34 *Age.*, s. 10.

şin geleceğe giden bir adım olduğu düşüncesine karşı direnir. Dolayısıyla "her ne kadar yeni sanayileşmeye düşmanlıkları gericilik gibi görünse de, yoksul çorapçıyı, *Luddite* koyun postu kırkıcısını, 'dikbaşlı' el dokumacısını, 'ütopyacı' zanaatkârı, hatta Joanna Southcott'un aldatılmış takipçisini gelecek nesillerin küçümsemesinden kurtarmayı" amaçlar.[35]

Bununla birlikte, Thompson'ın yaklaşımında ortodoks Marksizmin önemli unsurları varlığını korur. Araştırmasını İngiltere ile sınırlı tutan Thompson, farklı etnik, dinsel ve zanaat gelenekleri ile tanımlanabilecek çok daha çeşitli bir çalışan nüfus düşüncesine karşı, tek bir işçi sınıfı kavramını savunur. Bu sınıfa bir hale armağan ederek, onu tıpkı Marx gibi, bir emek aristokrasisi olarak görür. Paine, Cobbett ve Owen gibi önemli düşünürler, London Corresponding Society ve İngiliz radikalizminin siyasal gelenekleri, bu anlamda işçi sınıfının oluşumunda hayati bir rol oynar. Bu bakımdan, *The Making of the English Working Class* deneyimlerden çok, düşüncelerin bir tarihidir. Sınıf çatışması kitapta merkezî yeri işgal eder. Ve kültürel unsurlarına karşın, bu çatışmanın kökleri ekonomik sistemdedir.[36] Böyle olmasaydı, Marksizmle bağlantı hiç denebilecek düzeye inerdi. Ne ki, cinsiyet ilişkileri de dahil olmak üzere, diğer çatışma ve sömürü biçimlerini ihmal etmiş olması haklı eleştirilere yol açmıştır.[37]

Thompson'ın tarih yaklaşımı, Marksistler arasında iki farklı yönden eleştirel irdelemeye tabi tutulmuştur. Bir yandan, Fransız düşünür Louis Althusser'in geliştirdiği yapısalcı Marksizm perspektifinden, "Marx'ın en önemli başarılarını -kapitalist üretim tarzının biçimlerinin, eğilimlerinin ve yasalarının çözümlemesi- örtbas eden bir sosyalist hümanizm" biçimi olarak eleştirildi.[38] Öte yandan, kültürel Marksistler, Thompson'ın, ekonomik ilişkilerin nesnel yönlerini aşırı vurgulayan ortodoks varsayımlardan kendisini henüz yeterince kurtaramamış olduğunu ileri sürdüler.[39] Onlara göre, Thompson sınıfı kültür açısından görmüş olsa bile, bu kültür hâlâ sanayinin işleyişiyle doğrudan bağlantılı olmayanların çok küçük bir rol

---

35 *Age.*, s. 12-13. [Ned *Lud:* 1779 yıllarında, bir cinnet anında Leicestershire'de bir dükkânın vitrinlerini kırmış olan bir akıl hastasıdır. *Luddite* ise, 1811-16'da orta ve kuzey İngiltere'de örgütlenmiş, makineleri kırmayı amaçlayan bir gruptur- Joanna Southcott: 1750-1814 yılları arasında yaşamıştır; kendisinin Aziz Yuhanna'nın Vahiy Kitabı'nda adı geçen kadın olduğunu ilan etmiştir -ç.n.]

36 Bkz. ayrıca Thompson, *Customs in Common,* Londra, 1991'de derlenmiş makalelerindeki pleb kültürüne ilişkin yeniden canlandırması.

37 Joan Wallach Scott, "Women in *The Making of the English Working Class,*" Scott, *Gender and the Politics of History* içinde, New York, 1988, s. 68-90.

38 Louis Althusser, *For Marx,* New York, 1969, s. 97.

39 Gareth Stedman Jones, *Language of Class,* Cambridge, 1983, s. 101-102.

oynadığı bir sanayi işçisi sınıfında odaklanmıştı. Thompson'ın Joanna Southcott'u "gelecek kuşakların muazzam horgörüsünden" kurtarmaya yönelik çabasına karşın, hem sosyalistler hem de sosyalist olmayanlar tarafından paylaşılan düşünceye göre, üretken sürecin dolaysız parçalarını oluşturmayan kadınları genel anlamda göz ardı etmesi konusunda da aynı şey söylenebilirdi.

Alt başlığının da gösterdiği gibi, "sosyalist tarihçiler dergisi" olarak kurulan *History Workshop,* Thompson'ın emek tarihi yaklaşımı üzerine inşa edildiyse de, onun ötesine geçti. Derginin 1976'daki kuruluşundan, (1982'de "sosyalist ve feminist tarihçiler dergisi" olarak değiştirilen) altbaşlığını iptal ettiği 1995'e değin geçirdiği dönüşüm, Büyük Britanya'da ve başka yerlerde, tarihe Marksist yaklaşımlarda kendini gösteren köklü değişimleri belgeliyordu. "Workshop" (atölye çalışması) terimi, gerek çalışmaya ve atölyeye yönelik Marksist ilgiye işaret etmek, gerek işliklerden gelen tarihçilerle ortak olarak yazılan bir tarih yaratmak üzere, kasıtlı olarak seçilmişti. Kendisini, Büyük Britanya'da Hammond'lara ve Webb'lere kadar uzanan, Komünist Parti Tarihçileri Grubu'nu da içeren uzun bir geçmişi olan sosyalist ve radikal araştırmacılık geleneği içine yerleştiriyordu ve E. P. Thompson'dan "muazzam bir dürtü" almıştı. "Açıkça sol siyasal bakış açısına sahip" bir grup tarihçi tarafından 1952'de kurulan *Past and Present* dergisine, "İngilizcedeki en iyi tarih dergisi" olarak teşekkür ediyordu;[40] bu derginin çalışmalarına yeni çalışmalar eklemek ve ayrıca yeni bir yön vermek için yayıma başladığını bildiriyordu.

Ancak, *History Workshop*'ı öteki tarih dergilerinden ayıran nokta, -ilk yayın kurulunun yarısı Komünist Parti üyesi olan *Past and Present*'ın ilk başlardaki yazarlarının birçoğunun da paylaştığı- sosyalist bakışı değil, onun "kapalı bir akademik çevreden ziyade, geniş bir demokratik okuyucuya ulaşmak ve onlara hizmet etmek" için profesyonel tarihin dar sınırlarını kırıp çıkma niyetinde oluşuydu.[41] Uzun vadede, dergi bu amacına ancak çok eksik olarak ulaşabildi. İlk sayının başyazısı, tarihsel araştırmaların "gittikçe artan parçalanmasına," siyasal ve toplumsal ilgisizliklerine, özerkliklerini yitirmiş olmasına ve kapitalist bir topluma yerleşmiş olan *akademia*'nın dumura uğramasına yol açan profesyonelleşmeye karşı bir tiradla başlıyordu.[42] Derginin kendisi, Oxford Üniversitesi'ndeki Ruskins College'da, bir "atölye"de bir araya toplanmış olan kadın ve erkek tarihçiler arasında on yıllık yakın bir işbirliğinin ürünüydü. Her ne kadar, hep-

---

40 "The Attack," *History Workshop* 4 (Güz 1977), s. 1-4.

41 *Age.*, s. 4.

42 "History Workshop Journal," *History Workshop* 1 (Bahar 1976), s. 1.

si de akademik toplumsal tarihe önemli katkılarda bulunmuş olan Gareth Stedman Jones, Raphael Samuel ve Tim Mason sivrilse bile, yayın kurulunun gerçekten ortak kararlar alan bir kolektivite olarak görülmesi ve kadınların, yazarlar arasında olduğu gibi yayın kurulunda da iyi temsil ediliyor olması önemli noktalardır. İlk sayıdaki başyazılarda "feminist tarih"e bağlılık da bildiriliyordu. Yalnız kurumsallaşmış siyasal tarihin değil, aynı zamanda emek tarihinin ve toplumsal tarihin de "anti-feminist bir tanım" içine kapandıklarına işaret ettiler; zira, her ne kadar kadınların "işgücünün yeniden üreticisi" olarak emekleri, kapitalist bir ekonomide iş sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluştursa da,[43] kamusal çalışma yerinde bulunmamaları sonucu, bu tarihlerin içinde büyük ölçüde görünmez olarak kalmışlardı.

Kadınların rolüne böyle bir odaklanma, derginin kapsamında bir genişlemenin yanı sıra, yeni yöntembilimsel yaklaşımların keşfine de katkıda bulundu. Bunları saymak gerekirse, ilk olarak, *History Workshop,* sanayileşmiş kapitalist bir toplumdaki "emek tarihi" ile yakından ilişkili "sosyalist tarih" kavrayışına bağlıydı. Marksist tarihi kültüre yönlendirmelerine karşın, bu derginin editörleri tarihsel sürece ilişkin ortodoks Marksist kavramlara bağlı kalarak, Thompson'a benzer bir yaklaşım sergilemekteydiler. Tarihi, feodalizmin kapitalizme dönüşmesi, kapitalizmin de yerini sosyalist bir topluma bırakacak olması gibi, aşama aşama dönüşen bir süreç olarak gören teleolojiye sıkı sıkıya bağlı idiler. Derginin ilk makalesinin Rodney Hilton'ın "Feudalism and the Origins of Capitalism" (Feodalizm ve Kapitalizmin Kökenleri) olması da bunun bir göstergesidir.[44] Dergiye göre modern toplumu karakterize eden, işçi sınıfının bir sınıf bilincine sahip olduğu kapitalist koşullar altında sanayi üretimi idi. Dikkatin yöneltildiği nokta, işçilerin bu koşullar altında emeklerini yaşama tarzları idi, ama bu işçiler neredeyse yalnızca 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başları Büyük Britanya'sının sanayi işçilerinden ibaretti. Kadınların deneyimleri de aynı bağlam içinde ele alınıyordu. Gelgelelim, çok geçmeden, editörlerden biri olan Raphael Samuel, sanayileşme ve kapitalizmin tanımını sorgulamaya ve gerek 19. yüzyıl kapitalist ekonomisinde mekanik olmayan emek ile geleneksel zanaatlerin oynadığı büyük rolü, gerekse başta tarım olmak üzere, ekonominin sınai olmayan kesimlerinde kapitalizmin oynadığı rolü kabul etmeye başladı.[45]

---

43 *Age.*, s. 4-6.

44 *Age.*, s. 9-25.

45 "Workshop of the World: Steom Power and Hand Technology in Mid-Victorian Britain," *History Workshop* (Bahar 1977), s. 6-72.

"10 Years After"da (On Yılın Ardından, 1985),[46] *History Workshop*'ın editörleri, Raphael Samuel ve Gareth Stedman Jones imzalı bir başyazıda, yaptıkları hataları kabul ettiler. "İlgimizin dile getirilmemiş merkezi, sınai işçi sınıfı ve ihtirasımızın doruğu (özgün manifestoda da görüldüğü gibi) 'bir üretim tarzı' olarak kapitalizm araştırmasıydı." Ardından, "Feminizm," diye ekliyorlardı, "bu teleolojiyi sorgulanabilir kıldı." Dahası bu teleoloji, 1985'ten önceki on yıl boyunca gittikçe daha belirginleşmiş olan yapısal değişikliklerin -farklı ve eskiden düşünüldüğünden daha karmaşık sınıf ilişkilerini ortaya koymuş olan değişimler- bir sonucu olarak, sorunsal haline dönüşmüştü. Aslına bakılırsa, dergide kadınların ele alınışı daha ilk sayılardan itibaren sınai işliklerden, haneiçi ve mahrem alana doğru kaydırılmış ve gittikçe artan biçimde cinsellikle ilgili olmaya başlamıştı. Kadınların sömürüsü, cinsiyet ilişkilerinin daha geniş bağlamında ele alınıyordu. Boş zaman etkinliklerindeki farklılıkların -ya da kadınlar için böylesi etkinliklerin bulunmayışı- yanı sıra, erkek kimliğinin tanımında şiddetin rolü de incelenmekteydi.

Dergi 1980'lerden başlayarak, toplumsal deneyimin en önemli unsurlarından biri olarak dilin rolüne gittikçe artan bir yer ayırmaya başladı. "Dilin gönderme yaptığı hiçbir dış gerçeklik, dolayısıyla hiçbir diyalektik gerilim ve hiçbir değişim ilkesi yoktur" diyen Lacan, Foucault ve Derrida tarafından temsil edilen yapısal dilbilimin radikal konumunu reddeden editörler, bununla birlikte, "sosyalizmin dilinin (...) sosyalist bir hareketin ortaya çıkışını önceleyiğinin"[47] ve bu hareketin oluşumuna önemli ölçüde katkıda bulunduğunun altını çizdiler. Ne ki, Pierre Achard'ın "History and the Politics of Language in France"ta[48] (Fransa'da Dilin Tarihi ve Siyaseti) söylediği gibi, yapısal dilbilimcilerin ısrarla ileri sürdükleri gibi "kendi sözdizimsel olarak yapılanmış alanında var olmaktan çok uzak" olan dil, "siyasal ve ideolojik mücadelenin az ya da çok sürekli uzantılarının görüldüğü bir yer olmuştur." Dile geniş bir antropolojik perspektiften bakan Maurice Godelier, dilin "anlamlarının hiçbir zaman yalnızca dil sistemleri ve metinlere ait olmadığını, ama emek sürecinde, kan bağı sistemlerinde, statü hiyerarşilerinde ve bir toplumun simgesel ve maddi formlarının bütüncül kümesindeki değişimlerle koşullandığını" belirtiyordu.[49] Bundan da ötesi, dergi, cinsiyetin doğal olarak verili olmayıp, dilde temellenen kültürel bir yapı olduğu konusunda feminisit kuramcılarla

46 *History Workshop* 20 (Güz 1985), s. 1-4.

47 "Language and History," *History Workshop* 10 (Güz 1980), s. 1-5.

48 *Age., s.* 175-83.

49 "Work and Its Representations: A Research Proposal," *age.*, s. 164-74.

hemfikir iken, aynı zamanda, bizzat dilin toplumu yansıtmasının yanı sıra, onun üzerinde edimde bulunduğunu düşünüyorlardı. 1990'lara değin, sanayileşmiş Avrupa ve Kuzey Amerika'da odaklandılar. Daha önceki dergilerde Batı dışı dünya, büyük ölçüde genişleyen bir emperyalizmin gölgesinde kalmış gibi görünüyordu; şimdi, 1990'ların makalelerindeyse, Latin Amerika, Afrika ve Aborijenlerin Avustralya'sının, daha büyük bireysel dikkat topladıkları görülüyor.

Thatcherizm ile Leninizmi yadsımalarına karşın, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa sosyalist sistemlerinin çöküşü *History Workshop* editörlerinin Marksist düşüncelerini derin bir biçimde sarstı. Daha 1985'te, "artık bir emekçi hareketinin varlığının, arazinin jeolojik kesinliklerinden biri olarak, sorgulanmaksızın varsayılamayacağını" kabul etmişlerdi (oysa bu, derginin kuruluşundaki temel varsayımlardan biriydi). "Sosyalist düşüncelerin her türlü halk iradesi kavramından kopuşu" gerçeğini ıstırap duyarak da olsa teslim etmişlerdi.[50] 1995 baharında ise, sessiz sedasız "sosyalist ve feminist tarihçiler" altbaşlığını iptal ettiler: "Feminist tarihçileri" aralarına almak üzere, "başlığımızda yaptığımız son değişiklikten [1981'den] bu yana, içinde bulunduğumuz siyasal koşulların tanınamayacak kadar değişmiş olduğuna" dikkati çekiyorlardı. Radikal tarihçilerin, kendilerini Marksist olarak tanımlayabileceği koşullar artık kalmamıştı. Çağdaş dünyanın - çevresel, etnik, cinsel- meydan okumaları öylesine karmaşık hale gelmişti ki, artık taşıdıkları tüm anlamlarla birlikte, "sosyalist" ve "feminist" terimleri bütün bu gerçeklikler karşısında yetersiz kalıyordu.[51]

Dergi disipliner sınırları genişletmeye yönelik amacına ulaşmıştı, ama bu durum, aralarında en dikkate değer olarak *Annales, Past and Present, Quaderni Storici* ve *Journal of Interdisciplinary History*'yi sayabileceğimiz, öteki önemli dergiler için de geçerliydi. Profesyonel tarihçiler ile akademik olmayan tarihçiler arasındaki uçurumu kapatmakta da pek o kadar başarılı olamamıştı. 1990'ların ortasına gelindiğinde, dergiye katkıda bulunanlar ağırlıklı olarak üniversiteler ya da araştırma kurumlarının mensuplarıydı. Derginin başlangıçtaki inanç ve amacından geriye ne kaldığını sorabiliriz. Yalnız Marksist teleoloji değil, fakat aynı zamanda toplum ve siyasal pratik anlayışı açısından temel olan sınıf kavramı da ümitsiz bir biçimde sarsılmış durumdaydı. Gelgelelim, sıradan kadın ve erkeğin anlayabileceği ve onlara yakın bir tarihe bağlılık olduğu gibi duruyordu. Çelişkili bir biçimde, dergi kendisini Marksist varsayımlardan özgürleştirdikçe, sıradan insanların deneyimlerine, Marksist bir emek ve emekçi anlayışına

50 "Ten Years After," *History Workshop* 20 (Güz 1985), s. 1-4.

51 "Change and Continuity," *History Workshop* (Bahar 1995), s. iii-iv.

sahip olduğu zamanlardakinden çok daha yakın düşmeye başladı. Son olarak dergi, Marksizmin eleştirel duruşunu, toplumda yerleşik tüm sömürü ve egemenlik biçimlerine karşı çıkma kararlılığını sürdürüyordu. Ne ki, ortodoks Marksizmin tersine, artık bunları birincil olarak ekonomi ve devletin kurumsal çerçevesinde değil, cinsiyet ilişkileri de dahil olmak üzere, yaşamın tüm yönlerinde arıyor ve buluyor.

Son yirmi yılın tarihyazımında *History Workshop*'ın yerini abartmamak gerekir. Bu dergi, benzer bir yön alan bir dizi uluslararası süreli yayından biridir sadece. *Past and Present*'a olan borcunu kabul ediyordu, ama daha baştan itibaren, popüler tarih ve kültür yönünde ondan daha öteye gitti ve sınırlı bir başarıyla da olsa, sıradan insanlardan katkı almaya çalıştı. Bir hareket olarak, başka yerlerde, özellikle de Federal Almanya Cumhuriyeti ve İsveç'te taklit edildi. Çeşitli dergilerde benzeri kaygılar yansıma buldu: Büyük Britanya'da *Social History,* Birleşik Devletler'de *The Journal of Social History* ve *Radical History Review* ve İtalya'da odağını kurumlardan uzaklaştırıp, nüfusun geniş bir kesiminin varoluşsal deneyimlerini tarihsel ilginin merkezine yerleştiren *Quaderni Storici*. 1993'te Almanya ve Avusturya'da kurulan *Historische Anthropologie* ile 1991'de Moskova'da kurulan *Odysseus* bu çabalara en son katılan dergilerdir.

TARİH VE POSTMODERNİZMİN MEYDAN OKUMASI

SEKİZİNCİ BÖLÜM

LAWRENCE STONE VE "ANLATININ DİRİLİŞİ"

1952'deki kuruluşundan bu yana Büyük Britanya'da tarih ve sosyal bilimlerdeki tartışmaların en önemli forumunu oluşturmuş olan *Past and Present* dergisinde, 1979'da, Lawrence Stone'un "The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History" (Anlatının Dirilişi: Yeni Bir Eski Tarih Üzerine Düşünceler) başlıklı makalesi yer aldı.[1] Bugün artık çok ünlü olan bu makalede, Stone, tarihin görülme ve yazılma tarzında 1970'lerde kendini gösteren temel bir dönüşüme dikkati çeker. Sosyal bilim tarihi açısından temel olan, "geçmişteki değişimin tutarlı bir bilimsel açıklamasının"[2] mümkün olduğuna ilişkin inanç geniş ölçüde reddedilmişti. Onun yerine, "değişimin nedensel aracıları olarak, grup kültürü, hatta bireyin iradesi potansiyel olarak, en az maddi çıktılar ve demografik büyümenin gayrı şahsi güçleri kadar önemlidir" kanısının da eşlik ettiği, insani var oluşun çeşitli yönlerine karşı yenilenmiş bir ilgi doğdu.[3] Somut insanların deneyimleri üzerindeki bu vurgu, tarihin anlatısal biçimlerine bir geri dönüşe yol açtı.

Deneyime dönüş, bilimsel akılcılığın eleştirel bir yeniden incelenmesini gerektiriyordu. Sosyal bilim-yönelimli tarih, bilim ve teknolojinin büyüme ve gelişmeye katkıda bulunduğu modern, genişleyen bir sanayileşmiş dünya ile olumlu bir ilişkiyi varsaymıştı. Ama ilerlemeye ve modern

1 Lawrence Stone, "The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History," *Past and Present* 85 (Kasım 1979), s. 3-24.

2 *Age.*, s. 19.

3 *Age.*, s. 9.

dünya uygarlığına olan bu inanç, 1960'lardan bu yana ciddi bir sınavdan geçmektedir. 1950'lerde Amerikan tarihçileri ve sosyal bilimcileri, ulusal bir "mutabakat"ı ve derin toplumsal çatışmalardan uzak, gerçek anlamda sınıfsız bir toplumu hâlâ iç huzuruyla söz konusu edebiliyor ve bunun Amerika'yı geçmişte ve o gün Avrupa'dan ayırt ettiğini düşünebiliyorlardı. John Kenneth Galbraith, 1958'de *The Affluent Society*'yi (Refah Toplumu) yayımladı.[4] Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, Daniel Bell'in *The End of Ideology*'si (İdeolojinin Sonu)[5] 1960'ta çıktı; bunu 1962'de Michael Harrington'ın, Amerikan halkının diğer kesimlerine, refahtan dışlanmış ve mutabakata katılmamış yoksul Beyazlara ve Siyahlara odaklandığı *The Other America*'sı (Öteki Amerika)[6] izledi. Birleşik Devletler'de, toplumda daha önceleri üstü örtülen gerilimler, 1960'ların başlarındaki sivil itaatsizlik hareketi ve aynı on yılın ikinci yarısında gettolardaki kanlı ayaklanmalar biçiminde, olanca şiddetiyle patlak verdi. Ardından, tıpkı birkaç yıl önce Cezayir Savaşı'nın Fransızlara yaptığı gibi, Vietnam Savaşı da Amerikalıları derin bir biçimde böldü. Ne ki, savaşa karşı muhalefet katıksız siyasal meselelerin ötesine geçti. 1960'ların ikinci yarısında Birleşik Devletler'de, sivil haklar ve Vietnam Savaşı konusundaki muhalefetin tetiklediği çatışmalar, yalnız mevcut siyasal ve toplumsal koşulların eleştirisine değil, fakat aynı zamanda yüksek düzeyde sanayileşmiş bir toplumda yaşam kalitesine de odaklanmıştı. Yalnız niceliksel Yeni Ekonomik Tarih'e değil, Marksizme göre de temel önemdeki ilerlemeye ve bilime olan inanç, teknolojinin sanayileşmiş ülkeleri dönüşüme uğratmak ve kalkınmakta olan ulusları etkilemek açısından sunduğu tehlikeler ve şiddet göz önüne alındığında, giderek sorunlu bir hale geliyordu.

1960'ların sonlarında Berkeley, Paris, Berlin ve Prag'daki öğrenci hareketlerinin gerek Batı'daki kapitalizme, gerek Sovyet-tarzı Marksizme karşı çıktığının farkına varmak önem taşır. Tarihyazımındaki gelişmeler açısından, ne alışıldık sosyal-bilimsel modellerin, ne de tarihsel materyalizmin inandırıcılığını koruyabilmiş olmasının nedenleri anlaşılmak isteniyorsa, önem taşır bu. Her ikisi de, devlet, piyasa, ya da Marksizm açısından sınıfın merkezî kavramlar olduğu makro-tarihsel ve makro-toplumsal kavrayışlardan yola çıkmıştı. Her ikisinde de, bilimsel olarak yönlendirilen üyüme sorgusuz sualsiz kabul ediliyordu. Gerek ortodoks sosyal-bilimin, gerek ortodoks Marksizmin toplumsal yapılara ve toplumsal süreçlere

4 John Kenneth Galbraith, *The Affluent Society*, Boston, 1960.

5 Daniel Bell, *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Glencoe, Ill., 1960.

6 Michael Harrington, *The Other America: Poverty in the United States*, New York, 1962.

odaklanması, tarihte ihmal edilmiş olan ve artık kendilerine özgü bir kimlik ve bir tarih talep eden toplum kesimlerine hemen hemen hiç yer vermiyordu. Dahası, gerek sosyal bilim, gerek Marksist tarihyazımı, gündelik yaşamın varoluşsal yönlerine -maddi, ama aynı zamanda duygusal yönüne, umutlarına ve korkularına- pek az ilgi gösteriyordu.

Modern Batı uygarlığının gidişi ve niteliği açısından kötümser bir görüş, "Yeni Kültürel Tarih"in büyük bölümünde merkezî bir yer işgal ediyordu. Bu yeni tarih, Marksizm ile çelişkili bir ilişki kurdu. Tarihyazımının özgürleştirici işlevi açısından Marksist görüşü paylaşıyordu; ne ki, Yeni Tarih kadınların ve erkeklerin özgürleştirilmesi gereken bu kısıtlılıklarını, klasik Marksizmden çok farklı kavrıyordu. Sömürü ve egemenlik kaynakları, birincil olarak kurumsallaşmış yapılarda, siyasette ya da ekonomide değil, esas olarak, insanların başkaları üzerinde güç kullandığı kişiler arası ilişkilerde aranmalıydı. Bu anlamda cinsiyet de yeni ve önemli bir rol kazanıyordu. Foucault, iktidarın ve onun bilgiyle ilişkisinin çözümleyicisi olarak, Marx'ın yerini aldı.

Stone, kilit bir soru olarak, tarihin kendisini bir bilim olarak görüp göremeyeceği ya da görecekse ne şekilde görebileceği sorusunu ortaya attı. Yalnız sosyal bilim-yönelimli tarihyazımı değil, aynı zamanda 19. yüzyıl üniversitelerinde Ranke ile birlikte geliştirilmiş olan eleştirel tarihsel araştırma şeklindeki daha eski gelenek de tarihi bir bilim olarak görmekteydi. Bununla birlikte, ikinciler için, bilimin farklı bir anlamı vardı. Onlara göre bilim, analitik sosyal bilimlerin pozitivizminin yadsınmasını gerektiriyor ve insani ya da kültürel bilimler (*Geisteswissenschaften*) ile doğabilimleri arasında bir ayrımı vurguluyordu. Bununla birlikte bu akım, bir bilim kavramına bağlıydı ve tarihi bilimsel bir disiplin olarak görüyordu. Almanya'da *Geschichtswissenschaft* (tarih bilimi) teriminin, profesyonel tarihçilerinin yaptığını betimlemek için *Geschichtsschreibung* (tarih yazımı) teriminin yerini almasının nedeni de buydu. Burada *bilim* kavramı, nesnel bilgi elde etmek için katı metodolojik kurallar koyan bir araştırma mantığının merkeziliğini barındırıyordu. Bu tarihsel araştırmacılık ekolü, tarihsel kavrayışta tarihçinin öznelliğini içeren empatinin rolünün altını çizmekle birlikte, gene de tarihsel araştırmacılık ile yaratıcı edebiyat arasında belirgin bir ayrım çizgisini çekiyordu. Gelgelelim, çözümleme ile anlatı arasında yapılan bu ayrıma genellikle pek bağlı kalınmadığının da vurgulanması gerekiyor. Georges Duby, *The Legend of Bouvines*'de,[7] Jacques Le Goff da,

7 Fransızca başlık, *Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214* (Bouvines'de Pazar), gerek tek bir günde, 27 Temmuz 1214'te yaşanan olayların, gerekse bu olayların tarihsel bilinçteki izdüşümlerinin altını çizer.

yakınlarda çıkan Saint Louis biyografisinde,[8] daha sonra göreceğimiz gibi, *Annales* geleneğinde anlatının önemli bir yer tuttuğunu gösterdiler.

Stone, tarihte "tutarlı bilimsel açıklama" yanılsamasını altını çizerek reddetmiş olmakla birlikte, hiçbir yerde, tarihsel anlatının kaçınılmaz edebi biçimine karşın, bu yanılsamanın akılcı araştırmaya ve gerçekçi yeniden canlandırmaya yönelik iddiasından vazgeçtiğini söylememişti. Ne ki, giriş bölümünde gördüğümüz gibi, Fransa ve Birleşik Devletler'deki Roland Barthes, Paul De Man, Hayden White, Jacques Derrida ve Jean-François Lyotard[9] gibi, genellikle -içlerinden bazılarının şiddetle reddedeceği bir etiketle- postmodernistler olarak adlandırılacak olan, çoğu edebiyat eleştirisi alanından gelen bir dizi kuramcı bu vazgeçişi dile getirecek ve olgu ile kurgu, tarih ile şiir arasındaki ayrımı sorgulayacaktı. Tarihin metinlerin dışında hiçbir gerçeklikle ilişkisi olmadığını düşünüyorlardı. Ancak ileride göreceğimiz gibi, uygulayıcı tarihçiler çok ender olarak bu kadar ileri gittiler. Daha önceki sosyal bilim tarihi ile yeni kültürel tarih arasında köklü bir kopukluk yoktu, ama yeni tarihyazımının temaları ve onlarla birlikte yöntemleri değişmişti; artık ağırlık merkezi yapılar ve süreçlerden, kültürlere ve sıradan insanların varoluşsal yaşam deneyimlerine kaymış durumdaydı. Bu durum, geleneksel sosyal bilimlerin iddiaları açısından daha büyük bir kuşkuculuk gerektirmekle birlikte, düşsele kaçış anlamına da gelmiyordu. Tarihçiler yalnız kaynaklar üzerinde titiz ve eleştirel çalışmakla kalmıyor, fakat ilerki bölümlerde göreceğimiz gibi, aynı zamanda sosyal bilimlerin yöntem ve bulgularını da benimsiyorlardı. Dolayısıyla, geçmişe ilişkin gerçekçi içgörüler edinebilmesi için, tarihçinin akılcı yöntemler izlemesi gerektiği kanısından kesinlikle vazgeçmemişlerdi.

8 Jacques Le Goff, *St. Louis*, Paris, 1996.

9 Bkz. Art Berman, *From the New Criticism to Deconstruction*, Urbana, 1988.

DOKUZUNCU BÖLÜM

MAKRO-TARİHTEN MİKRO-TARİHE: GÜNDELİK YAŞAM TARİHİ

1970'lerde ve 1980'lerde gittikçe artan bir biçimde, yalnız Batı'daki değil, bazı örneklerde Doğu Avrupa ülkelerindeki tarihçiler de sosyal bilim tarihinin varsayımlarını sorgulamaya başladılar. Eleştirmenlere göre, sosyal bilim tarihinin dünya görüşünün anahtarı, modernizasyonun olumlu bir güç olduğu inancında yatıyordu. Bu inanç en köktenci biçiminde, Francis Fukuyama'nın, modern teknolojik bir toplumun, tarihsel gelişmenin sonucu olarak temsili parlamenter kurumların eşlik ettiği kapitalist serbest piyasa ilkelerine dayandığını ilan ettiği 1989 tarihli makalesi "The End of History"de (Tarihin Sonu) dile getirildi.[1] Jürgen Kocka gibi sosyal bilim-yönelimli, fakat çok daha az iyimser tarihçiler, modern toplumların yıkıcı yönlerinin farkında olmalarına karşın, gene de bir piyasa ekonomisi ile son derece gelişmiş bir teknolojinin; kamusal özgürlüklerin, toplumsal adaletin ve kültürel çoğulculuğun teminatı olan demokratik siyasal kurumlarla birlikte yürütülen bir modernizasyonun, bütünüyle olumlu karakterine olan güvenlerini ifade ettiler.[2] Kocka'ya göre, gerek Nazizmin, gerek Doğu Avrupa ile Sovyetler Birliği'ndeki Marksist-Leninist sistemlerin çöküşü bu noktayı doğruluyordu. Ona göre, eleştirel bir tarihsel sosyal bilimin kilit işlevlerinden biri, Wehler'le birlikte yaptıkları 1945'ten önceki Alman toplumuna ilişkin çözümlemedeki gibi, 20. yüzyılda toplumsal düzenlerin gerçek anlamda modern bir toplumun yolunda dikilen atavistik yönlerine işaret etmekti.

1 Francis Fukuyama, "The End of History?," *The National Interest*, c. 9 (Yaz 1989), s. 3-18.

2 Jürgen Kocka, *Vereinigungkrise: Zur Geschichte der Gegenwart*, Göttingen, 1995.

Mikro-tarihin İtalya'daki en önemli temsilcilerinden ikisi olan Carlo Ginzburg ve Carlo Poni'ye göre, makro-tarihsel kavramların ve onlarla birlikte tarihe sosyal bilim yaklaşımlarının uğradığı gerilemenin asıl nedeni, teknolojik ilerlemenin yararlı toplumsal ve siyasal meyvelerine ilişkin bu iyimser görüşe olan inancın ta kendisinde aranmalıydı.[3] İçlerinde Marksizmin de bulunduğu makro-tarihsel sosyal bilim yaklaşımlarına karşı yöneltilen itirazlar, metodolojik olmaktan çok, siyasal ve etik zemine dayanıyordu; bununla birlikte, ilerde göreceğimiz gibi İtalyan ekolü, sosyal bilim tarihinin özellikle temel varsayımlarını metodolojik bir eleştiri arayışına tabi tutacaktı. Sosyal bilimin tanımladığı, ayırt edici niteliği modernizasyon olan bir dünya tarihsel süreci kavramına yönelik temel itiraz, onların kanısına göre, ödenen insani bedeldi. Bu sürecin, yalnız üretici güçleri değil, bunlara ayrılmaz bir şekilde bağlı olan yıkıcı enerjileri de serbest bıraktığını ileri sürdüler. Dahası bu süreç, tıpkı yüksek ve güçlü olana odaklanan geleneksel siyasal tarihteki gibi, sosyal bilim-yönelimli tarihte de göz ardı edilmiş olan "küçük insanlar"ın farkına bile varamadıkları, deyim yerindeyse, onların arkasından işleyen bir süreçti. Tarihin, sıradan insanların yaşadığı şekilde gündelik yaşam koşullarına dönmesi gerekiyordu. Ne ki, Fernand Braudel'in 1960'larda ve 1970'lerde *The Structures of Everyday Life* (Gündelik Yaşamın Yapıları)[4] olarak sunduğu şekliyle gündelik yaşam tarihi, onlara göre, dikkatini maddi koşullara yönelttiği ve bu koşulların nasıl yaşandığını incelemediği için, asıl noktayı gözden kaçırıyordu.

Yalnız daha eski siyasal tarihyazımı ekolünün araştırmacılığında değil, aynı zamanda daha yeni toplumsal tarihte ve elbette Marksizmde de siyasal inançların oynadığı role daha önce işaret etmiştik. Siyasal inançlar, gündelik yaşamın yeni mikro-tarihsel araştırmalarında da aynı rolü, üstelik belki daha da belirgin olarak oynadılar. İtalya'da birçok tarihçinin, İngiliz meslektaşlarının çoğunluğu gibi, kariyerlerine birer Marksist olarak başlayıp, ardından Marksizmin temel makro-tarihsel kavramlarına meydan okuyan yönlere doğru ilerlemiş olmaları bir rastlantı değildir. Gündelik yaşam tarihçilerine göre, tarihsel araştırmaların konusu, iktidarın "merkez"i olarak adlandırdıkları yerden, "marjinlere," çoğunluklara doğru kaymıştı ve onlara göre çoğunluklar, fazlasıyla dezavantajlı ve sömürülen kitlelerdi. Dezavantaja ve sömürüye yapılan bu vurgu, yeni tarihyazımını

3 Bkz. Edward Muir ve Guido Ruggiero (ed.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, Baltimore, 1991.

4 Fernand Braudel, *The Structures of Everyday Life*, Londra, 1981; üç ciltlik *Material Civilization and Capitalism* adlı yapıtının ilk cildi.

popüler yaşamın daha önceki romantik tarih geleneklerinden, sözgelimi Wilhelm Riehl'in 19. yüzyıl etnolojisinden ayırır.[5] Riehl, geriye dönüp nostaljik bir biçimde, içkin çatışmalardan özgür, kırsal bir *folk* toplumuna bakarken, gündelik yaşam tarihçileri bu topluluklardaki uyum eksikliğinin altını çizerler.

Ne var ki çoğunluklar, bu tarihçiler tarafından bir kalabalığın parçası olarak değil, gerek dünya tarihsel süreçlerinin, gerek anonim kalabalıkların içinde yitirilmemesi gereken bireyler olarak görülür. Edward Thompson, daha *The Making of the English Working Class*'ın amacını bildirirken, yazdığı tarihin motivasyonunun "yoksul çorapçıyı ... [ve] 'dik başlı' el dokumacısını ... gelecek kuşakların muazzam horgörüsünden kurtarmak" olduğunu açıkça belirtmişti.[6] Ne ki, bilinmeyeni unutulmuşluktan kurtarmak için, tarihçinin, tarihe artık birleşik bir süreç, birçok bireyin içine gömüldüğü bir büyük anlatı olarak değil, birçok bireysel merkeze sahip çokçehreli bir akış olarak bakan, yeni bir kavramsal ve yöntembilimsel tarih yaklaşımına gereksinimi vardır. Artık önemli olan tarih değil tarihler, ya da daha doğrusu öykülerdir. Ve şimdi uğraştığımız şey çoğunlukların bireysel yaşamlarıysa, bu çoğunlukların soyuttan çok somut bilgiye olanak veren deneyimlerine bağlı bir epistemolojiye gereksinmemiz var demektir.

1970'lere gelindiğinde, kültürü sağlam bir siyasal, toplumsal ve ekonomik bağlam içine oturtan bir tarih ortaya çıkmıştı; Georges Duby'nin evlilik, ulusal efsanelerin sürdürülmesi ve feodalizmin toplumsal yapısı üzerine;[7] Jacques Le Goff'un da entelektüeller ve ruhbanlar, kavramlar ve iş kalıpları üzerine yetkin çalışmaları bu tarihi hazırlamıştı.[8] Ayrıca Le Goff ve Duby, anlatının ve bireylerin merkezî bir rol oynadığı bir toplumsal ve kültürel tarih yazmayı da başardılar -sözgelimi Duby'nin, ulusal bir efsaneye dönüştürülen tarihsel bir olay olarak 27 Temmuz 1214 Pazar günkü Bouvines Savaşı üzerine eserinde[9] ve en son olarak Jacques Le Goff'un 1996'da yayımlanan St. Louis biyografisinde olduğu gibi.[10] İngilizce konuşulan dünya ile İtalyanca dünyasında halk kültürü araştırmaları 1970'lerde gittikçe yaygın hale geldi: Keith Thomas'ın *Religion and the*

5 Wilhelm Riehl, *Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Social-Politik*, Stuttgart, 1856.

6 E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, New York, 1966, s. 12.

7 Örn., George Duby, *The Knight, the Lady, and the Priest: The Making of Modern Marriage in Medieval France*, Chicago, 1993; *The Three Orders: Feudal Society Imagined*, Chicago, 1980.

8 Örn., Jacques Le Goff, *Intellectuals in the Middle Ages*, Cambridge, Mass., 1993.

9 Georges Duby, *The Legend of Bouvines*, Cambridge, Mass., 1990.

10 Jacques Le Goff, *St. Louis*, Paris, 1996.

Decline of Magic: Studies in Popular Beliefs in 16th and 17th Century Europe (Din ve Büyünün Gerilemesi: 16. ve 17. Yüzyıl Avrupa'sında Halk İnanışları, 1971),[11] Peter Burke'ün *Popular Culture in Early Modern Europe* (Modern Çağ Başı Avrupa'sında Halk Kültürü, 1978),[12] Natalie Z. Davis'in *Society and Culture in Early Modern France* (Modern Çağ Başı Fransa'sında Toplum ve Kültür, 1975),[13] ve Carlo Ginzburg'un *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller* (Peynir ve Kurtlar: Bir On Altıncı Yüzyıl Değirmencisinin Evreni, 1975)[14] gibi çalışmaların tümünde din önemli bir yer tutarken, Davis örneğinde odak noktasını cinsiyet oluşturur.

Geniş toplumsal dönüşümleri ele alan bir tarih ile bireysel var oluşlarda yoğunlaşan bir tarihin bir arada bulunmaması ve birbirini tamamlamaması için hiçbir neden yoktur. Tarihçinin görevi, tarihsel deneyimin bu iki düzeyi arasındaki bağlantıları keşfetmek olmalıdır. Bununla birlikte, 1980'lerde Almanya'da, kesin kavramsal ve analitik kuralları öngören bir sosyal bilimden yana olanlar ile tarihin gerçek konusunu oluşturduğuna büyük bir coşkuyla inandıkları yaşanmış deneyimler açısından bu kuralların ölüm çanı anlamına geldiğini düşünen gündelik tarih taraftarları arasında hararetli bir tartışma baş gösterdi.[15] "Missionaries in the Row Boat" (1984) başlıklı çok önemli bir makalede,[16] Hans Medick gündelik tarihin temel duruşlarını gözlemlemeye çalıştı. Bu tarih anlayışı için, yetmiş ve seksenlerde Clifford Geertz'in temsil ettiği şekliyle kültürel antropoloji, bir tarihsel araştırma modeliydi. Geertz'in *öteki* ile dolaysız bir yüzleşme anlamına gelen "yoğun betimleme"[17] kavramında, bu göstergebilimsel yaklaşım izlenir. Ayrıca "yoğun betimleme", *öteki*'ni önyargılarımızla anlamlandırmak değil, onu olduğu gibi kavramak istediğimiz anlamına gelir. Bununla birlikte, bu noktada Geertz ve Medick görünüşte bir çelişkinin tuzağına düşerler, çünkü talep ettikleri yoğun betimleme bir bireye

11 Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic: Studies in Popular Beliefs in the 16th and 17th Century Europe*, Londra, 1971.

12 Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe*, Londra, 1978.

13 Natalie Z. Davis, *Society and Culture in Early Modern France*, New York, 1975.

14 Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, New York, 1978.

15 Bkz. Jürgen Kocka, *Sozialgeschichte, Begriff, Entwicklung, Probleme*, 2. bas., Göttingen, 1986, s. 162-74.

16 Hans Medick, "Missionaries in the Row Boat," *Comparative Studies in Society and History* 29 (1987), s. 76-98.

17 Clifford Geertz, "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture," Geertz, *The Interpretations of Cultures* içinde, bölüm 1, New York, 1973, s. 3-30.

değil, sadece onun bağlı olduğu kültüre ulaşma olanağı verir. Dolayısıyla, bir birey hakkında, ancak onu biçimlendiren kültür aracılığıyla içgörü kazandığımıza göre, Thompson'ın, tarihin kişisel olmayan güçlerinden bireysel onurunu korumaya çalıştığı "yoksul çorapçı," şimdi de bireyselliğini bir kültüre kaptırmaya başlamıştır. Geertz ve Medick'e göre, ne etnolog, ne de tarihçi ötekilerin deneyimlerine doğrudan ulaşabilir. Bu nedenle söz konusu deneyimler, bireysel kasıt ve eylemlerin dolaysızlığının altındaki simgesel ve ritüel edimler aracılığıyla, dolaylı olarak başka bir kültüre ulaşmayı mümkün kılan bir metin oluşturur.

Kocka, "yeni-historisizm" olarak betimlediği (daha önce ele aldığımız, Birleşik Devletler'deki Yeni Historisizm ile karıştırılmamalıdır) Medick'in yaklaşımını iki temelde eleştirdi: Daha önceki historisizm gibi, onun da belirgin bir biçimde kuramı yadsıması ve dolaysız deneyim üzerindeki ısrarı, Kocka'ya göre, metodolojik bir irrasyonalizme yol açıyordu. Muazzam deneyim çokluğu içinde aradığımız şeyi bulabilmek için açık seçik sorularla ilerlemediğimiz takdirde, gerçekliğin tutarlı bir içgörüsüne ulaşamayız. Medick'e göre, bulgularımızı önyargılı kılan, titizlikle formüle edilmiş sorularla bu yaklaşımın ta kendisidir; oysa Kocka'ya göre, bu soruların yokluğu anlamlı bilgiyi olanaksız kılar. Dahası, Kocka'ya göre, daha genel bağlamlardan yalıtılmış tarihin "küçük" yönlerinde yoğunlaşma, tarihsel bilgiyi olanaksızlaştırır ve tarihin önemsizleştirilmesine yol açar. Bu nedenle, gündelik yaşam tarihinin anekdotlara ve antikacılığa doğru yozlaşma tehlikesi doğar.

Medick'e göre, "küçük güzeldir" anlayışı, kesinlikle daha büyük bağlamlardan koparılmış, anekdotlarla dolu bir tarih anlamına gelmez. Aslına bakılırsa, Medick tarihin ilgisinin, yerleşik kurallara uymayan bireylerin yer alamayacağı "merkezi" kurumlardan kenarlara ("marjinlere") kaydırılması konusunda ısrarlıdır.[18] Bununla birlikte birey, ancak daha büyük kültürel bütünün bir parçası olarak kavranabilir. Dolayısıyla onun mikro-tarih anlayışı, makro-toplumsal bir bağlam olmaksızın ayakta duramaz. Medick'in Almanya'da temsil ettiği yalnız *Alltagsgeschichte* (gündelik tarih) değil, aynı zamanda aşağıda ele alacağımız İtalyan yandaşlarının anladığı şekilde, kapsamlı bir halk kültürünün varlığını kabul eden mikro-tarihtir. Kültürün simgesel ifadelerine göstergebilim açısından yaklaşımının ve tarihsel antropolojiye dönüşünün nedeni de budur. İtalyanlara göre bu, ezelden beri yaşamını sürdüren bir köylü kültürüdür.

18 Hans Medick, "Entlegene Geschichte? Sozialgeschichte im Blickfeld der Kulturanthropologie," Konrad Jarausch ve diğ. (ed.), *Geschichtswissenschaft vor 2000: Perspektiven der Historiographiegeschichte. Festschrift für Georg G. Iggers zum 65. Feburtstag*, Hagen, 1991, s. 360-69.

Bu noktada, 1970'lerin başında Max Planck Tarih Enstitüsü'nde başlatılan ön-sanayileşme (*protoindustrialization*) projesine değinmek gerekiyor. Buradaki vurgu küçük bir birim olan köy hanesi üzerinedir. 1972'de "ön-sanayileşme" terimini icat eden Belçika asıllı bir Amerikalı olan Franklin Mendels[19] ekonomik güçler ile hanelerdeki doğum oranları arasındaki etkileşime odaklanıyordu. Mendels'e göre, tekstile yönelik talebin gittikçe arttığı bir dönemde, ev sanayileri erken bir sanayileşme biçimine yol açmış ve emeğe olan ihtiyacı karşılamak üzere daha erken yaşta evlilikler ve daha çok çocuk yoluyla nüfus artışını hızlandırmıştı. 1970'lerin başlarında, Büyük Britanya ve başka yerlerde bu doğrultuda önemli araştırmalar yürütüldü[20] ve Sanayi Devrimi'nden önce kırsal kesimdeki ev sanayiinin gelişimi üzerinde yoğunlaşan Alman projesi de buradan ilham aldı; bu proje 1979'da *Industrialization Before Industrialization* (Sanayileşmeden Önce Sanayileşme) başlıklı bir derleme[21] ile sonuçlanacaktı. Bu tarihçiler, insani inisiyatife pek az yer bıraktığını düşündükleri sistemli sosyal bilimlere yönelik çekincelerine karşın, çalışmalarında ağırlıklı olarak kesin kurallara bağlı sosyal bilimlere, en başta da ekonomi ve tarihsel nüfusbilime dayanıyorlardı. Toplumsal farklılaşma ve klasik siyasal ekonomiden kaynaklanan piyasa ekonomisi kavramlarını kullanıyorlardı. Bu anlamda, daha önce Emmanuel Le Roy Ladurie'nin yiyecek fiyatları ile nüfus baskılarına ilişkin çözümlemesinde değindiğimize benzer bir kavramsal yapı içinde çalışıyorlardı. Gelgelelim, üretim sürecindeki anahtar birim olarak aile üzerindeki vurguyla birlikte, yeni odaklar işin içine girer. Nicel bir nüfusbilimin katı çerçevesinden, mülkiyet ilişkileri değiştikçe, ön-sanayileşmenin erken evliliklere ve gebeliklere neden olarak, üreme kalıbında değişimler yarattığı çok daha somut aile ortamına gireriz. Çalışma kalıpları da değişir. Araştırmalar ne kadar harcama, tasarruf ve iş yapılacağını belirleyenin yalnız ekonomik baskılar olmakla kalmayıp, tüketim aracılığıyla ifade edilen statü ve onur sorunlarının da etkin olduğunu gösterir.[22] Dolayısıyla, kırsal bir ön-sınai topluluğunu anlamak için, ekonomik ve nüfussal çözümlemelerin ötesine geçip kültüre bakmamız gerekir.

19 Franklin Mendels, "Proto-Industrialization: The First Phase of the Industrialization Process," *Journal of Economic History* 32 (1972), s. 241-61.

20 Literatüre ilişkin bir tartışma için, bkz. Richard L. Rudolph (ed.), *The European Peasant Familiy and Society: Historical Studies*, Liverpool, 1995.

21 Peter Kriedte, Hans Medick, Jürgen Schlumbohm (ed.), *Industriolizotion Before Industrialization*, Cambridge, 1981.

22 Hans Medick, "Plebeian Culture in the Transition to Capitalism," Ralph Samuel ve Gareth Stedman Jones (ed.), *Culture, Ideology, and Politics: Essays for Eric Hobsbawm* içinde, History Workshop Dizisi, Londra, 1982, s. 84-112.

1980'lerde, Max Planck Tarih Enstitüsü'ndeki ön-sanayileşme projesinin ana katılımcıları Hans Medick ve Jürgen Schlumbohm'a, o dönemde Enstitü'de bulunan bir Amerikalı, David Sabean da katıldı; bu araştırmacılar ön-sanayileşmeye ilişkin daha genel çalışmalardan vazgeçip, süreci belirli bir mahalde incelemeye yöneldiler: Medick[23] ve Sabean,[24] Suabia bölgesindeki iki köyde, Laichingen ve Neckarhausen'de, Schlumbohm[25] ise Westfalya'daki Belms'de çalıştılar. Bu çalışma bir bakıma daha önceki sosyal bilim araştırma biçimlerinin bir devamıdır. Muazzam sayıda veriler, özellikle de evlilik ve ölüm olaylarında yapılan mülk envanterlerinin yanı sıra, temel istatistikler, mahkeme kayıtları, okuryazarlık gibi veriler bilgisayara yüklendi. Sonuçta, kültür ile ilgili geniş bir bilgi yığını ortaya çıktı. Sözgelimi, envanterler kitap sahipliğine ilişkin bilgi verir. Odak noktası olarak, eski rejimden 19. yüzyılın ikinci yarısına değin yaklaşık iki yüzyıllık bir dönem içinde, bir köyü ya da mahalli ele alır. Sık sık Geertz'den söz etmelerine karşın, onlarınki çok farklı bir yaklaşımdır. Onlar, yoğun betimleme yerine, somut malzeme ve toplumsal verilerle çalışır, ardından bunları yorumlarlar. Bir kültürün bütünleşmiş bir göstergeler sistemi olduğuna ilişkin Geertzçi kavrayışın yerini -daha yalın ve daha uyumlu bir halk kültürü nostaljisine kapılmış Wilhellm Riehl gibi 19. yüzyıl etnologlarında bulduğumuz, romantik köy cemaati kavramından pek de farklı değildir-, farklılaşmayı ve çatışmayı vurgulayan bir başka kavrayış alır. Dahası, araştırmaların yürütüldüğü bu mahallerin tarihi, modern-öncesi toplumdan modern topluma geçiş sırasındaki, büyük siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler bağlamında yer alır. Bu tarihçiler modernizasyon kavramından pek hoşlanmazlar, ama onun "bedelleri"nin bilincinde olarak bu kavramla çalışırlar. Bu anlamda, geleneksel sosyal bilim tarihine çok daha yakındırlar ve tarihsel antropolojiden kendilerinin kabul ettiklerinden çok daha uzak düşmüşlerdir.

Şimdi ele aldığımız Almanya'daki antropolojik ve mikro-tarihsel tarihçiler ile *microstoria*'nın İtalyan uygulayıcıları arasında büyük benzerliklerin yanı sıra temel farklılıklar da vardır. Siyasal bakış açılarındaki benzerliklere karşın, iki farklı gelenekten gelmektedirler. İtalyan geleneğinin ana temsilcileri, Carlo Ginzburg, Carlo Poni, Giovanni Levi ve Edoardo

---

23 Hans Medick, *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900: Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen, 1994.

24 David Sabean, *Property, Production and Family in Neckarhausen 1700-1870*, c. I, Cambridge, 1990.

25 Jürgen Schlumbohm, *Lebensläufe. Familien. Höfe. Die Bauern und Eigentumslosen des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit 1650-1860*, Göttingen, 1994.

Grendi kariyerlerine birer Marksist olarak başladılar.[26] Sonra Marksist öğretilere iki zeminde tepki gösterdiler: Birincisi, kurumsallaşmış komünist partilerin otoriter yönlerine itiraz ettiler. Tekrar tekrar dile getirdikleri ikinci tepki ise Marksizmin, Marksist olmayan büyüme kavrayışlarıyla paylaştığı makro-tarih kavramlarına olan inançlarını yitirmeleriydi. Tarihe yeniden insani bir çehre vermek istiyorlardı; bu da onları yalnız geleneksel Marksizme değil, analitik sosyal bilimlere ve *Annales*'e karşı da tepki göstermeye götürdü. *Annales* önceki iki yaklaşımın darlığından kaçınıyordu, ama Levi'nin işaret ettiği gibi, Braudel'in tarih evinde çok çeşitli bakış açılarına ve yaklaşımlara olanak veren pek çok oda bulunsa da, içinde yaşayan insanlar yoktu.[27]

Microstoria'nın uygulayıcıları, Alman meslektaşları gibi, somut insanların yaşam deneyimlerine geri dönmek isterler. Marksist tarihsel yönelimin, ikisini Almanlarla paylaştıkları üç unsurunu alıkoyarlar: İlki, toplumsal eşitsizliğin tüm tarihsel toplumların temel özelliği olduğu inancıdır. İkincisi, üretim ve üremenin kültürlerin oluşumunda oynadığı roldür. Ekonomik güçlerin, yaşamın toplumsal ve kültürel yönlerine bir açıklama getirmediğinde, ama onların içinde yer aldığında ısrarlıdırlar. Geleneksel anlayışa, özellikle de Marksist geleneğe göre siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitsizlik olarak anlaşılan eşitsizlik aslında bunların çok ötesine geçen biçimler alır, ama yine de, ekonomik güçler toplumsal eşitsizliğin önemli nedenlerini oluştururlar -onlarsız tarih anlaşılamaz. Üçüncüsü ise tarihsel araştırmanın kesin kurallara bağlı bir yönteme ve görgül çözümlemeye dayanması gerektiği inancıdır. Geertz'in geleneksel Marksist ve sosyal bilimsel yaklaşımları eleştirirken dile getirdiği ve misyonerler üzerine makalesinde Medick'in de ciddiye aldığı, tarihin pek çok içgörüsünü şiirden aldığı inancından kaçınırlar; bu, daha önce gördüğümüz gibi, Hayden White tarafından da dile getirilmiş ve en azından metodolojik ifadelerde, olgu ve kurgu arasındaki sınır çizgisinin bulanıklaştığını düşünen Natalie Davis gibi[28] Amerikalı kültür tarihçileri tarafından da benimsenmiş olan bir inançtır. *Microstoria* uygulayıcıları için, bu çizgi bu kadar bulanık değildir. Tarihçinin gerçek bir konu ile uğraşması gerektiğinde ısrarlıdırlar. Geleneksel sosyal bilim yaklaşımlarına ilişkin eleştirileri, sosyal bilimin müm-

---

26 İtalyan mikro-tarihçileri üzerine, bkz. Giovanni Levi, "On Micro-history," Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing* içinde, University Park, Penna., 1991, s. 93-113; Edward Muir ve Guido Ruggiero, *Microhistory and the Lost People of Europe: Selections from Quademi Storici*, Baltimore, 1991.

27 Giovanni Levi, *Inheriting Power: The Story of an Exorcist*, Chicago, 1988.

28 Natalie Davis, *Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in the Sixteenth-Century France*, Stanford, 1987.

kün ya da arzu edilir olmadığını ileri sürmez; onlar, açıklamaya soyundukları küçük ölçekli yaşam gerçekliklerine karşı sınandığı zaman ayakta duramayan genellemeler yapan sosyal bilimcileri eleştirirler. Bununla birlikte, gerek Alman, gerek İtalyan yöneliminin yazılarında kuram ile uygulama arasında belirli bir çelişki vardır. İtalyanlar, Geertz'in metodolojik irrasyonalizm olarak gördüğü şeye karşı kuşkucu kalırken, başta Carlo Ginzburg olmak üzere, onlar da tarihsel anlatılarında Geertz'in yoğun betimlemesine yakın bir konuma doğru yöneldiler. Bunun tersine, Almanlar daha baştan itibaren uzun dizilerden oluşan bilgisayar çözümlemelerini de içeren sosyal bilim yöntemleriyle çalıştılar.

İtalyanlar, Alman mikro-tarihçilerin tersine, *Quaderni Storici* dergisinde kendilerine güvenilir bir kurumsal temel buldular. Bu dergi 1966'da kuruluşundan itibaren, geniş bir tarihsel yaklaşımlar yelpazesi forumu oldu ve Fransa'daki *Annales* ya da Büyük Britanya'daki *Past and Present*'ınkinden pek farklı olmayan bir yer tuttu. Almanya'da *Geschichte und Gesellschaft* da böyle bir rol oynadı, ne ki, bu dergi çok daha güçlü bir sosyal bilim yönelimine sahipti. Ancak 1993'te *Historische Anthropologie*'nin kurulmasıyladır ki, mikro-tarih ve tarihsel antropoloji bakış açısını temsil eden bir Alman dergisi ortaya çıkmış oldu.

Yeni derginin ilk cildinde, Carlo Ginzburg'un İtalyan *microstoria* geleneği üzerine bir makalesini yayımlaması önemliydi.[29] Makale, temel olarak Ginzburg ve Poni'nin ilkin 1979'da *Quaderni Storici*'de ve başka yerlerdeki öteki programatik açıklamalarında öne sürdükleri düşüncelerin yeniden dile getirilmesiydi. 1970'lerde büyük anlatılara karşı gittikçe artan düş kırıklığının bir parçası olarak makro-tarihin bunalımına işaret ediyorlardı. Kitlesel nicel bilgisayar verilerine dayanan büyük ölçekli sosyal bilimsel araştırmalar, sosyal bilimsel bir yaklaşımın uygulamaya elverişsiz olması yüzünden değil, ama büyük ölçekli genellemelerin fiili gerçekliği temelden çarpıtması yüzünden eleştiriliyordu. Uygulayıcılarına göre, *microstoria*'nın temel amaçlarından biri, "tarihi, öteki yöntemlerle dışarıda bırakılmış olan kişilere açmak" ve "yaşamın büyük bölümünün gerçekleştiği küçük gruplar düzeyinde tarihsel nedenselliği aydınlatmaktır."[30]

Microstoria'nın yandaşları ile Foucault ve Geertz'in yandaşlarınca dile getirilen kuramsal ve metodolojik duruşlar arasında yakınlıklar olduğu gibi, dikkat çekici farklılıklar da söz konusudur. Foucault gibi, İtalyan mik-

29 "Mikro-Historie: Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiß," *Historische Anthropologie, Kultur, Gesellschaft, Alltag* 1 (1993), s. 160-92.

30 Edward Muir, "Introduction: Observing Trifles," Muir ve Ruggiero (ed.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe* içinde, s. xxi.

ro-tarihçiler de "egemen kurumların belirli düşünme tarzlarını şeytani, akıldışı, sapkın ya da mücrim olarak nasıl dışladıklarını", tıpkı Ginzburg'un, değirmenci filozof ve kozmolog Menocchio örneğinde,[31] Levi'nin de bölge papazı Giovan Battista Chiesa örneğinde[32] yapmış olduğu gibi göstermek arayışındadırlar.[33] Tıpkı Geertz gibi, onların amacı da "yorumsal" bir kültür araştırmasıdır; kültüre "yinelenebilir ve nicelleştirilebilir gözlemlerden gelen yasa uygulamaları aracılığıyla değil, bunun yerine basit, görünüşte önemsiz işaretler aracılığıyla" yaklaşılması gerekir.[34] Levi'nin deyişiyle söylemek gerekirse: "Mikro-tarihsel yaklaşım, çeşitli ipuçları, işaretler ve belirtiler aracılığıyla geçmişin bilgisine nasıl ulaşacağımız sorununa yönelir."[35] Yine de, tarihsel metinlerin dışında bilinebilecek bir gerçekliğin var olduğu üzerinde ısrar etmeyi sürdürürler. Bilgiye dolaylı yoldan ulaşıldığı kabul edilir. Bu nedenledir ki, mikro-tarihsel yöntem "gerçekliğin nesnel olduğunu söyleyen tarihçiler tarafından benimsenmiş iddialı, otoriter geleneksel söylem biçimini terk etmiştir."[36] *Microstoria* profesyonelleşmiş tarihyazımından önce var olmuş bir sunuş biçimine geri dönerek, tarihçinin kendi bulgularının yanı sıra yaklaşım yöntemini de aktardığı bir anlatı başlatır. "Mikro-tarihte ... araştırmacının bakış açısı, anlatının özgül bir parçası haline gelir."[37] Soyut biçimde ortaya konamayacak olan unsurları iletebilmesi ve tarihçinin kendi anlatısına ulaşmasını sağlayan süreci göstermesi açısından, anlatı, tarihçinin bulgularının sunulmasında önemli hale gelir.

Gelgelelim, nesnellik üzerine konan bu sınırlamalara karşın, *microstoria* daha eski sosyal bilimin çeşitli temel varsayımlarını paylaşır ve bu, onun Foucault ve Geertz'in yaklaşımlarından ayırt edilmesini sağlar. Edward Muir, Foucault konusunda şuna dikkat çeker:

> Kanıtlama ölçütleri, geçmişi bugüne uyduran bir modern bilimsel disiplinden geldiği için, kuramlar kanıtlanamaz. Doğruluk, bir disiplin ya da bir kurum tarafından tanımlanan bir düzene uymak anlamına gelir.[38]

Ginzburg ve Levi'ye göre, bu "bir kaçamaktır. Doğruluğun, geçmişin bize sunduğu somut, fiziksel olarak gerçek kanıtlar ile belirlenmesi gere-

---

31 Ginzburg, *The Cheese and the Worms.*

32 Giovanni Levi, *Inheriting Power: The Story of an Exorcist,* Chicago, 1988.

33 Muir, "Introduction", s. 13.

34 Muir, "Introduction", s. xvi.

35 Levi, "On Microhistory," s. 106.

36 *Age.*, s. 106.

37 *Age.*, s. 106.

38 Muir, "Introduction," s. xiii.

kir."[39] *Microstoria* görgül sosyal bilimleri bir bütün olarak reddetmez, fakat yapılarının var olan gerçekliğe uygunluğunun küçük bir ölçekte sınanmasının metodolojik bir gereksinme olduğunu vurgular. Geertz'in kültüre yaklaşımını da benzer gerekçelerle sorgular. Geertz, küçük ölçekte bir dünyayı ele aldığını ileri sürmesine karşın, aslında bütünleşmiş bir sisteme, bir bütün olan makro-toplumsal bir kültür kavrayışına bağlı kalmaktadır. Levi bu konuda şunları kaydeder:

> Bana öyle geliyor ki, mikro-tarih ile yorumlayıcı antropoloji perspektifi arasındaki temel farklardan biri şudur: Yorumlayıcı antropoloji kamusal işaret ve simgelerde türdeş bir anlam görürken, mikro-tarih bunları, ürettikleri toplumsal temsillerin çokluğuyla bağlantılı olarak tanımlama ve ölçme arayışındadır.[40]

Sonuç, "toplumsal farklılaşma"nın damgasını bastığı bir toplumdur.[41] Burada mikro-tarihçilerin tarihsel kavrayışını, Marksist tarihyazımında birincil önem taşıyan hegemonya ve toplumsal eşitsizlik kaygıları biçimlendirir.

Burada *microstoria* geleneğinin en yüksek temsil gücüne sahip iki yapıtını kısaca inceleyeceğiz: Carlo Ginzburg'un yazdığı *The Cheese and Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller* (Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni, 1975) ile Giovanni Levi'nin yazdığı *Inheriting Power: The Story of an Exorcist* (Kalıtımsal Güç: Bir Şeytan Kovucunun Hikâyesi, 1985). Bu kitapların pek çok ortak yönü vardır, ama gene de, kavramsal ve anlatısal yaklaşımlarında birbirlerinden çok farklıdırlar. Ginzburg'un kitabı, belki de onca rahat okunması ve bizi son derece zengin bir bireyle karşı karşıya getirmesi nedeniyle de, bir klasik haline gelmiştir. Levi'nin şeytan kovucusu, toplumsal yapılara çok daha derinlemesine gömülmüş olmakla birlikte, metin çok daha analitiktir. Her iki kitap da, *microstoria*'nın genel karakteristiklerini, yani belirli bir mahalde bir birey üzerinde yoğunlaşmayı ve bu yerel ortamın daha genel bir kuraldan farkının altını çizme çabasını paylaşır. Her ikisinde de, toplumsal ve siyasal ortamın dikkatli bir yeniden canlandırılışı söz konusudur; bu canlandırmanın odağında, daha geniş bir bölgelerüstü düzey yerine, yine yerel düzey yer alır. Ama gene de, Ginzburg'un baş kahramanı olan Menocchio'ya yaklaşımı, Levi'ninkinden çok daha yorumsaldır. Onun öncelikli odak noktası Menocchio'nun zihinsel dünyasıdır. Onun zihnine giden yol da okuduğu metinlerden geçer. Okuma, anlamların iletildiği gayri şahsi

---

39 *Age.*, s. xiii.
40 *Age.*, s. 103.
41 *Age.*, s. 105.

bir süreç değildir; bunun yerine, seçkin zihinlerin yazıları bu köy değirmencisinin zihnine, popüler bir kültür prizmasından geçerek girer. Bunun karşılığında, Ginzburg'un kendi hayal gücü, Menocchio'nun düşünce süreçlerinin yeniden canlandırılmasında hayati önem taşır. Anlatı, yazarın araştırma stratejilerinin sunumuyla kesintiye uğratılır. Levi'nin kaygısı ise çok daha sosyal bilimsel niteliktedir; yerleşik varsayımları sınamaya ya da düzeltmeye yöneliktir. Sık sık, doğrulanması gereken varsayımların ayrıntılarıyla açıklandığı bölümlere rastlanır. Merkezi ilgi alanlarından biri, köydeki iktidar ilişkileri örüntüsüdür. Bu ilişkiler, ekonomik etkenler ya da resmi siyasal kurumlar ile anlaşılamaz. Levi, gayri şahsi piyasa güçleri ile modern bir devlet aygıtının, bu iktidar ilişkilerini ne ölçüde belirlediğini sorgular. Köylü dünyasını anlamakta belirleyici unsurun "elle tutulamaz ya da simgesel malların, yani iktidar ve saygınlığın korunması ve aktarımı" olduğunu ileri sürer.[42] Bu savını kanıtlamak için, daha geleneksel toplumsal tarihin kullandığı kaynaklara ve yöntemlere başvurur; Chiesa tarafından kötü ruhlardan kurtarılan kişilerin yaşamlarını ve toplumsal ortamlarını yeniden kurmak için, kilise kayıtları, noter sözleşmeleri, arazi vergi kütükleri ve öteki yönetsel belgelerden yararlanır. Bundan başka köyde, klasik ekonominin kör piyasa güçleri yerine, aile stratejilerini de içeren toplumsal ve kişisel ilişkilerin fiyat düzeyinin saptanmasında belirleyici bir rol oynadığı daha karmaşık bir piyasanın var olduğunu göstermek üzere, arazi satışlarına ilişkin verileri, aile oluşumları ve verasetle ilgili verilerle ilişkilendirir. Dolayısıyla, Santena köyünün köylü cemaati, yalnızca makro-toplumsal değişimlerin edilgin bir nesnesi değil, ayırıcı bir girdidir. Son olarak, çatışmalardan uzak, son derece kenetlenmiş mutlu bir köylü toplumu imgesi, bu çözümlemenin akışı içinde çöker, yok olur.

Böylelikle, İtalyan mikro-tarihçilerin, en başta da Levi'nin eserlerinde, tıpkı Göttingen grubunda da gördüğümüz gibi, mikro-tarih daha eski sosyal bilim tarihinin reddi değil, bir uzantısıdır; kültürün ve tarihsel değişimin taşıyıcıları olan kişiler ile küçük grupların bireyselliklerinin yeniden keşfidir. Bununla birlikte, mikro-tarihsel yaklaşımların uygulanabileceği toplumlar ve kültürlerin gerek uzamsal, gerek zamansal sınırları olduğu görülür. Mikro-tarihçilerin küçük grupları, daha geniş bir bağlama ya çok küçük bir gönderme yaparak, ya da böyle bir bağlama hiç gönderme yapmaksızın incelediği suçlaması haklı değildir; en azından bu suçlama, burada ele aldığımız çalışmalar için geçersizdir. Gelgelelim, kentsel antropolojide birtakım çalışmalar söz konusu olmasına karşın, köylü toplulukları üzerine yapılan çalışmalarla karşılaştırılabilir nitelikte modern

42 Levi, *Inheriting Power*, karton kapaklı baskısının arka kapağı.

kentsel topluluklara ilişkin tarihsel araştırmalar yapılmamış durumdadır. Tartıştığımız araştırmaların tümü, bir sanayi-öncesi dünyayı veya bu dünyanın sanayileşmenin erken evrelerine doğru geçişini inceler. Neckarhausen[43] ya da Santena gibi köyleri ele almanın mümkün olmasının nedeni kısmen, bu köylerin, her ne kadar devlet yönetiminin ve pazarın etkisinden tümüyle kaçamasalar bile, görece içe kapalı ve kendine yeterli yerleşimler olmalarıydı. Neckarhausen bugün, nüfusun büyük çoğunluğu her gün büyük merkezlerdeki istihdam ya da iş etkinliklerine gidip gelen bir kasabaya dönüşmüş durumdadır.

Mikro-tarihçilerin belirli kuramsal ifadeleri ile fiili araştırma ve yazıları arasında apaçık bir çelişki vardır. Tarih içerisindeki süreksizliklerin altını haklı olarak çizerler ve bunlardan hiçbir büyük anlatının mümkün olmadığı sonucunu çıkarırlar. Ne ki, modernizasyon hakkında büyük ölçüde olumsuz bir değerlendirmeyle çalışırlar. Üzerinde uğraştıkları modern-öncesi topluluklar içinde çatışmalar ve bölünmeler bulmalarına karşın, bu toplulukların yok oluşuna belirli bir nostalji ile bakarlar. Yani mikro-tarihsel topluluklara, yalnız onlar üzerinde mikro-tarihsel açıdan çalışmaya uygun kaynakların var olması nedeniyle değil, fakat aynı zamanda modern dünyaya karşı belirli hoşnutsuzluk duyguları beslemeleri yüzünden yönelmektedirler. Birçok *Annales* tarihçisinin, ortaçağ dünyasına ya da erken modern dünyaya benzer bir motivasyonla yönelmiş olması da mümkündür. Antropoloji yönelimli son araştırmalardan, Avrupa'nın Batılı olmayan dünyaya genişlemesini ele alan Eric Wolf'un *Europe and the Peoples Without a History*[44] (Avrupa ve Tarihsiz Halklar) ve Sidney Mintz'in *Sweetness and Power: Sugar in Modern History*[45] (Şeker ve Güç: Şekerin Modern Tarihteki Yeri) gibi bazı çalışmalarda, yıkıcı bir güç olarak görülen modernizasyon acil bir tehdit oluşturur. Bunun yanı sıra, ortaçağ araştırmalarında da bu durum sık sık karşımıza çıkar: Jacques Le Goff'un modern zaman kavramının kökeni üzerine, daha önce sözü edilen ünlü makalesi "Time, Work, and Culture in the Middle Ages" buna örnek gösterilebilir. Foucault, tarihte birlik olmadığının, tarihin "kopuşlar"la belirlendiğinin altını çizmiş olmasına karşın, delilik, klinikler ve hapishaneler üzerine yaptığı çalışmalar, modern tarihin akışının gündelik yaşamdaki artan disiplin ile karakterize olduğunu varsayar. Bu aynı zamanda Robert Muchembled'in de eserlerindeki temel

43 David Sabean, *Property, Production and Family in Neckarhausen 1700-1870*, c. I, Cambridge, 1990.

44 Eric Wolf, *Europe and the Peoples Without a History*, Berkeley, 1982.

45 Sydney Mintz, *Sweetness and Power: Sugar in Modern History*, New York, 1985.

düşüncedir; Muchembled, Foucault gibi, erken modern Fransa'daki bürokratik devletin gelişimini, uyumsuz ve marjinal grupların dışlanmasıyla bağlantılandırı . Norbe t Elias'ın temelde makro-tarihsel *The Civilizing Process*[46] (Uygarlaştırma Süreci) kitabının teması da budur; ilk olarak 1939'da, yazarı sürgündeyken basılan ve ancak 1969'da yeniden basımından sonra tanınan bu eser davranış biçimlerinin disiplin altına alınmasının izini sürer. Burada Elias, mutlakıyetle birlikte, yemek yeme, hazmetme ve sevişme gibi, eskiden görece ket vurulmaksızın yerine getirilen bedensel işlevleri, yeni, katı kuralların boyunduruğuna sokan ve onları özel dünyanın içine hapseden bir saray kültürünün gelişmiş olduğu tezini ileri sürer. Disiplinin, modern dünyada idari açıdan daha örgütlenmiş biçimler aldığı kesindir, ama bu yazarların bunca romantikleştirdikleri modern-öncesi dünyada disiplinin daha az yaygın olduğu, doğrusu, kuşku götürür.

Mikro-tarihçilere karşı, tekrar tekrar çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir: (1) küçük ölçekli tarih üzerinde yoğunlaşan yöntemlerinin tarihi anekdotlara dayalı bir antikacılığa indirgediği, (2) geçmiş kültürleri romantikleştirdikleri, (3) daha önce ileri sürüldüğü üzere, görece durağan kültürler üzerinde çalışmaları nedeniyle, hızlı değişimin belirlediği modern ve çağdaş dünyaları ele alamadıkları; ve (4) bu bağlantı içinde, siyaseti ele almakta yetersiz kaldıkları.

Bununla birlikte, 20. yüzyıldaki siyasal çatışmaları ele almak için mikro-tarihsel yaklaşımları kullanmak yönünde ciddi girişimler yapılmıştır. Gündelik yaşam tarihini (*Alltagsgeschichte*)[47] sanayi-öncesi toplumunu ele alan mikro-tarihe bağlayan şey, kişisel olmayan toplumsal yapıların ve süreçlerin ötesine geçip, insanların somut yaşam deneyimlerine ulaşmak yönündeki kararlılıktır. Birincil kaygısı, işçi sınıfı kadınları da dahil olmak üzere, çalışan sınıfların gündelik dünyasını keşfetmek olan Lutz Niethammer, fiyat ve ücret istatistikleri veya hükümet raporlarının insanların çalıştığı koşulları anlamak konusunda ne kada değer taşıdığını sorgular. Burada yine mikro-tarih büyük ölçekli toplumsal ve siyasal süreçle in analizine bir alternatif olarak değil, zorunlu bir ek olarak görülür. Mikro-tarihsel araştırmaların merkezinde, geleneksel kaynaklarda ihmal edilmiş kadınlar ve erkekler yer alır. Biyografiler ve hatıratlar, onların yaşamlarının yeniden canlandırılmasında önemli bir yer tutarlar, ama açıktır ki, örneklerin çoğunda bu tür kaynaklar mevcut değildir. Burada da, sözlü ta-

---

46 Norbert Elias, *The Civilizing Process*, New York, 1978.

47 Bkz. Alf Lüdtke (ed.), *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, Princeton, 1995.

rih bir katkıda bulunabilir. Sözlü tarih, özellikle soykırım kurbanları ve daha yakın geçmişte soykırım suçlularını, en son olarak ise Stalinist baskıların ve katliamların kurbanları ve failleriyle ilgili olarak kullanılmıştır. Kabul etmek gerekir ki, yapılan bu görüşmelerle ilgili sorunlar vardır; özellikle de görüşmeler olaydan onlarca yıl sonra, görüşülen kimselerin bellekleri daha sonra yaşadıkları olay ve deneyimlerden etkilendiği zaman yapıldığında sorunlar çıkmaktadır. Bununla birlikte görüşmeler, destek olarak kullanılacak öteki kanıtlar ve öteki görüşmelerle denetlenebilir. Yerel tarih grupları, sık sık sıradan insanların yaşam deneyimlerini aktarmak için sözlü tarih yöntemlerini kullanmaktadırlar, ama özellikle Almanya'da ve son yıllarda eski Sovyetler Birliği'nde, bu yöntemler yakın tarihin yeniden inşasının parçası olarak kullanılmıştır.

Geleneksel siyasal ve sosyal analiz yöntemleriyle yanıtlanması güç sorular vardır. Göttingen'de bulunan Max Planck Tarih Enstitüsü'ndeki mikro-tarih grubuyla yakın işbirliği içindeki Alf Lüdtke, 20. yüzyılda Almanların başına gelen tarihsel felaketlerin nasıl mümkün olabildiğini sordu. Savaşa yol açan Alman politikalarına muhalefet etmesi beklenebilecek sosyal demokrat hareket içinde örgütlenmiş olan çalışan sınıfların 1914'te savaşı desteklemeleri ya da 1933'te işçiler arasında Nazilere karşı hiçbir açık direniş olmayıp, hatta yaygın bir destek olması nasıl açıklanabilirdi?[48] Eski sosyolojik sınıf kategorileri, dikkatle gözden geçirilmeli ve belli değişiklikler yapılmalıdır. Dikkatle yürütülen derinlemesine görüşmeler, siyasal ve toplumsal tutumların karmaşıklığına ışık tutabilir. Bu anlamda, bir iş ahlakına sahip ve Alman işçiliğinin standartlarıyla gurur duyan işçiler, siyasal bakış açıları ne olursa olsun, savaş sanayisinde üzerlerine düşeni mükemmelen yapmışlardı. Siyasal muhalefet ve destek kutupları arasında, işyerinde bir dizi farklı biçimler alan geniş bir direniş yelpazesi vardı. Lutz Niethammer tarafından, ilki Ruhr bölgesinde,[49] ikincisi de Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin son günlerinde Doğu Almanya'da[50] olmak üzere, sanayi işçileri arasında düzenlenen iki önemli sözlü tarih projesi, Üçüncü Reich ve savaş sonrası dönemine ilişkin kişisel anımsamalara yöneldi. Sovyetler Birliği'nde, Perestroyka'dan itibaren, Anılar grubuyla birlikte çalışan sözlü tarihçiler Stalin çağından sağ çıkanlarla geniş görüşmeler yaptılar.

48 Alf Lüdtke, "'Coming to Terms with the Past': Illusions of Remembering Ways of Forgetting Nazism in West Germany," *Journal of Modern History* 65 (1993), s. 542-72.

49 Lutz Niethammer (ed.), *Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhr-gebiet 1930 bis 1960*, 2 c., Berlin, 1983.

50 Lutz Niethammer, Alexander von Plato ve Dorothee Wierling (ed.), *Die volkseigene Erfahrung: Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR*, Berlin, 1990.

Almanya'da uygulandığı şekliyle *Alltagsgeschichte*'nin bazı eleştirmenleri, "yaşamın, görece bozulmaksızın sürmüş olan dünyevi, gündelik yönleri üzerinde yoğunlaşmak yoluyla, Nazi rejiminin imgesinin normalleştirilmesinden duydukları korkuyu" ifade etmişlerdir.[51] Niethammer ekibinin niyeti kesinlikle bu değildi. Sözlü tarihin eleştirel işlevinin bir örneği, Christopher Browning'in *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (Sıradan İnsanlar: 101. Yedek Polis Taburu ve Polonya'da Nihai Çözüm, 1993)[52] adlı çalışması, 1960'larda Hamburg'daki savcılık bürosu tarafından yapılmış, Polonya'daki Yahudi sivillerin kitlesel infazına karışmış olan 210 tabur üyesinin sorgulamalarına dayanır. Browning'in araştırması, soykırım faillerinin tarihine yepyeni bir bakış açısı ekler. O zamana değin, soykırım çoğunlukla, Raoul Hilberg'in betimlemiş olduğu gibi,[53] geniş ve karmaşık bir yönetsel süreç olarak görülmüş ve Hannah Arendt'e göre "şeytanın basmakalıplığını" şahsında canlandıran[54] Adolf Eichmann gibi bürokratlar tarafından masa başından yürütüldüğü düşünülmüştü. Şimdi Browning, "yıkım mekanizması" hiyerarşisinin en altında yer alan, kişisel olarak milyonlarca infazı yerine getirmiş olan küçük insanların rolüne odaklanmaktaydı. 101 nolu Yedek Polis Taburu'na ilişkin anlatısı, birçoğu işçi sınıfından gelen, açıkça Yahudi karşıtı duygulara sahip olmayan orta yaşlı Hamburg polislerinin, Polonya'daki kitlesel infazlara nasıl katıldıklarını ortaya koyuyordu. Browning şöyle der:

> *Alltagsgeschichte*'nin metodolojisinde, Nazi Almanya'sının tarihinde soykırımın merkezi niteliğini azaltacak hiçbir içkin yön yoktur. Tam tersine, kitle cinayetlerinin, işgal altındaki Doğu Avrupa'ya mevzilendirilmiş Alman personelin yaşamlarına nasıl derinden bağlı olduğunu ortaya koymanın en iyi yönteminin bu olduğunu söyleyebilirim.[55]

Bu, bizi bir kez daha mikro-tarih uygulayıcıları tarafından sorulan yöntembilimsel sorulara götürüyor. Tarihe sosyal bilim yaklaşımlarına karşı, mikro-tarihçilerin kilit argümanı, böyle bir tarihin geçmişi nitel

---

51 Christopher R. Browning, "German Memory, Judicial Interrogation, and Historical Reconstruction: Writing Perpetrator History From Postwar Testimony," Saul Friedlander (ed.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the "Final Solution"* içinde, Cambridge, Mass., 1992, s. 35.

52 Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, New York, 1992.

53 Raoul Hilberg, *The Destruction of European Jews*, Chicago, 1961.

54 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York, 1963.

55 Browning, "German Memory," Friedlander (ed.), *Probing the Limits of Representation* içinde, s. 350.

yönlerinden ve insani bir çehreden yoksun bırakacağıydı. Sorun, tarihin insani ve kişisel yönünün nasıl yeniden ele geçirilebileceğiydi. Gördüğümüz gibi, Hans Medick, Clifford Geertz'in kültürel antropolojisindeki "yoğun betimleme"de böyle bir tarih modeli bulmuştu. Antropoloji gibi, tarih de sistematik değil yorumsal bir bilimdi. Soğuk çözümlemenin yerini, sözcüklere dökmenin güç olduğu bir dolaysızlık alıyordu. Gelgelelim, bana öyle görünüyor ki, yoğun betimlemenin epistemolojisi çözümsüz bir çelişkiyi içerir. Araştırma konusunu, gözlemciden bütünüyle ayrı olarak görür. Gözlemcinin düşünce kategorilerinin gözlemlenene yansıtılmasına karşı, haklı olarak uyarıda bulunur. Yoğun betimleme, "öteki"nin, gözlemciye kendi "ötekiliği" içinde görünmesini sağlamalıdır. Bu, gözlem konusuna bir *nesnellik* unsuru kazandırır ve onun gerçekliğe dayanan bir nesne olarak görünmesini sağlar. Ama öte yandan, bu antropolojik yaklaşım dünyanın nesnelliğine meydan okuyordu. Öteki'ni, tıpkı kişinin bir edebi metni okuyacağı gibi okuması gereken bir metin olarak görüyordu. Ne var ki, bir metin çeşitli şekillerde okunabilir. Bu yaklaşımın mantıki sonucu, olgu ile kurgu arasındaki sınırın kaldırılması olacaktır.

Aslına bakılırsa mikro-tarihçilerin niyeti bu değildi. Araştırdıkları kadınların ve erkeklerin öznelliği ve bireyselliğini onarma çabalarında, anonim yapılar ve süreçlerle çalışan sosyal bilimlerle yola çıkmayı reddettiler, ama tarihçiler olarak, yaptıkları işte gerçek bir konu ile karşı karşıya olduklarını onlar da kabul ediyorlardı. Bu konuya daha fazla yaklaşma çabalarında, sosyal bilimlerin gereçlerini kullanmakta çok istekli davrandılar. Özellikle Almanya'da, mikro-tarihçilerin hiç kuşkusuz geniş genellemeler kurmak niyetiyle değil, daha çok bu genellemelerin istisnalarını keşfetmek amacıyla, bilgisayar tekniklerinden nasıl yararlandıklarını görmek şaşırtıcıdır. Daha önce tartıştığımız İtalyanlar, Alman meslekdaşlarından çok daha vurgulu bir biçimde antropolojik bir yaklaşımı yansıtıyor ve bilgiyasardan çok daha az yararlanıyor olmalarına karşın, gene de Geertz tarzındaki kültürel antropolojinin yöntembilimsel göreceliğini onlar da reddediyorlardı. Son tahlilde, mikro-tarih, daha geniş toplumsal bağlamların tarihinin bir olumsuzlanması olarak değil, ona bir ek olarak kendini gösteriyor. Mikro-tarihçiler geçmişin araştırılmasına bir somutluk anlayışı eklemişlerdir. Mikro-tarihsel yöntemleri kullanan Christopher Browning, *Ordinary Men* adlı çalışmasında, böylelikle soykırımdaki olayları yalnızca ayrıntılandırmaktan çok daha öte şeyler yapmıştır; bireysel faillere odaklanarak, onların davranışlarına, daha geniş genellemelerin ortaya seremeyeceği bir boyut da eklemeye çalışmıştı. Christopher Browning, soykırımın bir soyutlama olmadığının

altını çizer. Hayden White'ın ileri sürdüğü gibi, soykırıma ilişkin anlatılar da birincil olarak tarihçinin yapıntıları değildir.[56] Browning'in dile getirdiği gibi, daha çok: "Tarihçinin araştırmaya getirdikleri ile araştırmanın tarihçiye yaptığı etki arasında sürekli bir diyalektik etkileşim vardır."[57]

56 Hayden White, "Historical Emplotment and the Problem of Truth," Friedlander (ed.), *Probing the Limits of Representation* içinde, s. 37-53.

57 Browning, "Germon Memory," *age.*, s. 31.

ONUNCU BÖLÜM

"DİLBİLİMSEL YÖNELİŞ": BİLİMSEL BİR DİSİPLİN OLARAK TARİHİN SONU MU?

Tarihsel bilginin mümkün olup olmadığına ve tarih yazmanın postmodern bir çağda benimsemesi gereken biçimlere ilişkin soruları ele alan postmodern tarih kuramlarına daha önce değinmiştim. Bu bölümde, postmodern tarih ve dil kuramlarının, tarihsel yazımın temeli olarak fiilen ne derece ve ne tarzda işlev gördüğü sorusunu sormak istiyorum. Lawrence Stone'un sözlerini bir kez daha zikretmek gerekirse, bu kuramlar "geçmişteki değişimin tutarlı bir bilimsel açıklamasının"[1] artık mümkün olmadığı kanısından yola çıktılar. Ne ki, postmodern kuramlar her türlü tutarlılığın kuşkulu olduğunu ileri sürmekte, Stone'un formülasyonunun da ötesine geçerler. Postmodern tarihyazımının temel düşüncesi, tarih yazmanın gerçek bir tarihsel geçmişe gönderme yaptığının yadsınmasıdır. Dolayısıyla, Roland Barthes[2] ve Hayden White tarihyazımının kurgudan farklı olmayıp, onun bir biçimi olduğunu ileri sürdüler. Buna uygun olarak, White, *Metahistory: The Historical Imagination in the Nineteenth Century in Europe* (Metatarih: Avrupa'da 19. Yüzyılda Tarihsel İmgelem, 1973) adlı kitabında, dört tarihçi (Michelet, Tocqueville, Ranke ve Burckhardt) ve dört tarih felsefecisi (Hegel, Marx, Nietzsche ve Croce) örneğiyle birlikte, tarihsel anlatılarda hiçbir gerçek ölçütü bulunmadığını göstermeye çalıştı. Tarih yazımı ile tarih felsefesi arasında hiçbir temel fark

1 Lawrence Stone, "The Revival of Narrative," *Post and Present* 85 (Kasım 1979), s. 19.

2 Roland Barthes, "The Discourse of History," *Comparative Criticism: A Yearbook*, c. 3 (1981), s. 3-28.

da bulunmadığını öne sürmesinin nedeni de buydu. Kaynaklar üzerindeki eleştirel filolojik inceleme, kuşkusuz, olguları keşfetmeyi sağlayacaktır; ne ki, bunun ötesine geçip, tarihsel bir anlatının kurulmasına yönelik bir adımı belirleyecek olan, White'a göre, bilimsel değil, estetik ya da ahlaki kaygılar olacaktır. Tarih yazımında biçim ve içeriğin birbirinden ayrılamayacağını ileri sürer. Tarihçilerin elinde, diye sürdürür sözlerini, anlatıların biçimini ve belirli bir dereceye kadar içeriğini de belirleyen sınırlı sayıda retorik olanaklar vardır; bu nedenle gördüğümüz gibi, "tarihsel anlatılar, içerikleri *bulunmuş* oldukları kadar *icat edilmiş* de olan ve biçimleri, bilimlerdeki benzerlerinden çok, edebiyattaki benzerleriyle ortak özellikler taşıyan sözel kurgulardır."[3]

Herodot'tan Natalie Davis'e kadar uzanan bir tarihsel düşünce geleneği, tarihsel anlatıların hem edebi yönlerini, hem de hayal gücünün onları kurmakta oynadığı rolü kabul eder, ama gene de bu anlatıların gerçek insanları içeren gerçek bir geçmişe dair içgörüler sunduğuna olan inancını da sürdürür. Oysa White bu geleneğin çok ötesine geçmektedir. Natalie Davis geçmişin yeniden canlandırılmasında icat etmenin hayati bir yer tuttuğunu içtenlikle kabul eder, ama aynı zamanda, bu icadın tarihçinin keyfi yaratısı olmayıp, kaynaklar aracılığıyla bize seslenen "geçmişin sesleri"nin peşinden gittiğini ısrarla belirtir.[4] Ranke de, tarihsel aktörlerinin düşünce süreçlerini yeniden canlandırmak konusunda imgelemin rolünü kabul ediyordu.

Bu yüzdendir ki, tarihsel anlatılarda her türlü gerçeklik iddiasını yadsıyan bir kuram ile tarihsel bilginin karmaşıklığının tam anlamıyla bilincinde olan, ama gene de, gerçek insanların gerçek düşüncelere ve duygulara sahip olduklarını ve bunların gerçek eylemlere yol açtığını, bu eylemlerin de belirli sınırlar içinde bilinebileceğini ve yeniden canlandırılabileceğini kabul eden bir tarihyazımı arasında fark vardır. Şurası muhakkak ki, Patrick Bahners'in belirttiği gibi, Kant'tan bu yana bilim hiçbir "maddi gerçek ölçütüne" sahip değildir.[5] Ne ki, Kant ve onu izleyen bilimsel ve sosyal bilimsel düşünce (Max Weber de dahil olmak üzere), her şeye rağmen iletilebilecek ve maddi ölçüt vermese bile, doğa ve insan dünyasının incelenmesi için formel standartlar sunabilecek bir bilimsel araştırma mantığı-

---

3 Hayden White, "Historical Texts as Literary Artifact," *Tropes of Discourse* içinde, Baltimore, 1978, s. 82.

4 Natalie Davis, *The Return of Martin Guerre*, Cambridge, Mass., 1983.

5 Patrick Bahners, "Die Ordnung der Geschichte: Über Hayden White," *Merkur* 46 (1992), Sayı 6 (1992), s. 313.

nın bulunduğunu kabul ediyordu. Fakat bu ölçütler bile, bazı çağdaş bilim kuramcıları tarafından sorgulanmaktadır.

Bilimsel araştırmanın gerçekliğin giderek daha fazla kavranmasına yol açtığı kavramına meydan okuyan modern ve çağdaş bilim kuramcıları arasında, Gaston Bachelard[6] ile Paul Feyerabend[7] gibi radikal kuşkucuları bir tarafa, Thomas Kuhn gibi tarihsel rölativistleri de bir başka tarafa ayırmak gerekir. Bachelard ve Feyerabend, bilimi, hiçbir sınırlayıcı mantık ya da araştırma yönteminin bulunmadığı, şiirsel bir etkinlik olarak anlarlar. *The Structure of Scientific Revolutions* (Bilimsel Devrimlerin Yapısı, 1960) adlı yapıtında[8] Kuhn da bilimin nesnel bir dünyanın yansıması olarak anlaşılamayacağını ileri sürdü. Gelgelelim, onu bir kurgu olarak değil, fakat kendi söylemlerine hükmeden kurallar üzerinde hemfikir olan kişiler arasındaki tarihsel ve kültürel olarak koşullanmış söylem olarak görüyordu. Ona göre bilim, bilimsel araştırmanın kurumsallaşmış bir biçimi, üyelerinin araştırma ve açıklama stratejileri konusunda hemfikir olduğu bilimsel bir topluluk içinde gerçekliği ele almanın bir yoluydu. Dolayısıyla, Kuhn da bilimin gerçeklikle ilişkisini sorgular, fakat Bachelard ve Feyerabend gibi, rasyonel bir bilimsel söylemin olanaklılığını sorgulamaz.

Bilgi ve gerçeklik arasındaki ilişki sorunu, dilbilim kuramında da merkezi bir rol oynar. Modern bilim, dili anlamlı bilginin aktarılması için bir araç olarak görür. 1930'larda Viyana çevresinden kaynaklandığı ve ardından Anglo-Amerikan analitik felsefesinde önemli bir rol oynadığı şekliyle mantıksal pozitivizm, tüm çelişkilerden ve kültürel olarak koşullanmış müphemliklerden arındırılmış, mantıksal kavramları ve bilimsel araştırmanın sonuçlarını iletmeye muktedir bir dil yaratmak için çalışıyordu. Daha sonra gelen yapısalcılık, dilin tam da bu göndermeli işlevini sorguladı.

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün, 1916'da ölümünden sonra yayımlanan *Course in General Linguistics*[9] (Genel Dilbilim Dersleri) adlı yapıtında formüle ettiği şekliyle dil kuramında, birbiriyle ilişkili iki temel fikir vardı: Dil, sözdizinsel bir yapıya sahip olan kapalı bir özerk sistem oluşturur. Dahası, dil, anlam ve anlam birimlerini iletmenin bir aracı değildir; tam tersine, anlam, dilin bir işlevidir. Ya da başka türlü söylemek gerekirse: İnsan, dili düşüncelerini aktarmak için kullanmaz, fakat insanın düşündüğü şeyi dil belirler. Burada, yapısalcı toplum ve tarih kavrayışının temel düşüncesini buluyoruz: İnsan, kendisinin belirlemediği, ama onu

6 Gaston Bachelard, *The New Scientific Spirit*, Boston, 1984.
7 Paul Feyeraband, *Against Method*, Londra, 1988.
8 Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2. bas., Chicago, 1970.
9 Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics*, Londra, 1983.

belirleyen yapılar çerçevesi -bu örnekte, dilsel yapılar- içinde hareket eder. Bu kavrayış, 1950'lerde ve 1960'larda Birleşik Devletler'deki "Yeni Eleştiri" akımındaki edebiyat kuramında ve bundan bağımsız olarak, Fransa'da Roland Barthes tarafından başlatılıp, Jacques Derrida'nın dekonstrüksiyonist yöntemine yol açan tartışmalarda önemli bir rol oynadı.[10] Dil kuramı pespektifinde, metnin dışsal bir gerçeklikle hiçbir bağlantısı olmayıp, kendi içine kapalıdır. Bu, yalnız edebiyat değil, aynı zamanda tarihyazımı metinleri için de geçerlidir. Metinlerin gerçekliğe gönderme yapmaması yüzünden, gerçek ile kurgu arasında hiçbir fark yoktur der Barthes.[11] Kaldı ki, metin yalnız dışsal dünyayla ilişkisinden bağımsız olarak değil, aynı zamanda yazarından da bağımsız olarak görülür. Önemli olan tek şey metindir, onun kaynaklandığı bağlam değil. Michel Foucault tarafından atılan bir sonraki adım, metinlerin üretiminde önemli bir etken olarak yazarın bertaraf edilmesidir. Yazar gözden kaybolurken, aynı zamanda kasıtlılık ve anlam da metni terk eder. Foucault'ya göre, tarih bu nedenle önemini yitirir. Tarih, Batılı insanın, modern tarihin "klasik" evresi adını verdiği geç bir evresinde, halihazırda geride kalmış olan bir evresinde icat edilmiştir. Foucault'nun yazılarının, başta delilik, klinikler, ceza ve cinsellik üzerine eserlerinin büyük bölümünün, ama aynı zamanda ana kuramsal sunuşları olan *The Archeology of Knowledge* (Bilginin Arkeolojisi) ve *The Order of Things* (Şeylerin Düzeni) adlı çalışmalarının, yine de adamakıllı tarihsel bir perspektifi yansıtıyor olması bir çelişki olarak görünmektedir.

Foucault ve Derrida'nın eleştirisi, her metinde saklı olan ideolojik önyargılara yöneliktir. Bu yüzden, metnin, yazarından özgürleştirilmesi gerektiğini ileri sürerler. Aynı zamanda, de Saussure'ün dil kavrayışını da radikalleştirirler. De Saussure'e göre, dil hâlâ bir yapıya sahipti; bir sistem oluşturuyordu. Söz (imleyen) ile gönderme yaptığı şey (imlenen) arasında hâlâ bir birlik vardır. Derrida'ya göre, bu birlik artık mevcut değildir. Onun yerine, açık anlamları bulunmayan sonsuz sayıda imleyici görür, çünkü oradan bakıldığında açık bir anlamın işaretlenebileceği hiçbir Arşimet noktası yoktur. Tarihyazımı açısından bu, anlamsız, insani etkenlerden, insani irade ya da niyetten arındırılmış ve tutarlılıktan bütünüyle yoksun bir dünya demektir.

Bu yüzden de, eğer gelecekte tarih yazılacaksa, tümüyle farklı biçimleri benimsemesi gerekecektir. Bu tema, tarihsel nesrin doğasına ilişkin Amerikan tartışmalarında ele alınır. Gördüğümüz gibi, Hayden White'a göre, tarihyazımı bugün birincil olarak edebi ölçütleri izleyen edebi bir

---

10 Bkz. Art Berman, *From the New Criticism to Deconstruction*, Urbana, 1988.

11 Barthes, "Discourse of History."

tür olarak görülmelidir. Dominick La Capra, 1985'te, tarihyazımını klasik antikçağdan beri değer verdiği retorik niteliğe yeniden ulaşmaya çağırdı.[12] 19. yüzyılda, tarih profesyonel bir disipline dönüşüp de kesin kurallara sahip bir bilim olma iddiasını ortaya attığında, tarihçiler genellikle tarih yazmayı retorik unsurlarından arındırmaya çalıştılar. Biliminki de dahil olmak üzere, her dilin retorik bir boyutu olduğunu anlamaksızın, bilim ve retorik arasında basit bir ikilem varsaymak moda oldu. La Capra'dan alıntılayarak söyleyecek olursak, "bilimi, retorikin hasmı ya da antitezi olarak varsayan bu eğilim, sık sık nesnesine karşı tümüyle saydam olmaya dayanan ya da öyle görünen 'yalın üslubun' savunmasıyla birlikte yürüdü."[13] Ama böyle "yalın bir üslup" kesinlikle yoktu. Aslına bakılırsa, profesyonelleşmiş bilimsel araştırmalar çağı olan 19. ve 20. yüzyıllarda bile, tarih yazma, retorik ya da edebi niteliklerini yitirmedi. Büyük tarihçiler de bunu kabul ediyordu. Ranke, bu doğrultuda, tarihin yalnızca bir bilim olmayıp aynı zamanda sanat olduğunun ve bu ikisinin birbirinden koparılamayacağının altını çiziyordu.[14] 1902'de ikinci verilişinde Nobel Edebiyat Ödülü'nü Theodore Mommsen'in almış olması dikkate değerdir. Yalıtılmış bazı nicel tarih çalışmalarının dışında, önemli bir retorik ya da edebi unsurdan yoksun olan pek az tarihyazımı örneği vardır; hatta kullandığı çok büyük niceliksel araçlara karşın, köleliğin hem maliyet açısından verimli, hem de insancıl olduğuna ilişkin tezlerini okuyucuya benimsetmeyi amaçlayan bir öykü anlatan, Robert Fogel ve Stanley Engerman'ın Amerikan köleliği üzerine kliometrik çalışması olan *Time on the Cross* bile retorik ve edebi değerden yoksun değildir. Hiç kuşkusuz, retorik tarihçilerin üzerinde çalıştığı belgelerde bile önemli bir rol oynar. Kaynaklar, ya da hiç değilse kaynak olarak hizmet eden belgelerin kendisi de dilbilimsel yapıntılar, katışıksız verilerden oluşmaları durumu dışında, bir şey anlatmak üzere retorik stratejiler kullanan metinlerdir. İstatistik veriler de seçilmiş ve yapılmıştır.

Bugün tarihsel düşüncenin geniş bir kesimi, yukarıda dile getirilen dil ve metinsellik kavrayışlarını ciddiye alır. Bu tartışmalardaki Fransız katkıları, Birleşik Devletler'deki edebiyat eleştiri ve kuramını derin bir biçimde etkiledi. Dilbilim kuramının tarihsel araştırmalara etkisi Birleşik Devletler'de, Fransa'da olduğundan çok daha büyük oldu ve Birleşik Devlet-

---

12 Dominick La Capra, "Rhetoric and History," *History and Criticism* içinde, Ithaca, 1985, s. 15-44.

13 *Age.*, s. 42.

14 Bkz. "On the Character of Historical Science," Leopold von Ranke, *Theory and Practice of History* içinde, s. 33-34.

ler'deki Amerikan tarihinden ziyade Avrupa tarihi çalışmalarını çok daha büyük ölçüde etkiledi. Aşağıdaki sayfalarda, öncelikle Amerikan tartışmaları üzerinde duracağız, çünkü "dilbilimsel yöneliş"[15] kavramı burada icat edildi. Bu "yöneliş"in merkezi unsuru, dilin ya da söylemin toplumların oluşumundaki öneminin kabul edilmesinden oluşur. Bir toplum ve kültürün belirleyicileri olarak görülen toplumsal yapılar ve süreçler, artık gittikçe artan biçimde, iletişimsel bir topluluk olarak anlaşılan kültürün ürünleri olarak görülmektedir. Dilin merkezi niteliği üzerindeki bu vurgu, siyasal, toplumsal, kültürel ve entelektüel tarih alanındaki araştırmaların birçoğuna girmiş durumdadır. Ne ki, belirli yazarlar dilbilim kuramından son derece köktenci sonuçlar çıkarıp, tarihi, toplumun kültür, kültürün de -bir edebi metni andıran ve metnin ötesindeki bir gerçekliğe indirgemeye karşı koyan- bir "anlam ağı" olarak görüldüğü göstergebilime indirgerken, başka tarihçilerse dili toplumsal ve kültürel gerçekliğe yaklaşmada bir araç olarak görüyorlardı.

Son dönem tarih düşüncesine kültüre göstergebilimsel bir yaklaşıma yönelik belki de en önemli dürtüyü kazandıran kültürel antropolog Clifford Geertz'dir:

> Max Weber gibi ben de, insanın kendi attığı anlam ağlarına yakalanmış bir hayvan olduğuna inanarak, kültürü bu ağlar olarak alıyorum ve bu nedenle, onun çözümlemesinin yasalar peşinde deneysel bir bilim değil, anlam arayışında yorumsal bir bilim olduğunu kabul ediyorum.[16]

Fakat Geertz, "anlam ağları" kavramına, Weber'in verdiğinden çok farklı bir anlam yükler. Weber'e göre bu, kendisini gerçekliğin görgül gözlemiyle kısıtlayan pozitivist yöntemin bir yadsınmasıdır. Weber, gerçekliğe ancak zihnin mantıksal kategorilerinin uzlaşması aracılığıyla ulaşılabileceği konusunda, Kant'la hemfikirdir. Ama ona göre, bu kesinlikle nesnel bir sosyal bilim araştırması mantığının yadsınması anlamına gelmez. Aslına bakılırsa, Weber'e göre "nesnellik" sosyal bilimsel araştırma-

---

15 Bkz. J. E. Toews, "Intellectual History After the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience," *American Historical Review* 92 (1987), s. 879-907; Martin Jay, "Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on the Habermas-Gadamer Debate," Dominick La Capra ve Steven Kaplan (ed.), *Modern European Intellectual History. Reappraials and New Perspectives* içinde, Ithaca, 1982, s. 86-110; Richard Rorty (ed.), *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophic Method,* Chicago, 1967.

16 Clifford Geertz, "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture," *The Interpretation of Cultures* içinde, New York, 1983, s. 5.

nın köşe taşını oluşturur.[17] Burada nesnellik, dışsal dünyadaki bir "nesne"yle değil, bu dünyanın araştırıldığı sosyal bilimler metodolojisi ile ilişkilidir. Bu metodoloji mantığının kökleri, Grek antikçağından bu yana Batı dünyasının entelektüel tarihinde yer alır; gelgelelim, geçerliliği bütün kültürlerdeki rasyonel düşünceye dek uzanır. Sosyal bilimlerdeki mantıksal muhakemenin, Batılı bir zihin için olduğu kadar bir Çinliye göre de ikna edici olması gerektiğine ilişkin görüşünü daha önce zikretmiştik. Weber'in "ideal tip" kavramı, sosyal bilimsel araştırmanın konusunu oluşturan gerçek toplumsal yapılar ve süreçler bulunduğu kavramını olumsuzlamak yerine, bu kavramı varsayar. Katışıksız bir görgül yaklaşımın olanaksız olduğunu kabul eder; bununla birlikte, "ideal tipleri" sınamak yoluyla toplumsal gerçekliğe yaklaşmanın mümkün olduğunu kabul eder. Dahası, Weber'e göre, sosyal bilim toplumları biçimlendiren makro-tarihsel ve makro-toplumsal yapıları ve süreçleri araştırır. Berrak kavramlar ve açık kuramlar üzerindeki bu vurgu, gördüğümüz gibi, Hans-Ulrich Wehler ve Jürgen Kocka'nın -kültürel tarihçilerin gittikçe artan bir biçimde nesnelci olarak reddettikleri- Alman "Tarihsel Sosyal Bilim" ekolü de dahil olmak üzere, sosyal bilim-yönelimli düşüncenin büyük bir bölümünün temelini oluşturur.

Weber'e bağlılığını bunca dile getirmesine karşın, Geertz bu anlamda ondan tümüyle farklı bir yöne girer. Antropologların yaptığı şeyin "bir yöntem sorunu" olmayıp, "yoğun betimleme" olduğunu anlatır bize. Yöntemin bir alternatifi olarak yoğun betimleme, Geertz'in "göstergesel" olarak tanımladığı bir kültür kavrayışına dayanır.[18] Bu perspektiften bakıldığında, bir kültür bir dilin özelliklerini taşır ve dil gibi, bir "sistem" oluşturur. Bu da yorumlamayı mümkün kılar, çünkü her bir edimin ve her bir ifadenin, kültürü bir bütün olarak yansıtan simgesel bir değeri vardır. Yoğun betimleme, her türlü kuram-güdümlü sorudan bağımsız olarak, kültürün simgesel ifadeleriyle dolaysız yüzleşmeyi gerektirir; kuram-güdümlü sorular ise, soyutlamalar aracılığıyla, kültür tezahürlerini hayatiyetlerinden yoksun bırakabilir. Bu bağlamda, kendi araştırma konusuyla yoğun betimleme aracılığıyla antropolojik yüzleşme yaklaşımı ile, konusunu soyutlamalardan bağımsız olarak "anlamak" peşinde olan klasik historisizmin yorumsal yaklaşımı arasında yüzeysel bir benzerlik vardır. Ne ki, bu

---

17 Bkz. "'Objectivity' in Social Science and Social Policy," Edward A. Shils ve Henry A. Finch (ed.), *Max Weber on the Methodology of the Social Sciences* içinde, Glencoe, Ill., 1949.

18 Geertz, "Thick Description," s. 5.

benzerlik aldatıcıdır. Yorumsal yaklaşım, gözlemleyen ile gözlemlenen arasında, anlamayı mümkün kılan bir ortak zemini varsayar. Geertz ise, tam tersine, gözlemlediği konuyu tamamen farklı olarak görür. Konuyu anlayabileceğimiz terimlere indirgemek, onu ötekiliği içinde kavramaktan çok, onu çarpıtmak anlamına gelecektir.

Bir önceki bölümde, Geertz'in gündelik yaşam tarihi ile mikro-tarih üzerindeki etkisini ele almıştım. Burada ise kültürel tarihe göstergebilimsel yaklaşımla ilgileneceğiz. Son dönem kültürel tarihte çok sık dile getirilen Geertz'in yaklaşımı, eleştirel bir tarih açısından bir dizi sorun sunar. Geertz yalnız bir tarihçi olmamakla kalmaz, aynı zamanda tarih konusunda da kıt bir anlayışa sahiptir. "The Balinese Cockfight" (Bali'de Horoz Döğüşü) üzerine ünlü makalesi,[19] yaklaşımının başlıca örneklerinden birini oluşturur. Horoz döğüşündeki izleyicilerin tepkileri bir kültürü yansıtır ve bu kültür hem bütünleşmiş, hem de istikrarlı bir bütün oluşturan göstergebilimsel bir sistem olarak görülür. Geertz, kültürü Bali toplumunda kendini gösteren toplumsal süreçler çerçevesi içinde görmez; ne de toplumsal bölünmeleri ve toplumsal çatışmaları dikkate alır. Dolayısıyla, sistemleştirmeden kaçınma ve bunun yerine davranışın benzersiz tezahürü üzerine yoğunlaşmaya yönelik kararlılığına karşın, aslında reddettiği son derece makro düzeyli toplum kavrayışından yararlanır. Bu da metodolojik irrasyonalizme neden olur. Simgelerin yorumlanması görgül olarak sınanamaz. Yabancı kültürün "anlam"ıyla antropolog doğrudan doğruya yüzleşir. Bu, gerek kuram-güdümlü sorularla çalışan analitik sosyal bilimcilerin, gerek araştırmalarının konusunu anlayabileceklerine inanan geleneksel tarihçilerin eserlerine renk verdiği kabul edilen bir öznel taraf-girliğin başlamasına engel olacaktır. Fakat aslına bakılırsa, Geertz'in kültürler yorumunda hiçbir denetim mekanizması yoktur. Bunun sonucu da, antropologun konusuna karşı öznelliğinin ve hayal gücünün yeniden işin içine girmesi olur. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, Mağrip kültürü üzerine çalışmasında, Geertz'inkinden çok farklılaştırılmış bir kültür görüşü sunmuştur. Bourdieu'nün, kültürün ekonomik ve toplumsal bağlamının altını çizen, fakat bu ilişkilerin simgesel karakterini de teslim eden yaklaşımı, başlangıçta Marksist düşünceyle yola çıkmış, ama aynı zamanda Marksizmi yeniden yorumlamış olmasını da yansıtır. Son tahlilde, onur kavramlarının kültürel bir altyapı oluşturacak şekilde ekonomik ilişkiler içine girdiği hususunda, Max Weber'le aynı görüştedir. Kültürün, artık kendi içinde bir bütün oluşturan bir metin olarak değil, simgeleri aracılığıyla yakla-

19 Clifford Geertz, "Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight," *Interpretation of Cultures* içinde, s. 412-53.

şılması gereken siyasal, toplumsal ve ekonomik bir değişim bağlamı olarak görülmesi gerekmektedir.

Geertz'çi yaklaşımda yapılan iki değişiklik ve bunun tarihsel bir temaya uygulanmasına değinecek olursak, Marshall Sahlin'in Kaptan Cook'un ölümü üzerine makalesi[20] ile Robert Darnton'ın yazdığı *The Great Cat Massacre*'i[21] (Büyük Kedi Katliamı) örnek verebiliriz. Sahlin, iki farklı kültür arasındaki etkileşimi, yani her biri kendine özgü bir mantığa sahip olan Hawai'nin Polinezya kültürü ile İngiliz kâşiflerin onu etkileyen Batılı kültürü arasındaki etkileşimi ortaya koyar. Ardından, Cook'un, Hawai kültürünün dinsel yasası uyarınca Hawaililer tarafından öldürülmesini açıklamaya çalışır ve aynı zamanda bunu, Batı kapitalizminin yayılması çerçevesi içine yerleştirir. Dolayısıyla, Geertz tarafından birbirinden ayrılmış olan metin ve bağlam yeniden bir araya gelir. Ne ki, Geertz'in Bali kültürü üzerine araştırmasında olduğu gibi, Hawai kültürünün yeniden kurulmasında da görgül denetim mekanizmaları çok azdır. Darnton da, olgudan otuz yıl sonra, bir matbaa çırağının anlatısına dayanarak, matbaacıların kendi işverenlerine ve karısına yönelik simgesel bir isyan eylemi olarak, ayinsel bir bağlamda kedileri öldürmelerinin öyküsünü anlatır. Chartier, Darnton'un kültürü, Geertz'in sözleriyle "simgelerde cisimleşen anlamlar kalıbının tarihsel aktarımı, insanların yaşama dair bilgilerinin ve yaşama karşı tutumlarının aktarıldığı, sürdürüldüğü ve geliştirildiği, simgesel biçimde ifade edilen, miras alınan kavrayışlar sistemi" olarak kullandığını söyler.[22] Le Roy Ladurie'nin *Carnival in Romans*'ta[23] yaptığına benzer bir şekilde, Darnton, kedi katliamının ayinselliğini, ekonomik ve toplumsal olarak sömürülenlerin üstlerine simgesel olarak karşı koymak için başvurdukları cinsel saldırganlık açısından yorumlar. Geertz'in "Bali Horoz Döğüşleri"nde yaptığı gibi, Darnton da bir halk kültürünü kavramaya çalışır. Bununla birlikte, bu metni, kapitalist modernleşmenin baskıları altında matbaa sanayisinin geçirdiği ekonomik dönüşüm sonucunda ortaya çıkan çatışmanın daha geniş bağlamına yerleştirir. Fakat Bali horoz döğüşlerini çağrıştıran kedi katliamının yoğun betimlemesi aracılığıyla, bir kültürün bütün karmaşıklığı içinde yeniden inşa edilip edilemeyeceği sorusu yanıtlanmamış olarak kalır.

---

20 "Coptoin James Cook; or the Dying God," Sohlins, *Islands of History* içinde, Chicago, 1987, s. 104-35.

21 Robert Dornton, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, New York, 1984.

22 Roger Chortier, "Texts, Symbols, and Frenchness," *Journal of Modern History* 57 (1985), s. 684.

23 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Carnival in Romans*, New York, 1979.

Adı kültürel tarihçiler tarafından çok sık anılmasına karşın, aslında Geertz'in, kendi verdiği adla "yasa arayışındaki deneysel bir bilimden anlam arayışındaki yorumlayıcı bir bilime" dönüşe katkıda bulunmaktan öte, bu tarihçilerin çalışmaları açısından sınırlı bir değeri olduğu ortaya çıkmış durumdadır.[24] Bu anlam arayışında, dil önemli bir göstergebilim aracına dönüşüyordu. Dolayısıyla, "dilbilimsel yöneliş" sosyal ve kültürel tarihin çeşitli alanlarında ortaya çıkmıştır; ne var ki, dilin gerçekliğe gönderme yaptığı inancı, Barthes, Derrida ve Lyotard tarafından Saussure'cü dilbilim kuramının yeniden yorumlanmasında olduğu gibi, hiçbir yerde terk edilmemiştir.

Son dönem sosyal ve kültürel tarihte, toplumsal gerçekliğin bir ikamesi olarak değil, onun kılavuzu olarak dile veya söyleme kilit bir yer ayıran çeşitli yönelimleri kısaca inceleyeceğim:

Bunlar arasında, kültürel antropolojiden en çok uzaklaşmış ve entelektüel tarihin geleneksel biçimlerine en yakın olanı, J. G. A. Pocock, Quentin Skinner ve Reinhart Koselleck'in siyasal düşünce tarihi alanındaki çalışmalarıdır. Pek çok yönden, bunlar Benedetto Croce, Friedrich Meinecke, R. G. Collingwood ve Arthur Lovejoy'un klasik düşünce tarihlerinde sunulan biçimiyle geleneksel entelektüel tarihleri andırırlar. Onlar da, büyük siyasal kuramcıların bıraktığı metinleri araştırmakta yorumsal olarak ilerlerler. Bu metinleri, yazarın niyetlerini barındırıyor olarak görürler; tıpkı klasik öncülleri gibi, tarihçinin görevini bu metinlerin anlamlarının içyüzünü kavramak olarak görmeye devam ederler. Düşünceler artık başat olarak büyük zihinlerin yaratıları olarak anlaşılamayacağı, bunun yerine onların da eklemlendiği entelektüel topluluğun söyleminin bir parçası olarak değerlendirilmeleri gerektiği için, Pocock[25] ve Skinner,[26] Floransa hümanizminden Aydınlanma'da bir sivil toplum kavramının doğuşuna değin Batılı siyasal düşüncenin sürekliliğine dönerler. Her ikisi de, "Siyasal Düşünceler" terimini kitaplarının başlığı olarak kullanırlar. Geleneksel entelektüel tarih anlayışından ayrıldıkları nokta, uzun zaman aralıkları boyunca kalıcılıklarını koruyan söylem yapılarının altını çizmeleridir. Metinleri bilinçli olarak sahip olunan düşüncelerin iletişim aracı olarak gördükleri için, postmodern dil ve söylem kavramlarından da ayrılırlar. Düşünce-

24 Geertz, "Thick Description," s. 5; ayrıca bkz. Geertz'in kültür tanımı, "Religion as o Cultural System," *age.*, s. 89.

25 J. G. A. Pocock, *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton, 1975 ve *Politics, Language, and Time: Essays on Political Thought and History*, Chicago, 1989.

26 Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought: The Renaissance*, 2 c., Cambridge, 1989.

lerin, ne yaptıklarının farkında olan ve gene de kendi topluluklarının söylem çerçevesi içinde düşünen ve bu söylemi seslendiren insanlar tarafından düşünülmeye ve dile getirilmeye devam ettiğini kabul ederler. Söylem, siyasal ve toplumsal dünyayı etkileyebildikleri ortak bir dil konuşmaları sayesinde birbirleriyle iletişim kurabilen görece özerk aktörlerden oluşan bir topluluğu varsayar. Bu söylem kavrayışı, Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem kuramına çok uzak sayılmaz.[27] Söylem, siyasal gerçekliğin oluşumuna katkıda bulunur, ardından kendisi de ondan etkilenir. Reinhart Koselleck,[28] söylem analizini yalnız siyasal düşünce tarihini değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal yapıları da yeniden kurma aracı olarak kullanmasıyla, Pocock ve Skinner'ın da önüne geçer. En önemli Alman toplumsal tarihçilerinden ikisi olan Werner Conze ve Otto Brunner ile birlikte, Koselleck 1973'te yedi ciltlik bir "Temel Tarihsel Kavramlar" ansiklopedisi çalışmasını başlattı.[29] Yazarlar, bazıları yüz sayfa kadar tutan uzun makalelerde, Almanya'da 1750 ile 1850 yılları arasındaki dönemde kilit siyasal ve toplumsal kavramların anlamını ve dönüşümünü derinlemesine irdelediler. Varsayımları, dönemin "sosyal-politik dili"nde yapılacak bir çözümlemeyle, modern-öncesi kurum ve düşünce kalıplarından, bu hayati öneme sahip dönemde gerçekleşen modern kurum ve düşünce kalıplarına dönüşüme ilişkin değerli içgörüler elde edilebileceğiydi.

Kavramlardan çok, simgeleri vurgulayan bir siyasal tarih çözümlemesine daha yakın çalışmalar ise Lynn Hunt, François Furet, Maurice Agulhon, Mona Ozouf ve William Sewell'in Fransa'daki devrimci değişimler üzerine çalışmalarıdır. Burada Régine Robin'in 1970'lerin başında, Fransız Devrimi'nin ilk evrelerinde *cahiers de doléances*'ın dili ve "ulus," *"citoyen"* [yurttaş] ve *"seigneur"* gibi siyasal terimlerin anlamı üzerine yaptığı çözümlemelerden söz etmemiz gerekiyor.[30] Lynn Hunt'ın *Politics, Culture and Class in the French Revolution* (Fransız Devrimi'nde Siyaset, Kültür ve Sınıf, 1984) adlı çalışmasının girişinde açıkladığı gibi, bu yapıt 1976'da "devrimci siyasetin toplumsal tarihi" olarak düşünülerek başlatılmış, ne ki, "gittikçe artan bir şekilde siyasal yapıların ... öykünün yalnızca bir parçasını oluşturduğu bir kültürel analize dönüşmüştü."[31] Hunt, top-

---

27 Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Boston, 1984.

28 Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Cambridge, Mass., 1985.

29 *Geschichtlichte Grundbegriffe*, Stuttgart, 1972- . Ansiklopedi, sekizinci bir dizin cildi dışında tamamlanmış durumdadır.

30 Régine Robin, *La Société française en 1789: Semur-en-Anxois*, Paris, 1970 ve *Histoire et linguistique*, Paris, 1973.

31 Lynn Hunt, *Politics, Culture and Class in the French Revolution*, Berkeley, 1984, s. xi.

lumsal yapı ve süreçlerin Fransız Devrimi'ni ortaya çıkarmaktaki rolünü kesinlikle yadsımaz, ama onun düşüncesine göre, bunlar tek başlarına Devrim'i açıklamakta yetersiz kalırlar. Devrim'in siyaseti, temelde yatan ekonomik ve toplumsal çıkarların bir ifadesinden ibaret değildir. Daha çok, dilleri, söz sanatları ve gündelik siyasal etkinlikleri aracılığıyla, devrimciler toplumun yeniden biçimlendirilmesine katılmışlardı. Bu yolla, yeni toplumsal ve siyasal koşulların yaratılmasına katkıda bulunmuşlardı. Fransız Devrimi'nin siyasal kültürünün oluşumunda belirleyici etken, Hunt'a göre, devrimcilerin simgesel jestleri, imgeleri ve retorikleriydi. Hunt burada Furet, Agulhon ve Ozouf'tan yararlandığını belirtir. Başlangıçta bir Marksist olan Furet, 1960'larda ve 1970'lerin başında, güçlü bir nicellik eğilimi gösteren sosyal bilim yönelimini destekledi. 1970'lerde, görmüş olduğumuz gibi, sadece Albert Soboul'un Fransız Devrimi üzerine yaptığı katı Marksist çözümlemeye değil,[32] Soboul[33] veya Lefebvre'in[34] burjuva devrimi kavramının elverişsiz olduğunu düşünse de ekonomik ve toplumsal açıklamalar aramaya devam eden Alfred Cobban[35] ve George Taylor[36] gibi Marksist duruşa karşı eleştiri getirenlere de karşı çıktı. Furet, artık Devrim'e, düşüncelerin önemli bir rol oynadığı siyasal bir kültür çerçevesi içinde bir yer arıyordu.[37] Siyasal kültür kavramı, Agulhon'un[38] ve Ozouf'un[39] halkın geniş kesimlerinde cumhuriyetçi bir bilinç yaratan devrimci şenlikler, simgeler ve retorik üzerine çalışmalarıyla daha da geliştirildi.

Bir ölçüde benzer bir tarzda, *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Fransa'da Çalışma ve Devrim: Eski Rejim'den 1848'e Emeğin Dili, 1980)[40] adlı çalışmasında

---

32 François Furet, "Le Catéchisme révolutionnaire," *Annales. Economies. Sociétés. Civilizations.* 26 (1971), s. 255-89.

33 Albert Soboul, *The French Revolution 1787-1799,* New York, 1974 ve *The Parisian Sans Culottes,* Oxford, 1964.

34 Georges Lefebvre, *The French Revolution,* 2 c., Londra, 1962-64 ve *The Coming of the French Revolution,* Princeton, 1947.

35 Alfred Cobban, *The Social Interpretation of the French Revolution,* Cambridge, 1965.

36 George Taylor, "The Paris Bourse on the Eve of the Revolution 1781-1789," *American Historical Review* 67 (1961-62), s. 951-77.

37 Bkz. F. Fruet ve Mona Ozouf (ed.), *The Transformation of Political Culture 1789-1843,* 3 c., Oxford, 1989.

38 Maurice Agulhon, *La République au village,* Paris, 1970, ve *Marianne into Battle: Republican Imagery in France 1789-1880,* Cambridge, 1981.

39 Mona Ozouf, *La Fête révolutionnaire 1789-1799,* Paris, 1976.

40 William Sewell, *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848,* Cambridge, 1980.

William Sewell de işçilerin devrimci bilinçlerinin biçimlenmesinde dilin belirleyici rolünü ele alır. Odak noktası, Marsilya'da 1848 olaylarına yol açan devrimci harekettir. Fransa, İngiltere, Almanya ve Birleşik Devletler'de sanayileşmenin ilk yıllarında baş gösteren grev eylemlerinde en önemli itkinin, Marksistlerin varsaydığı gibi sanayi işçilerinden değil, zanaatkârlardan geldiği konusunda son dönem çalışmalarının hemfikir olduğuna işaret eder. Bu anlamda 1848 Devrimi, sanayi-öncesi, korporatist dünyaya çok derinden kök salmış bir algılamalar çerçevesi içinde gerçekleşmişti. Dolayısıyla Sewell, "her ne kadar apaçık bir biçimde 19. yüzyıl işçilerinin yaşadığı deneyimi yaşamayı ümit edemesek de ... biraz beceriyle, onların kendi dünyalarını yaşamalarını sağlayan simgesel biçimlerin bugüne ulaşan kayıtlarında araştırma yapabileceğimize" dikkati çeker.

> İletişim konuşma ve yazma ile sınırlı olmadığından, bunların yanı sıra anlaşılabilir daha pek çok etkinlik biçimlerini, olayları ve kurumları da araştırmamız gerekir: Zanaatkâr örgütlenmelerinin etkinliklerini, ritüel ve törenleri, siyasal gösterilerin biçimini, yasal düzenlemeleri, üretim örgütlenmesinin ayrıntıları.[41]

Bunlar, "işçi sınıfı deneyimlerinin simgesel içeriğini ve kavramsal tutarlılığını" yansıtır.

Sewell simgelerin rolünün altını çizerken, Gareth Stedman Jones ve Thomas Childers ise daha dolaysız bir biçimde dil üzerinde yoğunlaşır. Stedman Jones özellikle dilin toplumsal gerçekliği ifade etmekle kalmayıp onu oluşturma derecesini vurgular. Bununla birlikte, her üçü de gerçek toplumsal yapıların ve süreçlerin varlığını kabul eder ve dili, bunları incelemenin bir gereci olarak görür. Thompson gibi, Stedman Jones da İngiliz işçi sınıfının oluşumuyla ilgilenir. Sınıf bilinci düşüncesinin, dolaysız bir ekonomik temelden özgürleşmesi konusunda Thompson'ın katkısını teslim eder. Ama Thompson'dan daha özgül olarak, Stedman Jones sınıfın dilinde sınıf bilincinin temel unsurlarını saptar. Thompson'ın işçi sınıfı deneyimine ilişkin kavrayışının, bu deneyimin ona yapısını veren bir dil üzerine oturması nedeniyle, inceltilmeye gereksinimi vardır.[42] Dolayısıyla, Çartizmi sınıf bilinci açısından yorumlayan geleneksel kavrayışlar, Çartizmin toplumsal yapılara değil, verili bir siyasal dile dayanma derecesinin farkına varmıyorlarsa, yetersiz kalırlar. Stedman Jones, Çartizmin yükselişi ve düşüşünün, Sanayi Devrimi'nin yarattığı ekonomik sefalet ve top-

41 *Age.*, s. 10-11.

42 Gareth Stedman Jones, *Languages of Class: Studies in English Working Class History 1832-1982*, Cambridge, 1983, s. 101. Ayrıca bkz. B. Strath (ed.), *Language and the Construction of Class Identities*, Gothenburg, 1990.

lumsal dönüşümlerden çok, Çartizmi destekleyenlerin, ekonomik ve toplumsal yoksulluklarını yorumladıkları siyasal dil ile belirlendiğini ileri sürer. Bu kesinlikle ekonomik koşulların ve toplumsal dönüşümlerin siyasal bir hareket olarak Çartizmin çözümlemesinde ihmal edildiği anlamına gelmez; en azından bu ihmal, Sewell'ın Marsilya'da 1848 ayaklanmalarına yol açan devrimci hareketi ele alırken, bunların işçilerin siyasal bilincini biçimlendiren dil ve söylem aracılığıyla anlaşılmaları gerektiğini söylerken gösterdiğinden azdır.

Aynı bakış açısı, Thomas Childers'ın "The Social Language of Politics in Germany" (Almanya'da Siyasetin Toplumsal Dili)[43] başlıklı makalesinde de mevcuttur. Childers bu makalede, kendi düşüncelerini Hunt, Stedman Jones, Sewell ve Scott'ınkilerle bağlantılandırır. Makalenin ana ilgi alanı, Nazilerin yükselişine yol açan Weimar Cumhuriyeti'nin siyasal kültürüdür. Çıkış noktası, Hans Ulrich Wehler ve Jürgen Kocka gibi, Nazizmi sanayileşme çağında Almanya'nın gecikmiş ve eksik demokratikleşmesiyle açıklayan sosyal bilim-yönelimli tarihçiler ile onların İngiliz eleştirmenleri arasındaki çekişmedir; Geoff Eley ve David Blackbourn gibi tarihçilerin de aralarında yer aldığı bu eleştirmenler, Almanya'daki modernizasyonun öteki ülkelerdekinden önemli ölçüde farklılaştığına ilişkin tezi sorgularlar. Childers bu etkenlerin önemini yadsımaz, ne ki, bunların kullanılan siyasal dil çerçevesi içinde görülmesi gerektiğine inanır. Bu dil gerçek toplumsal ayrımları yansıtır, ama aynı zamanda onu konuşan ve işiten sınıfların siyasal ve toplumsal bilincini de biçimlendirir. Bu yüzdendir ki, Childers, çekişen tarafların siyasal bilincini resmetmek amacıyla, siyasal partiler, çıkar grupları, hükümet yetkilileri ve bireyler tarafından kullanılan sözcük dağarcığını incelemeye koyulur. Bunu yapmak için, 1919'dan Adolf Hitler'in 1933'ün ocak ayında iktidara gelişine değin tüm ulusal seçimler ile yerel seçimlerin büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde, "günlük parti yandaşı literatürde ve etkinliklerde (broşürler, afişler, nutuklar ve toplantılar)" kullanılan dili, dönemin siyasal söylemini yeniden kurmak üzere çözümler.[44] Sewell ve Stedman Jones gibi, o da toplumsal ve ekonomik koşulların rolünü göz ardı etmeksizin, "ekonomik olayların ontolojik önceliği" düşüncesine meydan okur.

Joan Scott, *Gender and the Politics of History*'de (Cinsiyet ve Tarih Siyaseti, 1988) yer alan yazılarında, "tarihin feminist bir okuması"na yöne-

43 Thomas Childers, "The Social Language of Politics in Germany: The Sociology of Political Discourse in the Weimar Republic," *American Historical Review* 95 (1990), s. 331-58.

44 *Age.*, s. 337.

lik temelleri atma girişiminde, konuşmanın önceliği açısından az önce ele aldığımız tarihçilerin hepsinden daha köktenci bir duruştan yanadır. Sözü edilen tarihçilerin tersine Scott, Derrida'nın dil kavrayışı ile Foucault'nun iktidar kavrayışını açıkça destekler. Geleneksel dilin, istikrarlı bir biçimde zamanla kadınlara boyun eğdirilmesiyle sonuçlanan hiyerarşik bir düzeni varsaydığı konusunda Derrida ile aynı fikirdedir.[45] Aynı şekilde, Foucault'nun bilginin iktidar ve egemenliği oluşturduğu kavramını da kabul eder. Ne ki, Derrida'nın duruşu, aktif bir siyasal programa pek az yer bırakan dilbilimsel bir determinizmi varsayarken, Scott, Derrida'cı bir dil kuramı üzerine feminist bir siyaseti temellendirir. Biyolojik bir anlayışın tersine, toplumsal ve siyasal anlamda cinsiyetin doğa tarafından verilmeyip dil ile "oluşturulduğunu" ikna edici bir biçimde ileri sürer. Ardından, "dili, bir anlam sistemi ya da bir anlamlandırma süreci olarak görmekten çok, yalnızca düşüncelerin iletişiminin bir aracı olarak görmesi" nedeniyle Stedman Jones'u eleştirir. Dahası, eleştirel bir yaklaşımla, "[Stedman Jones'un] 'dil'in gerçekliğin yaratıcısı olmaktan çok, kendisinin dışında bir 'gerçekliği' yansıttığı kavramına doğru döndüğüne" dikkati çeker.[46] Bu durum Sewell'i, bu kitaptaki yazılar üzerine, başka yönlerden son derece olumlu bir tanıtma yazısında, onun "Derrida'cı ve edebi dekonstrüksiyonizmi eleştirmeksizin kabul etmiş, ve başlangıçta felsefi ve edebi eleştiri için geliştirilmiş bir kuramsal sözcük dağarcığını tarih araştırması için kullanmanın yarattığı gizli sorunları yeterince göz önüne almamış olduğu"na değindiği bir değerlendirme yazmaya itti. Dolayısıyla, [Scott] "tarih ile edebiyat arasındaki her türlü ayrımın ortadan kalktığını ileri sürmektedir."[47] Bu konuda kendisiyle son iletişim kurduğumda, Scott kendi duruşunu bana yazdığı şu sözlerle açıkladı:

> Benim iddiam, gerçekliğin "yalnızca" bir metin olmayıp, daha çok, gerçekliğe ancak dil aracılığıyla ulaşılabileceği yönünde. Böylece toplumsal ve siyasal yapıları inkâr etmemiş, daha çok, bu yapıların dilbilimsel ifadeleri aracılığıyla incelenmeleri gerektiğini dile getirmiş oluyorum. Böyle bir araştırma için de Derrida son derece uygundur...[48]

Bu bakış açısı, Derrida'ya yeniden başvurması dışında, temelde Scott'ın eleştirmiş olduğu Stedman Jones'un bakışından çok farklı değil-

---

45 Bkz. Joon Scott, *Gender and the Politics of History*, "Giriş", s. 53-67.

46 Joon Scott, "On Language, Gender, and Working Class History," *age.*, s. 53-67.

47 William Sewell, Joon Wallack Scott'ın *Gender and the Politics of History*'si üzerine değerlendirme yazısı, *History and Theory* 29 (1990), s. 79.

48 Joan W. Scott'tan Georg G. Iggers'a mektup, 14 Ekim 1994.

dir. Nitekim Scott, Fransa'daki devrimci hareketlerde feminist bir bakış açısını temsil eden önder kadınların rolüne ilişkin araştırmalarında,[49] dile, Sewell ve Stedman Jones tarafından verilene çok benzer bir rol verir.

❑❑❑

Sonuç olarak: Barthes'dan Derrida ve Lyotard'a değin Fransız edebiyat kuramında geliştirildiği şekliyle, dilbilimsel kuram, benim kanıma göre, çok ciddiye alınması gereken ve tarihsel düşünce ve yazmada uygulamaları olan bir unsur içerir. Bu tartışmanın katılımcıları, bir bütün olarak alındığında, tarihin hiçbir içkin birlik ya da tutarlılık göstermediğini, her tarih kavrayışının dil aracılığıyla inşa edilen bir yapıntı olduğunu, özne olarak insanların, çelişkilerden ve ikircimlerden özgür, bütünlenmiş bir kişiliğe sahip olmadığını ve her bir metnin, müphem olmayan niyetleri ifade etmemesi yüzünden, farklı yollarla okunup yorumlanabileceğini haklı olarak öne sürdüler. Foucault ve Derrida da dilin siyasal sonuçlarına ve onda saklı olan hiyerarşik iktidar ilişkilerine haklı olarak işaret ettiler. İnsani yaşama sızan bütün bu çelişkiler gözlemciyi, her metnin ideolojik unsurlarını soyup çıkarmak üzere, "yapısını parçalamaya" (*deconstruct*) zorlar. Her gerçeklik, yalnız konuşma ve söylem aracılığıyla iletişime girmez, ama çok temel bir tarzda, aynı zamanda onlar tarafından yapılırlar.

Bununla birlikte, bu dil felsefesi, tarih yazmaktan çok edebiyat eleştirileri için uygundur. Çünkü edebi modellere uygun olarak biçimlendirilen anlatı örüntüleri kullansalar bile, tarihsel anlatıların, her şeye karşın gerçek bir geçmişi betimleme veya yeniden kurma konusundaki iddiası, kurgusal edebiyatınkinden çok daha güçlüdür. Postmodern dilbilim kuramı, Joan Scott ve *New Cultural History* (Yeni Kültürel Tarih) adlı yapıtında[50] Lynn Hunt tarafından dile getirilmesine karşın, sosyal ve kültürel tarihçiler çok farklı yönlere doğru ilerlemiştir. Son on beş yıl boyunca tarihsel çalışmalardaki "dilbilimsel yöneliş," daha önceki sosyoekonomik yaklaşımlarda saklı determinizmi kırma ve aralarında dilin kilit bir konum işgal ettiği kültürel etkenlerin rolünün altını çizme çabasının bir parçası olmuştur. Ne ki, Stedman Jones'un değindiği gibi, bu, bir toplumsal yorumun yerine dilbilimsel yorumu koyma meselesi değil, bu ikisinin birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu incelemek sorunudur.[51] Dilbilimsel çözümlemenin son dö-

49 Sözgelimi, Joan Scott, "French Feminists and the Rights of 'Man': Olympes de Gouges' Declarations," *History Workshop* 28 (Güz 1989), s. 1-22.

50 Lynn Hunt (ed.), *New Cultural History*, Berkeley, 1989.

51 Stedman Jones, *Languages of Class*, s. 95.

nem siyasal, toplumsal ve kültürel tarih araştırmalarında önemli bir ek araç oldu u artık kabul edilmiş durumdadır. Her ne kadar bu bölümde ele aldığımız tarihçiler dil, retorik ve simgesel davranışın siyasal ve toplumsal bilinç ve eylem üzerindeki etkisini vurgulamış olsalar da, genel olarak, "gerçeklik var olmaz, var olan yalnızca dildir" (Foucault)[52] şeklindeki bir aşırı uç duruşunu benimseyen pek az kişi vardır. Ço u tarihçinin, Carroll Smith-Rosenberg'in "dilbilimsel farklılıklar toplumu yapılandırırken, toplumsal farklılıklar da dili yapılandırır"[53] görüşünü paylaştı ı söylenebilir.

52 Berman'da alıntılanıyor, *From the New Criticism,* s. 183.

53 Carroll Smith-Rosenberg, "The Body Politic," E. Weed (ed.), *Feminism/Theory/Politics* içinde, New York, 1989, s. 101.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

1990'LARIN PERSPEKTİFİNDEN

Lawrence Stone 1979'da, "Anlatının Dirilişi" başlığını taşıyan ünlü makalesinde, daha önceki tarihsel araştırmaların sosyal bilim modeline ilişkin kuşkularını dile getirerek, antropoloji ve göstergebilim yaklaşımlarına doğru yeni yönelimi destekledi. 1991'de, "History and Postmodernism"[1] (Tarih ve Postmodernizm) başlıklı, yine *Past and Present* dergisinde çıkan bir notta, tarihsel söylemin o zamandan beri almış olduğu köktenci yöne ilişkin kuşkularını ifade etti. Hatırlayacağımız gibi, "Anlatının Dirilişi"nde, "geçmişteki değişimin tutarlı bir bilimsel açıklamasını getirme çabasının sonu"nu müjdelemişti. Şimdi, tarihin üç yönden tehdit altında olduğunu görüyordu: Postmodernizmden; dilbilimsel, kültürel ve simgesel antropolojiden ve Yeni Historisizm'den yönelen tehditler. Her üçü de, siyasal, kurumsal ve toplumsal uygulamayı "dağınık simgesel sistem veya kodlama dizileri" olarak ele almakta hemfikirdi. "Dolayısıyla metinler, birbirinden başka hiçbir şeyi yansıtmayan ve zaten var olmayan 'gerçeğe' ışık tutmayan bir aynalar salonuna dönüşüverdi." Bu perspektiflerden bakıldığında, son tahlilde, "gerçek, hayal ürünü kadar düşseldir."[2]

Stone'un uyarıları, derhal İngiliz sosyal ve kültürel tarihçisi Patrick Joyce'un itirazlarıyla karşılaştı. Joyce "gerçeğin, ona ilişkin temsillerimizden bağımsız olarak var olduğunun söylenebileceğini" kabul ediyordu, ama "tarihin bize asla dağınık bir biçimden başka bir şey sunmayacağı" noktasında ısrar ediyordu. Onun görüşünce, postmodernizmin sağladığı en önemli ilerleme, "ne siyaset, ne ekonomi, ne de toplumsal sistemde her şeyi kapsayan açık bir tutarlılık bulunmadığı"nın ve tarihsel bağlam anla-

1 Lawrence Stone, "History and Post-modernism," *Past and Present* 131 (Ağustos 1991), s. 217-18.

2 *Age*, s. 217.

yışımızı çıkarsadığımız metinleri "üzerine oturtabileceğimiz, temel oluşturucu hiçbir yapı bulunmadığı"nın kabul edilmesiydi.[3]

Fakat 1990'ların perspektifinden bakıldığında, Joyce'un konumu, on yıl öncesine nazaran daha az ikna edici gibi görünmektedir. Elbette, 1980'lerde Joyce tarafından tanımlandığı şekliyle bile, postmodern yaklaşım kesinlikle bir tekel oluşturmuyordu. 1980'lerin ikinci yarısında *American Historical Review*'un ve başka dergilerin sayfalarını işgal eden "dilbilimsel yöneliş," her ne kadar dayandığı kavramlar büyük ölçüde Barthes'dan Derrida'ya değin Fransız eleştiri kuramından kaynaklanıyorsa da, Kuzey Amerika dışındaki, hatta Fransa'daki tarihçiler üzerinde aynı çekicilik etkisini yaratamamıştı. Dilbilimsel determinizmin köktenci bir şekilde formüle edilmiş kuramlarının, tarihyazımındaki sınırlı etkisine daha önce değinmiştik; bu sınırlı etki, tarihsel anlayışta söylemi önemli bir anahtar olarak kabul eden Gareth Stedman Jones, William Sewell, Lynn Hunt ve Thomas Childers gibi yazarlar açısından da geçerliydi. Stone "adamakıllı postmodernist bir pespektiften yazılmış ve postmodernist dil ve sözcük dağarcığını kullanan önemli bir tarihsel eseri düşünmenin bile imkânsızlığını" ikna edici bir şekilde öne sürebilmişti.[4] Simon Schama'nın *Dead Certainties: Unwarranted Speculations*[5] ve Jonathan Spence'in *The Question of Hu*[6] adlı kitapları, bilimsel tarih ile tarihsel roman arasındaki sınırı bilinçli olarak kaldırma yönünde, belki de en uç noktaya giden çalışmalar oldular.

1980'ler ile 1990'lar arasındaki eşikte, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'daki devrimci dönüşümler yer alır. Bugün geriye dönüp bakıldığında açıklanabilecek bu değişimler o dönemde büyük ölçüde öngörülememişti. Bu değişimler, tutarlı toplumsal açıklamaların olabilirliğine inanan daha eski sosyal bilimlerin yanı sıra, gündelik yaşam kültürünün siyasal bağlamını büyük ölçüde göz ardı eden yeni kültürel tarihin de özgüvenini sarstı. Komünizmin çöküşü, ekonomik modernizasyonun baskılarının kaçınılmaz olarak bütünleşmiş piyasa ekonomilerine ve temsili demokrasiye yol açacağına inanan Francis Fukuyama gibi, kapitalizmin Batılı yandaşlarının kehanetlerini doğrular görünüyordu. Dolayısıyla Amerika bütün dünya için bir modele dönüşecekti -ne ki, 1989'u izleyen olaylar çok

---

3 Patrick Joyce, "History and Post-Modernism," *Past and Present* 133 (Kasım 1991), s. 208.

4 Lawrence Stone, "History and Post-Modernism III," *Past and Present* 135 (Mayıs 1992).

5 Simon Schama, *Dead Certainties: Unwarranted Speculations*, New York, 1991.

6 Jonathan Spence, *The Question of Hu*, New York, 1988.

geçmeden bu kehanetlerin geçersizliğini ortaya koydu. Bu kehanetlere karşın, Sovyet sisteminin çok yakında çökeceğini bekleyen araştırmacıların sayısı çok azdı. Gorbaçov'un Perestroyka'sının başlangıcında, Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'daki uydu devletlerde reformlar bekleniyordu, ama genellikle bunların sosyalist sistem çerçevesi içinde ortaya çıkacağı ve iki süper gücün egemenliğindeki uluslararası düzenin değişmeden kalacağı düşünülüyordu. Almanya'nın birleşmesi kadar, Sovyetler Birliği'nin çözülmesi de büyük ölçüde beklenmedik bir gelişmeydi. İşin doğrusu, Doğu Avrupa devletleri ve Sovyetler Birliği'ndeki iç reformların iki blok arasındaki ilişkileri iyileştireceğine inanılıyordu. Almanya açısından bu iyileşme, birleşmenin aciliyetini kaybetmesi anlamına gelecekti. Kesinlikle öngörülememiş olan, 1989'dan 1991'e değin, yalnız Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın yerini alan devletlerde değil, aynı zamanda İslam dünyası ile Güney Sahra'da birbirini izleyen iç, özellikle de etnik şiddetin yepyeni biçimleriydi. Dünya düzenindeki değişimler, tarihsel düşünce ve uygulamada önemli sorunlar yarattı; bu sorunlar, tarihsel araştırmaların daha önce izledikleri çizgiyi sürdürmelerini güçleştirdi.

Hiç kuşku yok ki, kültürel geleneklerin kalıcılığı, gittikçe artan bir biçimde belirginleşti. 1950'lerde ve 1960'larda sosyal bilimin büyük bölümüne egemen hale gelen ve daha sonra da önemli bir rol oynamaya devam eden modernizasyon kavramlarının, dinsel köktencilik ve etnik ayrılıkçılığın canlanmasıyla bağdaştırılması çok güçtü. Yetmiş yıllık komünist yönetim, eski dinsel gelenekleri ortadan kaldırmamıştı. Aynı şekilde, Müslüman, Protestan, Ortodoks, Yahudi ve Hindu biçimleriyle köktendincilik, modernizasyonun geleneksel inançlara ve törelere yönelik etkisine bir tepki olarak ortaya çıktı. Bütün bunlar, tarihe antropolojik yaklaşımları daha da acil kılmış gibi görünüyordu. Aynı zamanda, komünist rejimlerin modern ekonomilerdeki yapısal değişimlere ayak uydurmaktaki başarısızlığı, hiç kuşkusuz, onların çöküşüne katkıda bulundu. 1960'lardan başlayarak, bilimsel-teknik devrim Doğu Bloku'ndaki kuramsal tartışmalarda temel bir tema oluşturmuştu; ne ki, Batı'da sanayi-sonrası bir bilgi ekonomisine yol açan bu devrim, Sovyet Bloku'nda kendini gösteremedi. Sovyetler Birliği ve uydu devletleri, kısmen modernleşen bir toplumun meydan okumalarına karşı koyamadıkları için çöktüler. Çelişkili bir biçimde, 1989-91'in olayları, yalnız temel Marksist kavramların itibarını sarsmak ve Marksist teleolojiyi darmadağın etmekle kalmayıp, aynı zamanda Marksist bir çözümlemeye de çok uygun düşüyorlardı. Bir ideoloji ve ütopya olarak Marksizmin kötü bir düş olduğu ortaya çıktı. Yine de, Marx'ın kavramlarını kullanırsak, Sovyet sisteminin çöküşü anlamlı bir biçimde, modası geçmiş üretim koşullarına karşı değişmekte olan üretim araçlarının is-

yanını gösterdi. İdeoloji ve diktatörlük, zamanın değişen ivedi gereksinimlerine yanıt veremeyen bir sistemin katılaştırılmasına katkıda bulunmuştu. Bu gözlemler, yakın geçmişin tarihine yapısal ve kültürel bir yaklaşımı desteklemek açısından elverişli olmakla birlikte, aynı zamanda, son dönemdeki tarihsel araştırmalarda kimi zaman ihmal edilen bir sorunu, siyasetin rolü sorununu da gündeme getirdi. Elbette, Gorbaçov ve Yeltsin gibi kişilikler de -gerçi belirli yapısal sınırlar içinde de olsa- olayların akışını etkilemişlerdi. Bütün bunlar, eski sosyal, kültürel ve siyasal tarih kalıplarından vazgeçilmesini değil, tarihsel araştırmanın perspektif ve yöntemlerinde bir genişleme gerektiğini ortaya koyan ipuçlarıdır.

Son birkaç yılın tartışmalarına ve yayınlarına baktığımız zaman, gerek sürekliliklerin, gerek kopuklukların çarpıcı olduğunu görüyoruz. 1980'lere egemen olan temalar bugün de dikkat çekmeye devam ediyor. Nicel tarihten kaynaklanan düş kırıklığı sürüyor. 1993'te Almanca *Historische Anthropologie* dergisinin kurulmasından da anlaşılabileceği üzere, antropolojik tarihe yönelik ilgi gelişiyor. İtalyanca *Quaderni Storici* dergisi bu araştırmaların öncüsü olmuştu. Rusça *Odysseus* dergisi de benzer ilgileri yansıtıyor. American Historical Association'ın yıllık toplantılarının programları, ama aynı zamanda Birleşik Devletler'de yayımlanan önemli dergilerin içindekiler tabloları, "sınıf, cinsiyet ve etnisite" gibi temalara yönelik ilgiyi ortaya koyuyor. Bununla birlikte, son tarihsel araştırmalarda, 1980'lerin ilan edilmiş kültürelciliğinden bir vazgeçiş, modern ve çağdaş dünyaya yönelik yeni kaygılara, yeni kültürel tarihin büyük bir bölümünün konusunu oluşturmuş olan erken modern ve ortaçağ Avrupa dünyasıyla uğraşmaktan uzaklaşmaya doğru bir yöneliş görülüyor.

Annales'in belirgin bir biçimde dile getirdiği yeni yönelim 1990'lardaki değişimin bir göstergesiydi. Daha önce değindiğim gibi, Ocak 1994'te, dergi savaş sonrası döneminin hemen ardından başlayarak o zamana değin kullanılan *Economies. Sociétés. Civilisations* altbaşlığını terk etti. Derginin adındaki bu değişiklik, 1980'lerin sonundan beri editörleri arasında baş gösteren, 1994'ün bu değişikliği ilan eden Ocak-Şubat sayısında da yer alan şiddetli tartışmaların bir sonucu olarak yapılmıştı.[7] Daha 1988'de önemli bir makale, tarih ve sosyal bilimlerin derin bir bunalıma girmekte olduğunu ileri sürmüştü.[8] Gelgelelim, dergideki bu isim değişikliği, son

---

7 "Histoire, Sciences Sociales," *Annales* 49 (1994), s. 3-4. *Annales*'in uzun bir dönem boyunca editörlüğünü yürüten Marc Ferro'ya, benimle Nisan 1995'te, bu başlık değişimine yol açan tartışmalar üzerinde uzun bir görüşme yapması nedeniyle teşekkür borçluyum.

8 Bkz. "Histoire et sciences sociales. Un tournant critique?," *Annales* 43 (1988), s. 291-93.

yıllarda siyasal ve toplumsal koşulların uğradığı temelli değişime ilişkin farkındalığı gösteriyordu. *Economies. Sociétés. Civilisations* altbaşlığı, tarihin birincil kaygısı olarak siyaseti bir yana bırakmış ve onunla birlikte anlatıların rolünü de küçültmüştü. Şimdi, 1980'lerin sonundaki anlık değişimlerin karşısında, siyaset ve onunla birlikte kişilerin rolü yeniden keşfediliyordu. Yeni başlık, bir kez daha tarihe siyaseti dahil etmeyi amaçlıyordu. Ve siyasetin alanı içinde, François Furet'nin Fransız Devrimi'ne ilişkin yeniden değerlendirmesinin de gösterdiği gibi, düşünceler ve kişiler bir kez daha belirleyici bir rol oynuyordu. *Annales*, yeni başlık seçiminde, kesinlikle toplum ve kültürü tarihsel değerlendirmeden dışlamayı amaçlamıyordu; asıl istediği, bunların ortaya çıktığı siyasal bağlamı yeniden keşfetmekti. *Annales* tarihçilerinin istediği, günlük sorunlara daha büyük bir dikkat yöneltmekti. Tarih ile sosyal bilimler arasındaki yakın ilişki olduğu gibi kalacak, fakat ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yitirmiş olduğu konumu yeniden kazanacaktı. Eski moda diplomatik tarihe ya da daha geniş siyasal ve toplumsal bağlamdan kopuk soyut modellerle çalışan ekonomik tarihe bir geri dönüşü amaçlamıyordu. *Annales*'in 1990'larda yayımlanan sayıları bu yeni yönelimi yansıtıyordu. Derginin 1930'lardaki sayılarında da önemli bir rol oynamış olan çağdaş dünyanın sorunları yeniden yüzeye çıkarıldı. En son sayılar, Sovyet arşivlerinin açılması, Japonya'da emeğin örgütlenmesi, Vichy geçmişiyle yüzleşme, geleneksel toplumların modernizasyonu, Amerikan kapitalizminin gelişiminin çeşitli yönleri, Zaire'de siyaset ve AIDS, Hindistan ve Cezayir'de bugünkü dinsel şiddet gibi çeşitli çağdaş ilgileri, fakat aynı zamanda, erken modern ve ortaçağ dönemine dek uzanan, Asya ve Avrupa toplumlarında devlet iktidarının merkezileşmesi, ortaçağda kentsel toplumsallaşma, bankacılık ağlarının gelişimi ve merkantil ekonomide muhasebe, ortaçağda "hastalık, inanç ve düşsellik", 12. yüzyıl Bizans'ında ütopyalar ve 17. yüzyıldan 20. yüzyıla değin Yahudi cemaat yaşamı gibi geleneksel başlıkları ele alır.

Annales'de yeniden siyasete ve sosyal bilimlere dönüş, eski ilgilerin bütünüyle yadsınmasından çok, tarihsel araştırmaların alanını genişletme çabasını temsil eder. Tarihsel aklın postmodernist eleştirisinin önemli yönleri yerinde kalır. Tutarlı bir tarihsel sürecin doruğu olarak Batı dünyasının modernizasyonuna odaklanmış büyük anlatılara olan inanç, telafi edilemez bir biçimde yitirilmiştir. Derginin en uzun dönemli editörlerinden ve 1995'ten bu yana Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'in müdürü olan Jacques Revel 1995'te yayımlanan, bugün tarihsel araştırmaların konumunu yeniden değerlendirmeye çalışan bir kitapta *Annales*'in tarihi üzerinde düşünürken, *Annales* tarihçilerinin üç kuşağını etkilemiş

"topyekûn" ya da "küresel" tarih vizyonunun ebedi istirahatgâhına defnedildiğini yazar.[9] Fakat tarih, birbiriyle ilişkisiz bir sürü bütüne indirgenmemiştir. İtalya ve Almanya'daki mikro-tarihçilerin yerel üzerinde yoğunlaşmalarına karşın, hiçbir zaman daha geniş tarihsel ve siyasal bağlamları yitirmediklerini daha önce görmüştük. Aslına bakılırsa, bu mikro-tarihçiler, "normal"den[10] daima farklılık gösteren yerel üzerinde yoğunlaşmanın, genellemeleri sınamayı mümkün kıldığına inanıyorlardı. Mikro-tarihçiler, modern dünyanın Marksist, Weber'ci, ya da Rostow'cu dönüşüm kavramlarına ne kadar sert bir şekilde meydan okumuş olsalar da, artık çoğunlukla mikro-ölçekli yerel tarih üzerinde yıkıcı bir etken olarak görülen bir modernizasyon kavramından kaçmayı başaramadılar. Aslına bakılırsa, mikro-tarihsel araştırmaların ana teması, yeni başlayan bir modernizasyon çağında devletin, ekonominin ve kilisenin kırsal kesimdeki etkisi olmuştur.

Son olarak, postmodernizm, nesnel bilginin mümkün olduğu şeklindeki varsayıma radikal bir biçimde meydan okuyan önemli epistemolojik sorular sormuştur. Yalnız tarihin tutarlılığı değil, aynı zamanda yazarın ve metnin tutarlılığı da sorgulanmaktaydı. Tarihsel bilginin dolaysızlığı yadsınıyordu; ne ki, bu yeni bir şey olmayıp, Kant'a değin uzanan bir çizginin devamıydı. Hayden White'ın, tarihin daima anlatısal bir biçim benimsediği, dolayısıyla edebi metinlerin niteliklerini paylaştığı iddiası genel olarak kabul edildi, ama tarihin bu yüzden, tıpkı edebiyat gibi, temelde bir "kurgu işlemi" olduğu şeklinde vardığı sonuç genel kabul görmedi. Roger Chartier, 1993'te, "tarihçi 'edebi bir tarzda' yazsa bile, edebiyat üretmez" yorumunu yaptı.[11] Tarihçinin çalışması arşiv araştırmasına bağlıdır ve kaynakları kendilerini kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde sunmasa da, bunlar her şeye rağmen güvenirlik ölçütlerine tabidir. Tarihçi daima sahtekârlığa ve yanıltıcılığa karşı ihtiyatlı olmak zorundadır; bu yüzden de yolu ne kadar karmaşık ve eksik olsa da, bir gerçeklik kavramıyla ilerler.

Bütün bu noktalar yepyeni bir paradigmaya değil, genişletilmiş bir çoğulculuğa işaret eder. 2. Dünya Savaşı'nın ardından öylesine yaygın bir biçimde dile getirilen "tarihin yitirilişi"[12] bugünkü ruh halini nitelemez. Ka-

---

9 Jacques Revel, "Histoire et sciences sociales: une confrontation instable," Jean Boutier ve Dominique Julia (ed.), *Passés recomposés: Champs et chantiers de l'Histoire* içinde, Paris, 1995, s. 80.

10 Bkz. Giovanni Levi'nin "On Microhistory"de zikrettiği Edoardo Grendi'nin, "istisnai normal" kavramı, Peter Burke (ed.), *New Perspectives in Historical Writing* içinde, State University, Penna., 1991, s. 109 ve Edward Muir ve Guido Ruggiero, *Microhistory and the Lost People of Europe*, Baltimore, 1991, "Giriş," s. xiv.

11 "Le Temps des doutes," *Le Monde*, 18 Mart 1993, s. vi-vii.

12 Örneğin, Alfred Heuss, *Der Verlust der Geschichte*, Göttingen, 1959.

yıp duygusu Almanya'da, ulusal geleneklerin itibarını yitirmesine bağlanabilir; başka yerlerde, modern dünyanın geleneksel değerlerin ve cemaat biçimlerinin sonunu getirmiş olduğu inancından kaynaklanıyordu. 1970'lerin başlarında, geçici olarak Birleşik Devletler, Büyük Britanya, Batı Almanya ve başka yerlerde, tarih dersleri yerini sosyal araştırmalara yönelik derslere bırakmaya ve en azından İngilizce konuşulan dünyada, sosyal bilimler genellikle güçlü bir tarih dışı (*ahistorical*) duruş almaya başladı; ama bu gelişmeler kesinlikle Fransa'da ve Polonya'da ortaya çıkmadı. Ne ki, bu eğilim 1980'lerde tersine döndü. Üniversitelerdeki tarih dersleri, özellikle Birleşik Devletler'de, cinsiyet ve etnisite araştırmalarının yanı sıra, Batılı olmayan toplum ve kültürleri de içerecek bir biçimde çok daha çeşitlendi.[13] Tarih dergileri, kitapları ve TV programları çoğaldı. Toplama kamplarının müttefiklerce boşaltılması ve 2. Dünya Savaşı'nın sona erişinin ellinci yılı kutlamaları, tarihe yönelik güçlü ilginin göstergeleriydi. Bu anlamda, 1989'dan bu yana Avrupa'da yaşanan afet benzeri değişimler, geçmişe olan ilgiyi zayıflatmaktan çok güçlendirmiş gibi görünüyor.

13 Şu andaki tartışmaların göstergesi, National Center for History in the Schools (Los Angeles, 1995) yayınlarıdır: *National Standards for United States History for Grades K-4; National Standards for United States History for Grades 5-12* ve *National Standards for World History.*

ON İKİNCİ BÖLÜM

SON SÖZ

1. "Tarihin Sonu" Geldi mi?

Tarih-sonrası bir çağda yaşıyor olduğumuz, bildiğimiz anlamda tarihin sonunun geldiği kanısı son yıllarda tekrar tekrar ifade edilmiştir.[1] Açıktır ki, bununla kastedilen, zamanın bundan böyle olduğu gibi duracağı değil, fakat tarihe tutarlılık ve anlam veren bir büyük anlatının artık mümkün olmadığıdır. Tevrat çağından bu yana Yahudi-Hıristiyan inancının merkezinde yer alan, tarihin öte dünyaya yönelik bir amaca ve yöne sahip olduğu düşüncesi sorgulanmaktadır. Aydınlanma bu inancı laikleştirdi ve tarihin sonunu insani tarih sürecinin kendisine yerleştirdi. Modern Batı uygarlığını en üst nokta ve insani özgürlüğün ve kültürün güvence altına alınacağı arzu edilir bir toplumsal düzenin yaklaşan başarısı olarak yüceltti. En son olarak, Francis Fukuyama bu iyimser inancı yeniden dile getirdi.[2]

19. yüzyıl, tarihsel gelişmenin iyicilliğine olan güvenin en üst noktasını oluşturuyordu, ama aynı zamanda modern kültürün niteliğine ilişkin derin bir güvensizliğin başlangıcına da işaret ediyordu. İlk eleştiri, 19. yüzyıl uygarlığının onca yüksek değer biçtiği bilimsel akılcılık, teknik ilerleme ve insan hakları kavramlarının ta kendisiyle ilgili huzursuzluk duyanlardan geldi. Bu eleştiri, yalnız modern çağ öncesi, sanayi-öncesi bir dünyaya özlem duyan düşünürlere değil, fakat aynı zamanda onun ötesine geçmek isteyenlere de yönelmişti. Genellikle antidemokratik nitelikteki bu eleştiri, Aydınlanma'nın kadınları ve erkekleri binlerce yıllık boyun eğmeden, yoksunluktan ve şiddetten özgürleştirecek olan bir dünya vizyonunun aleyhindeydi. Kierkegaard, Nietzsche, Burckhardt, Dostoyevski ve Baudelaire'i rahatsız eden, Aleksandr Herzen gibi başka düşünürleri de

1 Bkz. Lutz Niethammer, *Posthistoire: Has History Ended?*, Londra, 1992.
2 Francis Fukuyama, *The End of History and the Lost Man*, New York, 1992.

tedirgin etmiş olan, modern Avrupa dünyasındaki içkin şiddet ve adaletsizlikten çok, kitleselleştirme ve ona eşlik eden kahramanlığın yıkılışı sürecinde, değerlerin bayağılaştırılması yüzünden hissettikleriydi. Kierkegaard, 1848 devrimlerinin arifesinde, modern insanın kahramanca şiddet yeteneğini yitirişine ağlayıp acınıyordu.[3] Gör nüşe bakılırsa, modası geçmiş seçkinler, yerlerini kültürel olarak yaratıcı yeni seçkinlere bırakamadan, 19. yüzyıl iş dünyasını yaratmış olan siyasal ve toplumsal dönüşüm süreci içinde bertaraf edilmişlerdi. Sürekli genişleyen bir düşünürler kesimi tarafından, bilim ve teknoloji, yaşama anlam kazandırmış olan mit ve şiir unsurlarını tahrip eden ve şimdi insanı bir hiçlik ve varoluşun saçmalığı ile yüz yüze getiren bir rasyonalizasyon süreci olarak görülmekteydi. Modern uygarlıkla ilgili bu kötümserlikten yola çıkan tarihsel düşünce, iki karşıt yöne girecekti: Bir tanesi bilinçli olarak seçkinci ve antidemokratikti; Ernst Jünger ve Carl Schmitt gibi daha sonraki temsilcileri, bir teknolojik savaş ve şiddet dünyasında ulusal bir cemaatin (*Volksgemeinschaft*) canlandırılması hayalini kurdular. İkinci bir yön de, 1945'ten sonra ortaya çıkan, bu seçkinci tutumu kesinlikle reddeden, fakat kendi kapitalizm eleştirilerinde seçkinci y klaşımın bilim ve teknolojiye yönelik eleştirilerinden birçoğunu benimseyen düşünürleri, modern bilim ve teknolojiyi insancıl bir dünyanın yıkım araçları olar k gören düşünürleri içeriyordu.

Bu süreç içinde, modern tarih kavrayışı açısından merkezi nitelikteki çeşitli düşünceler gözden düşecekti. 18. yüzyılda ortaya çıkan ve 19. y zyılda egemen hale gelen tarih anlayışı, çeşitli varsayımlara dayanıyordu. Bunlardan biri, tarihsel gelişmenin sürekli bir anlatısına olan k tanıyan tek bir tarih, *die Geschichte* bulunduğuydu. 1824'te Ranke, aslına b kılırsa tek bir büyük anlatıyı, yani 16. yüzyılın dönümünde modern devlet sisteminin doğuşu çizgisini izlemesine karşın, hâlâ ilk yapıtına *Histories of the Latin and Germanic Peoples* (Latin ve Cermen Halkların Tarihi) adını verebiliyordu. Bir başka düşünce, anlatıda merkezi bir yer tutan, başta devlet olmak üzere belirli kilit kurumların var olduğuydu. J. G. Droysen böylelikle bir "tarih" (*die Geschichte*) ile "tutanaklar" (*Geschäfte*) ayrımını yapabildi;[4] bu ikincisi, gündelik yaşamdan ve tarihin büyük akışıyla ilgisiz olarak görülen birçok olay ve insandan oluşuyordu. Son olarak, daha önce değindiğimiz gibi, Hegel, Ranke, Comte, Marx ve daha pek çokları tarafind n ifade edilen, gerçek anlamda tarihsel olan tek bir kültür ve toplum, yani Batı kültürü ve toplumu bulunduğuna yönelik sağlam inanç vardı.

Bu kavramların her üçü de 20. yüzyılın eleştirilerine yenik düştü. Ta-

3 Sören Kierkegaard, *The Present Age*, New York, 1962.

4 J. G. Droysen, *Outline of the Principles of History*, Boston, 1893.

rihin birliği düşüncesine, 20. yüzyılın görece erken yıllarında, "yüksek kültürler"in karşılaştırmalı bir tarihini yazmak isteyen Oswald Spengler,[5] Arnold Toynbee[6] ve diğerleri tarafından meydan okundu. Ne ki, "uygar" ve "ilkel" halklar arasındaki bu ayrım, kültürel antropologlar tarafından "Tarihsiz Halklar" imgesiyle birlikte reddedildi.[7] Tarihçiler tarafından göz ardı edilmiş olan geniş halk kesimleri de giderek tarihte bir yer talep etmeye başladılar. Dolayısıyla tarihin odağı yalnız iktidar merkezlerini değil, aynı zamanda mikro-tarih ile birçok tarihler kavramını doğuracak şekilde, toplumun "marjinler"ini de içermek üzere genişletildi. Bununla birlikte, tarihe yönünü veren bir büyük anlatı bulmanın artık olanaksız olduğunun kabulü, çok sık olarak esef edildiği gibi, tarihin bütün anlamını yitirdiği anlamına gelmemektedir. Tarih, grupların ve kişilerin kimliklerini belirlediği güçlü bir araç olmaya devam ediyor. Tek bir anlamlı sürecin yerini, şimdi birçok farklı grupların varoluşsal deneyimlerine temas eden bir anlatılar çokluğu alıyor.

Bu kitap, mikro-tarihin meşruiyetini kanıtlamakla birlikte, aynı zamanda bu tarihin yer aldığı daha geniş yapılar ve dönüşümler çerçevesinden mikro-tarihin de hiçbir zaman kaçınamadığını sergilemiştir. Gördüğümüz gibi, neredeyse bütün mikro-tarihçiler, kendilerini adadıkları küçük toplumsal kümeleşmeler üzerindeki etkisi aracılığıyla modernizasyon süreçleriyle yüz yüze gelmek zorunda kalmışlardır. Modernizasyon kavramı normatif yönlerini yitirmiş durumdadır; yine de, modern dünyada işleyen süreçlere işaret etmeyi sürdürmektedir. Tarihçi, modernizasyonun üniter bir süreç olmayıp farklı kültürel geleneklere sahip toplumsal ortamları farklılaştırırken kendisini farklı bir biçimde ifade ettiğinin farkına varmalıdır. En iyi ihtimalle, modernizasyon, somut değişimlerin somut koşullara göre ölçülebileceği ideal bir tipe dönüşmektedir. Bununla birlikte, tarihe bir "son" vermekten çok uzak olan tarihsel bilincin şu andaki durumu, hem daha geniş bir bağlam, hem de bireysel çeşitliliklerin yerlerini aldığı daha yüksek bir karmaşıklık düzeyine yol açmıştır.

2. Bilimsel Bir Girişim Olarak Tarihin Sonu mu?

20. yüzyılda tarihsel çalışmalara ilişkin araştırmamız, tarihsel nesnelliğe yönelik "soylu düşlerin"[8] gözden düşmesinin, ciddi tarihsel araştırmada kesinlikle bir gerilemeye yol açmamış olduğunu göstermeye çalıştı. Bu-

---

5 Oswald Spengler, *The Decline of the West*, 2 c., New York, 1926-28.

6 Arnold Toynbee, *A Study of History*, 10 c., New York, 1947-57.

7 Bkz. Eric Wolf, *Europe and the People Without History*, Berkeley, 1982.

8 Bkz. Peter Novick, *That Noble Dream*, Cambridge, 1988.

nun yerine, tarihsel araştırma, yaklaşımlarda bir çeşitlenmeye ve sık sık da bilimsel karmaşıklıkta bir gelişmeye doğru ilerledi. Belirli şeyler gittikçe artan bir biçimde açıklık kazandı. Profesyonel tarihçilerin Ranke'den sonra benimsedikleri, kaynakların içine gömülmenin geçmişin gerçeklikle örtüşen bir algılamasını sağlayacağı güvencesi çoktandır değişti. Gelgelelim, tarihçiler, Ranke'ye ve meslektaşlarına da esin vermiş olan tarihsel dürüstlüğe yönelik temel dürtülerinden vazgeçmediler. Son dönemlerde tarihçiler gittikçe artan ölçülerde nesnelliğin sınırlarını kabul ettikçe, bazı yönlerden dürüstlüklerini gölgeleyen tarafgirliklerin, nesnel bilginin mümkün olduğu yanılsaması altında çalışmış olan Rankeci geleneğin "bilimsel" ekolüne mensup tarihçilerden daha da çok farkına varmaya başladılar. Pek çok yönden, bir "zanaat" olarak tarih, daha eski tarihin de dayandığı metodolojik prosedürlerin birçoğunu alıkoymuştur. Tarihçi hâlâ kendi kaynaklarıyla sınırlıdır ve bunlara yaklaşırken kullandığı eleştirel aygıt pek çok yönden aynı kalmıştır. Bununla birlikte, artık bu kaynaklara daha ihtiyatlı bakıyoruz. Bunların gerçekliği doğrudan doğruya ortaya koymadığını, bizzat onların da bu gerçeklikleri ister istemez değil, fakat bilimsel bulgular ve bilimsel bir söylemin kılavuzluğunda yeniden kuran birer anlatısal yapıntı olduklarının daha çok farkındayız.

Tarihsel araştırmaların alanı son yirmi otuz yıldır çarpıcı bir biçimde genişlemiştir; bu genişleme yalnız araştırılan grup ve bireyler açısından değil, aynı zamanda tarihçiyi ilgilendiren tema ve sorunlarda da gerçekleşmiştir. Genellikle yaşamın varoluşsal yönlerine temas eden temalar, görmüş olduğumuz gibi, gayri şahsi çözümleme kategorilerine tabi tutuldukları zaman niteliksel yönlerini yitiren anlamlı ilişkilerin yorumlanmasına yeni bir vurgu getiren yeni bilimsel stratejileri gerektirmektedir. İşte burada işin içine imgelem ve empati girer; ama bu, Natalie Davis'in altını çizdiği gibi, kendine "geçmişin sesleri"ni kılavuz alan bir imgelemdir.[9] Bilimsel akılcılığa yönelik eleştirel tutum, bazı tarihçileri, tarih ile kurgu arasındaki bütün temel farkları yadsımaya yöneltti. Çeşitli yazarlar, tarihin mitten ayırt edilemez olduğunu ve tarihsel araştırmaların profesyonelleşmesinden itibaren, tarihçilerin araştırma adına retoriği feda etmelerinin, tersine çevrilmesi gereken bir yanılgı olduğunu ileri sürdüler.[10] Frank Ankersmit, tarihçilerin kendi söylemlerinin eğretilemeli olduğunu ve tutarlılığın "gerçek"ten değil, "onun hakkında konuşurken kullandığımız

9 Natalie Davis, *The Return of Martin Guerre*, Cambridge, Mass., 1983.

10 Bkz. Hans Kellner'ın, 18. Uluslararası Tarih Bilimleri Kongresi'ne sunduğu henüz yayımlanmamış bildirisi, Montreal, 1995; ayrıca Kellner, *Language and Historical Representation: Getting the Story Crooked*, Madison, 1989.

dil"den kaynaklandığını içtenlikle kabul etmeleri gerektiğini öne sürdü.[11] Peter Novick, benim kanımca haklı olarak, tarihte nesnelliğin ulaşılmaz olduğunu belirtti; tarihçi akla uygun olandan fazlasını ümit edemez.[12] Fakat açıktır ki, akla uygunluk, tarihsel anlatının keyfi olarak icat edilmesine dayanmaz, aslında akla uygun olanın ne olduğunu belirlemekle ilgili akılcı stratejiler gerektirir. Tarihçinin bu gerçekliğe yaklaştığı süreç ne denli karmaşık ve dolaylı olursa olsun, tarihsel anlatının bir tarihsel gerçeklikle bağdaşması gerektiğini kabul eder. Dolayısıyla, her ne kadar birçok tarihçi çağdaş dilbilim, göstergebilim ve edebiyat kuramlarını ciddiye almaktaysa da, uygulamada, çalıştıkları metinlerin gerçeklikle hiçbir ilişkisi bulunmadığı düşüncesini kabul etmemişlerdir. Elbette her tarihsel anlatı bir yapıntıdır, ama tarihçi ile geçmiş arasındaki bir diyalogdan doğan bir yapıntı, boşlukta değil, akla uygunluk ölçütlerini paylaşan sorgulayıcı zihinlerden oluşan bir topluluk içinde ortaya çıkar.

3. Aydınlanma'nın Sonu mu?

Yüzyılımızda tarih alanında akılcı araştırmanın mümkün olduğuna yönelik köklü kuşku, daha önce de belirttiğimiz gibi, modern toplum ve kültür konusunda gittikçe artan huzursuzlukla yakından bağlantılıdır. Bu toplum, Aydınlanma'nın varisi olarak görülmektedir. Aydınlanma başlangıçta, insanoğlunu, akılcı düşünce yoluyla keyfi kısıtlamalardan özgürleştirmeye, her bir bireye kendi potansiyellerini özgürce geliştirme fırsatı vermeye yönelik bir kararlılık olarak anlaşılıyordu. Postmodernist tartışmada ise Aydınlanma yalnız dünyayı anlamdan yoksun bırakmanın değil, aynı zamanda insanlar üzerinde tahakküm kurmanın teknolojik ve yönetsel gereçlerini yaratmaktan da sorumlu tutulan bir şamar oğlanına dönüşmüş durumdadır. Postmodernist düşünce, 18. yüzyılın antimodernizmi ve 19. yüzyılın tutucu ve romantik düşünürlerine dek geriye uzanan bir Aydınlanma karşıtı duygu geleneği üzerine inşa edilmiştir. Buradan, Nietzsche ve Heidegger üzerinden 1920'lerin ve 1930'ların radikal sağına giden bir çizgi de vardır.

Yine 1940'lardan başlayarak, bu eleştirinin önemli yönleri, modern kültürün eleştirisinde Marksist yabancılaşma ve metalaşma kavramlarını kullanan Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse gibi düşünürler tarafından da kullanıldı. Bu düşünürler, Aydınlanma'nın, miti yıkmak yoluyla insanları özgürleştirmenin peşinde koşmuş olmasına kar-

11 F. A. Ankersmit, "Historicism: An Attempt at Synthesis," *History and Theory* 34 (1995), s. 155.

12 Novick, *That Noble Dream.*

şın, bilimsel çözümlemenin doğayı ve insanı anlayabileceğine ve teknoloji aracılığıyla onların üzerinde denetim kazanabileceğine ilişkin yeni bir mit yaratmış olduğunu düşünüyorlardı. Marksist bir çözümlemeden yola çıkarak, Aydınlanma'nın evrensel insan hakları iddiasının ardında, mülkiyet haklarına dayanan gizli, hiyerarşik bir toplumsal, ekonomik ve bu yüzden de siyasal düzen yattığını söylediler. Onların kanısına göre, Aydınlanma'nın en büyük hatası, nihai hedefi gerçekliği bilimsel, yani nicel formülasyonlara indirgemek olan, çarpıtılmış akıl görüşünde yatmaktadır.[13] Bu çeşit bilimin kadir-i mutlaklığına olan inanç, yeni bir mit oluşturdu. Varoluşun niteliksel yönlerine ilgiden vazgeçmek yoluyla, gerçek bilimin özünü oluşturan eleştirel perspektifini de yitirdi.

Daha sonraları Foucault, Derrida ve Lyotard tarafından da dile getirilen, Aydınlanma'nın bu tanımı ağır bir çarpıtmayı temsil eder. Aydınlanma, herkesin kabul edeceği üzere, pek çok çelişkili yönlere sahipti. Temsilcilerinden biri olarak Condorcet'yi alırsak, bilimsel bilgiyi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan teknolojik bilgiyi toplum alanına sistemli bir biçimde uygulanması sayesinde, zenginliği ve gönenci maksimize etmeyi amaçlıyordu.[14] Fakat Condorcet için bilim ve teknoloji kesinlikle kendileri için var olmayıp, erkekleri ve onun kanısına göre aynı zamanda kadınları da, cehalet, yoksunluk ve istibdadın kamçısından özgürleştirmenin birer aracıydı. Aslına bakılırsa, Aydınlanma'da ikili bir yan vardı: Aydınlanma'nın evrenselciliği ile akılcı planlama ve denetime olan inancı, ki bunların, Robespierre'den Lenin'e değin radikallerin ütopyacılığının tohumlarını barındırdığı ileri sürülmüştür.[15] Gelgelelim, aydınlanmış bireyin özerkliği üzerindeki vurgu, keyfi yetkenin ve topyekûn denetimin bütün biçimlerine karşı kararlı bir muhalefeti varsayıyordu.

Aydınlanma'dan Auschwitz'e giden yol, Adorno ya da Foucault'nun açıkladığından çok daha karmaşıktı ve Aydınlanma muhaliflerinin modernizm karşıtlığına çok şey borçluydu. Bu yüzyılın tarihi, insan hakları ve akılcılık gibi Aydınlanma kavramlarının iki anlamlılığı hakkında bizlere pek çok şey öğretti. Postmodernist düşünce, ütopyacılığa ve ilerleme kavrayış-

---

13 Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *The Dialectic of Enlightenment*, New York, 1972.

14 Jean-Antoine-Nicolas de Caritot, Condorcet Markisi, *Sketch for a Historical Picture of the Progress of Human Mind*, New York, 1955.

15 Karş. Gerhard Ritter, *The German Problem: Basic Questions of German Political Life, Past and Present*, Columbus, Ohio, 1965; J. L. Talmon, *The Origins of Totalitarian Democracy*, New York, 1960; ayrıca Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951 ve Friedrich Hayek, *Road to Serfdom*, Chicago, 1994.

larına karşı yaptığı uyarılarla, çağdaş tarihsel tartışmalara önemli bir katkıda bulundu. Ne ki, bu bizi Aydınlanma mirasından vazgeçmeye ve onu yadsımaya değil, tersine, bu mirasın eleştirel bir yeniden değerlendirmesine götürmelidir. Bu kitapta incelenen yeni sosyal ve kültürel tarihin büyük bir bölümünün niyeti de budur zaten. Aydınlanma eleştirilebilir, ama barbarlıktan başka seçeneği de yoktur.

OKUMA ÖNERİLERİ

20. yüzyılın tarihsel düşünce ve yazıları üzerine, George P. Gooch'un 19. yüzyıl için yapmış olduğu *History and Historians in the Nineteenth Century* (Londra, 1913) gibi kapsamlı bir derleme yoktur. Elinizdeki kitap, bu boşluğu kısmen doldurmaya yönelik bir girişim. Gerek seçiciliğinin, gerek Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki tarihsel araştırmaları ele alamayışının getirdiği sınırlılıklarının farkındayım. Belirli bir dönemde tarihsel çalışmaları incelemeye yönelik çeşitli önemli girişimler vardır. *History in a Changing World* (Oxford, 1955) adlı yapıtında Geoffrey Barraclough, kendisinin sömürge çağının sonunda tarihsel düşünce ve yazımda temel bir yeniden yönelim olarak değerlendirdiği görüngüyü ele alır. 1970 ve 1980'lerde bir dizi kitap ile dergi özel sayıları, tarihyazımı iklimi üzerinde kafa yormaya başladı: Felix Gilbert ve Stephen R. Graubard (ed.), *Historical Studies Today* (New York, 1972); Charles Delzell (ed.), *The Future of History* (Nashville, 1977); Geoffrey Barraclough, *Main Trends in History* (New York, 1979); Theodore K. Rabb ve Robert Rothberg, *The New History: The 1980's and Beyond* (Princeton, 1982); Georg G. Iggers (ed.), "Social History at the End of the 1980's: A Critical International Perspective," *Storia della Storiografia,* sayı 17 ve 18 (1990); Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (State College, Penna., 1991). Tarihsel yöntembilimin yanı sıra tarih yazmada, Batı dünyasının ötesindekiler de dahil olmak üzere önemli eğilimlerin bir incelemesi, Georg G. Iggers ve Harold T. Parker, *International Handbook of Historical Studies. Contemporary Research and Theory*'de (Westport, Conn., 1979) yer alıyor. Fritz Stern (ed.), *The Varieties of History from Voltaire to the Present* (New York, 1973), iyi bir derleme olma özelliğini bugün de sürdürüyor.

20. yüzyıl sonlarında özgül ulusal gelişmelere gelince, Michael Kammen, *The Past Before Us: Contemporary Historical Writing in the United*

States'e (Ithaca, 1980) bakmak yerinde olur. Fransız tarihsel düşünce ve uygulamasındaki yeniden yönelimler için, bkz. Jacques Le Goff ve Pierre Nora, *Constructing the Past: Essays in Historical Methodology* (Cambridge, Mass., 1984). Amerikan tarihçilik mesleğinin başlangıcı olan 1880'lerden 1980'lere değin Amerikan tarih yazma geleneklerinin biraz çekişme yaratmış da olsa, en iyi incelemesi, benim kanımca, Peter Novick, *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession* (Cambridge, Mass., 1988); 20. yüzyılın ilk yarısı için, Ernst Breisach, *American Progressive History: An Experiment in Modernization* (Chicago, 1993). 20. yüzyılın ilk üçte birinde Almanya'daki sosyal bilimlerin toplumsal ve entelektüel ortamı için, bkz. Fritz K. Ringer, *The Decline of the German Mandarins: The German Academic Community 1890-1933* (Cambridge, Mass., 1969); 1945 sonrası Batı Almanya için, Georg G. Iggers (ed.), *The Social History of Politics: Critical Perspectives in West German Historical Writing Since 1945* (New York, 1986); Doğu Almanya üzerine, Georg G. Iggers, *Marxist Historiography in Transformation: East German Social History in the 1980s* (New York, 1991). Fransa için, *Annales* üzerine, Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-1989* (Londra, 1990); ayrıca bkz. Bryce Lyon ve Mary Lyon, *The Birth of Annales History: The Letters of Lucien Febvre and Marc Bloch to Henri Pirenne* (Brüksel, 1991). Son dönem Fransızca değerlendirmeler için, bkz. François Bédarida, *L'Histoire et le métier d'historien en France 1945-1995* (Paris, 1945-95) ve Jean Boutier ve Dominique Julia, *Passés recomposés: Champs et chantiers de l'histoire* (Paris, 1995).

Postmodernizm ile dilbilim kuramının geleneksel tarihyazımı biçimlerine karşı çıkışı üzerine geniş bir literatür bulunuyor. *History and Theory, The American Historical Review, The Journal of Modern History* ve *Past and Present*, 1980'lerden bu yana, bu tartışmalar için önemli forumlar oldular. Bu tartışmalardaki konuların bir incelemesi için bkz. Gabrielle M. Spiegel, "History, Historicism, and the Social Logic of the Text in the Middle Ages," *Speculum* 65 (1990), s. 59-86. Ayrıca bkz. John E. Toews, "Intellectual History After the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience," *American Historical Review* 92 (1987), s. 879-907. Mevcut tartışmaların farklı bir konumdan en yeni değerlendirmeleri için, bkz. Joyce Appleby, Lynn Hunt, Margaret Jacob, *Telling the Truth about History* (New York, 1994); Frank Ankersmit ve Hans Kellner, *The New Philosophy of History* (Chicago, 1995); Robert F. Berkhofer, Jr., *Beyond the Great Story: History as Text and Discourse* (Cambridge, Mass., 1995); son derece polemikçi olarak, Gertrude

Himmelfarb, *The New History and the Old* (Cambridge, Mass., 1987) ve Keith Windshuttle, *The Killing of History: How a Discipline is Being Murdered by Literary Critics and Social Theorists* (Sydney, 1994). Son tartışmaların tarih eğitimi üzerindeki etkisi için, bkz. Los Angeles'daki California Üniversitesi'ndeki National Center for History in the Schools tarafından yayımlanan *National Standards for United States History for Grades K-4, National Standard for United States for Grades 5-12* ve *National Standards for World History.*

DİZİN

ABD 5, 9, 27, 32, 35, 36, 42 - 45, 47, 67, 73, 78, 95, 100, 102, 107, 124, 125, 133, 141, 144
Achard, Pierre 93
Acton (Lord) 27
Adorno, Theodor 13, 69, 149
Agulhon, Maurice 63, 131
Almanya 5, 27, 28, 30, 32, 34 - 37, 42, 43, 52, 54, 66 - 76, 78, 87, 95, 101, 106, 107, 109, 111, 117 - 119, 131, 133, 134, 140, 143
Althusser, Louis 89, 90
American Historical Association 28, 43, 141
American Historical Review 27, 139
Amerikan İç Savaşı 44, 88
Anılar grubu 117
Ankersmit, F. A. 12, 148
Annales 3, 36, 51 - 65, 72, 83 - 86, 88, 94, 102, 110, 111, 115, 141
Arendt, Hannah 118
Ariès, Philippe 60
Aristoteles 10
Ashton, T. S. 86
Avusturya 67, 77, 95
Aydınlanma 13, 26, 66, 71, 130, 145, 149

Bachelard, Gaston 123
Bahners, Patrick 122
Bakhtin, Mikhail 84
Bancroft, George 27
Barraclough, Geoffrey 45
Barthes, Roland 9, 10, 102, 121, 124, 130, 136, 139
Baudelaire, Charles 145
Beard, Charles 43
Becker, Carl 43
Belçika 5, 44, 67
Bell, Daniel 6, 44, 100
Berkhofer, Robert 11
Berlin Üniversitesi 23, 24
Berr, Henri 5, 44, 52
Bielefeld Okulu 70, 77
Bielefeld Üniversitesi 70, 72
Bildung 24, 31
bilgisayar teknikleri 17, 44 - 47, 61, 111, 119
1848 Devrimi 28, 29, 67, 133, 146
Birinci Dünya Savaşı 30, 63, 69, 73
Bismarck, Otto von 30, 34, 37, 67
Blache, Paul Vidal de la 52
Blackbourn, David 134
Blanc, Louis 27
Bloch, Marc 7, 52 - 56, 58, 59, 61, 62, 64, 83
Bois, W. E. B. du 88
Bonaparte, Louis 87
Boorstin, Daniel 6
Bourdieu, Pierre 11, 76, 128
Bouvier, Jean 63
Braudel, Fernand 7, 55, 57 - 59, 64, 83, 104, 110
Browning, Christopher 118
Brunner, Otto 131
Brüggemeier, Franz-Josef 75, 76

Buckle, Thomas Henry 80
Bujak, Franciszek 83
Burckhardt, Jacob 6, 7, 13, 121, 145
Burguière, André 62
Burke, Edmund 26
Burke, Peter 106
Bury, John Bagnell 35
büyük anlatı 7, 57, 105, 111, 115, 142, 146

Capra, Dominick La 125
Cezayir Savaşı 100
Chartier, Roger 12, 129, 143
Chaunu, Pierre 61
Chevalier, Louis 63
Childers, Thomas 133, 134, 139
cinsiyet 6, 73, 90, 93, 95, 101, 106, 135, 141, 144
CNRS 55
Cobb, Richard 88
Cobban, Alfred 16, 86, 132
Collingwood, R. G. 130
Comte, Auguste 146
Condorcet, Jean Antoine (Marki) 41, 150
Conze, Werner 74, 131
Croce, Benedetto 29, 121, 130

Çartizm 133, 134
Çekoslavakya 84

Darnton, Robert 129
Daumard, Adeline 63
Davis, Natalie 106, 110, 122, 148
De Man, Paul 9, 102
dekonstrüksiyonizm 124, 135
Derrida, Jacques 9, 10, 14, 93, 102, 124, 130, 135, 136, 139, 150
dilbilim 9, 11, 13, 55, 59, 93, 138, 149
dilbilimsel yöneliş 121 - 137, 139
Dilthey, Wilhelm 38
diyalektik 80, 81, 120
Dobb, Maurice 85, 86
Doğu Almanya 83 - 85, 117
Dostoyevski, Fyodor 145
Droysen, Johann Gustav 38, 41, 54, 146
Duby, Georges 55, 61, 64, 101, 105
Durkheim, Emile 35, 40, 43, 53

Ecole des Chartes 27
Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales 55, 142
Ecole Pratique des Hautes Etudes 27, 55
edebiyat kuramı 9 - 12, 16, 124, 125, 136, 149
Eflatun 9
Eichmann, Adolf 118
Eley, Geoff 134
Elias, Norbert 116
Elliott, John 86
Elton, Geoffrey 86
Engels, Friedrich 80, 82, 86
Engerman, Stanley 47, 125
English Historical Review 27
etnik ayrılıkçılık 17, 140

Febvre, Lucien 52 - 59, 64, 83
feminizm; feminist tarih/bakış açısı 8, 14, 92 - 94, 134
Ferro, Marc 63, 141
Feyerabend, Paul 123
Fischer, Fritz 68, 69
Fogel, Robert 8, 46 - 48, 125
Foucault, Michel 11, 14, 57, 93, 101, 111, 112, 115, 116, 124, 135 - 137, 150
Frank, Walter 68
Frankfurt Okulu 13, 69, 72
Fransa 5, 9, 27, 28, 35, 39, 42 - 46, 52, 55, 58, 63, 67, 68, 72, 77, 78,

86 - 88, 102, 111, 116, 124, 125, 133, 136, 139, 144
Fransız Devrimi 4, 16, 23, 63, 86, 88, 131, 132, 142
Fukuyama, Francis 103, 139, 145
Furet, François 17, 63, 86, 131, 132, 142

Galbraith, John Kenneth 100
Gatterer, Johann Christoph 25
Geertz, Clifford 10, 15, 106, 107, 109 - 113, 119, 126
Gerschenkron, Alexander 47
Gervinus, Georg 26
Geschichte und Gesellschaft 72, 111
Gibbon, Edward 3, 23
Ginzburg, Carlo 104, 106, 109, 111
Godelier, Maurice 93
Gothein, Eberhard 34
Goubert, Pierre 55
göstergebilim 55, 59, 62, 84, 106, 107, 126, 128, 130, 138, 149
Greenblatt, Stephen 12
Grendi, Edoardo 109
Guicciardini, Francesco 24
Guizot, François 27
Gureviç, Aaron 64, 84
gündelik yaşam tarihi (*Alltagsgeschichte*) 15, 43, 73, 85, 101, 103 - 120, 128, 139, 146

Habermas, Jürgen 71, 131
Hammond, Barbara 91
Hammond, John Lawrence 91
Harrington, Michael 6, 100
Harvard Üniversitesi 47
Heeren, Arnold von 26
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 26, 41, 42, 121, 146
Heidegger, Martin 13, 149
Henry, Louis 77
Herodot 3, 18, 122
Herzen, Aleksandr 145
Hilberg, Raoul 118
Hill, Christopher 85, 88
Hilton, Rodney 85, 87, 92
Hintze, Otto 39, 40
histoire sérielle 46, 72
Historische Anthropologie 95, 111, 141
Historische Zeitschrift 27, 39
History Workshop 16, 91
Hitler, Adolf 134
Hobsbawm, Eric 85, 88
Hohenzollern monarşisi 28, 37, 67
Holborn, Hajo 69, 72
Hollanda 27
Horkheimer, Max 13, 69, 71, 72, 149
Huizinga, Johan 53
Humboldt, Wilhelm von 23, 24
Hume, David 23
Hunt, Lynn 17, 131, 132, 134, 136, 139

İkinci Dünya Savaşı 6, 14, 36, 47, 51, 64, 85, 142
İngiltere/Büyük Britanya 11, 42, 44, 45, 47, 68, 72, 77, 78, 85 - 88, 90 - 92, 95, 99, 108, 111, 133, 144
iradecilik (voluntarism) 82
İskandinavya 5, 44, 46
İsveç 95
işçi sınıfı tarihi 74 - 76, 84, 91
İtalya 27, 67, 86, 95, 104, 111, 143

Japonya 27
Johns Hopkins Üniversitesi 27
Jones, Gareth Stedman 92, 93, 133 - 136, 139
Journal of Interdisciplinary History 94
Joyce, Patrick 138, 139
Jünger, Ernst 146

Kant, Immanuel 7, 122, 126, 143

Kehr, Eckart 69, 72
Kellner, Hans 10, 12
Kierkegaard, Sören 145, 146
klasik historisizm 23 - 37, 39, 42, 53, 127
Knies, Karl 39
Kocka, Jürgen 72 - 74, 103, 107, 127, 134
Komünist Parti Tarihçileri Grubu 85, 91
Koselleck, Reinhart 57, 130
köktendincilik 17, 140
Kuczynski, Jürgen 76, 85
Kuhn, Thomas 19, 123
Kula, Witold 83
Kültür Poetikası 12
kültür tarihi (*kulturgeschichte*) 43

Labrousse, Ernest 60
Lacan, Jacques 93
Ladurie, Emmanuel Le Roy 45, 55 - 57, 60, 62, 108, 129
Lamartine, Alphonse de 27
Lamprecht, Karl 32, 34, 35, 37 - 39, 42, 43, 52
Langewiesche, Dieter 75
Lavisse, Ernest 28
Le Goff, Jacques 7, 55, 57, 61, 64, 101, 105, 115
Lefebvre, Georges 16, 86, 87, 132
Lenin, Vladimir İliç 82, 150
Leninizm 81, 94
Lepetit, Bernard 62
Levi, Giovanni 109, 110, 112
Lévi-Strauss, Claude 8, 59
Lévy-Bruhl, Lucien 59
London Corresponding Society 90
Lovejoy, Arthur 130
Luther, Martin 58
Lüdtke, Alf 117
Lyotard, Jean-François 102, 130, 136, 150

Macaristan 84, 85
Macaulay, Thomas Babington 27
makro-tarih 15, 82, 100, 104, 110, 111, 116, 127
Malthus, Thomas 60
Mandrou, Robert 55, 61
Marcuse, Herbert 149
Marksist tarihyazımı 79 - 95
Marksizm 3, 5, 6, 8, 11, 16, 34, 63, 64, 66, 67, 69, 77, 100, 101, 104, 110, 113, 128, 132, 133, 140, 143
Marksizm-Leninizm 79, 82, 84, 85, 103
Marx, Karl 9, 41 - 43, 45, 47, 51, 59, 69, 71, 72, 79 - 82, 86, 87, 89, 90, 101, 121, 140, 146
Mason, Tim 92
Mathiez, Albert 86
Mauss, Marcel 59
Max Planck Tarih Enstitüsü 108, 109, 117
Medick, Hans 106, 107, 109, 110, 119
Meinecke, Friedrich 29, 72, 130
Mendels, Franklin 108
Menger, Carl 37, 39
Michelet, Jules 27, 28, 87, 121
mikro-tarih 15, 103 - 120, 128, 143, 147
Miller, Perry 43
Mintz, Sidney 115
Mitterauer, Michael 77
Modern Toplumsal Tarih Çalışma Çevresi 74
Mommsen, Theodore 125
Morazé, Charles 63
Muchembled, Robert 115, 116
Muir, Edward 112
Muratori, Ludovico Antonio 27

Napoléon 4, 23
nicel yöntemler 44 - 47, 59 - 61, 77, 125, 132, 141

Niethammer, Lutz 76, 116
Nietzsche, Friedrich 6, 8, 9, 13, 121, 145, 149
Nipperdey, Thomas 73
North, Douglass 46, 47
Novick, Peter 149
Nüfus Tarihi ve Toplumsal Yapı için Cambridge Grubu 77

Odysseus 95, 141
Ortega y Gasset, José 29
Oxford Üniversitesi 91
Ozouf, Mona 63, 132

ön-sanayileşme 108, 109

Parrinton, Vernon 43
Parsons, Talcott 3
Past and Present 72, 86, 91, 94, 95, 99, 111, 138
Perrot, Michelle 75
Pirenne, Henri 5, 44
Pocock, J. G. A. 130, 131
Polonya 64, 67, 83, 86, 118, 144
Poni, Carlo 104, 109, 111
postmodernizm 12, 14, 16, 17, 20, 97-144, 149
pozitivizm 25, 30, 80, 81, 101, 123, 126
Poznan Studies in the Social Sciences and the Humanities 83
Prusya 4, 23, 26, 39
Püriten Devrimi 86

Quaderni Storici 94, 95, 111, 141

Radical History Review 95
Ranke, Leopold von 2-5, 8, 12, 15, 24-26, 28, 30, 38, 41, 42, 48, 51, 54, 55, 101, 121, 122, 125, 146, 148
Ratzel, Friedrich 52
Revel, Jacques 62, 142
Revue Historique 27
Ricardo, David 46
Rickert, Heinrich 38
Riehl, Wilhelm 43, 105, 109
Ringer, Fritz 24
Ritter, Carl 52
Rivista Storica Italiana 27
Robertson, William 23
Robespierre, Maximilien 150
Robin, Régine 131
Robinson, James Harvey 35, 43
Rocznike Dziejow Spolecznych i Gospodarczych 83
Roscher, Wilhelm 39
Rosenberg, Arthur 69, 72
Rosenberg, Hans 69, 72
Rostow, Walt 46, 47, 143
Rude, George 88
Ruskins College 91
Rutkowski, Jan 83

Sabean, David 109
Sahlin, Marshall 129
Samuel, Raphael 92, 93
Sartre, Jean-Paul 13
Saussure, Ferdinand de 9, 123, 124, 130
Schäfer, Dietrich 34
Schama, Simon 17, 139
Schlosser, Friedrich C. 26
Schlumbohm, Jürgen 109
Schmitt, Carl 146
Schmoller, Gustav von 37
Scott, Joan 14, 134
Sewell, William 17, 75, 131, 133-136, 139
Simiand, François 35, 43, 53
sivil toplum 42, 130
Skinner, Quentin 130, 131
Smith, Adam 46
Smith-Rosenberg, Carroll 137
Soboul, Albert 16, 86, 132

Social History 95
Soğuk Savaş 44
Sokrates 9, 14, 81
Sorbonne 54
Sovyet Bloku; sosyalist ülkeler 44, 63, 76, 80
Sovyetler Birliği 79, 82 - 85, 94, 103, 117, 139
sözlü tarih 76, 77, 116 - 118
Spence, Jonathan 139
Spengler, Oswald 7, 147
Ssu'ma Chi'en (Sima Qian) 18
Stalin, İosif 82, 84, 84, 117
Stone, Lawrence 66, 86, 99, 101, 102, 121, 138
Strasbourg Üniversitesi 54
Studia Metodologiczne 83
Sweezy, Paul 85, 86
Sybel, Heinrich von 28

Taine, Hippolyte 27, 80
tarihsel materyalizm 59, 81, 82, 100
Taylor, George 86, 132
Tenfelde, Klaus 75
The Journal of Social History 95
Thiers, Adolphe 27
Thomas, Keith 105
Thompson, Edward P. 7, 74, 75, 85, 88 - 92, 105, 107, 133
Thukydides 2, 3, 18, 25
Tocqueville, Alexis de 27, 121
toplumsal formasyonlar 71, 80, 82
Topolski, Jerzy 83
Toynbee, Arnold 147
Treitschke, Heinrich von 28
Troeltsch, Ernst 29, 30
Turner, Frederick Jackson 35, 36

Ulusal Ekonomi Tarih Ekolü 37, 39
ulusal ruh (*Volkseele*) 32
Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtshaftgeschichte 53
Vietnam Savaşı 100
Viyana Üniversitesi 77
Vovelle, Michel 61

Webb, Beatrice 91
Webb, Sidney 91
Weber, Max 15, 25, 32, 39 - 43, 45, 51, 53, 68 - 73, 76, 79, 122, 126 - 128, 143
Wehler, Hans-Ulrich 69-74, 103, 127, 134
White, Hayden 2, 9, 10, 14, 102, 110, 120 - 122, 124, 143
Wierling, Dorothee 78
Wilson, Woodrow 35
Windelband, Wilhelm 38, 39
Wolf, Eric 115

yapısalcılık 89, 90, 123
Yeni Ekonomik Tarih 46, 100
Yeni Historisizm 11, 12, 107, 138
Yeni Kültürel Tarih 101
Yeni Tarihçiler 5, 35, 36, 43
Yeni-Kantçılık 38, 40
yerel tarih 117, 143
yoğun betimleme 106, 119, 127, 129
Yugoslavya 140

Zwahr, Hartmut 77